

TÖÖRAHWA KULTUUR

№ 5-6

NOVEMBER — DETSEMBER

1919

E. T. K. ÜLIKOOI UUT ARIDUSESÜSTEEMI OTSIMAS.

Fr. H. Kreuzwaldi oim.
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

R 2715
(A. Wallneri kõne E. T. K. ülikoolis wana aasta õhtul.)

SP-28

Tööraha rewolutsiooniline teadus tegi enne 1917. a. oktoobrirewolutsiooni võrdlemisi vähe ariduseküsimumustega tegemist. Selleks polnud tal ka aega, oli waja üleüldiseid ühiskonna nähtusid selgitada ja neid uuel seisukohalt walgustada. Pealegi on tööraha teadus kandjad ja edendajad tööliste massed, keda sihilikult aridusest eemal oiti ja ainult „kaswatuse“ piirides peeti. Kuid selle peale waatamata omandas töölisteklass kindla teadusliku mõtlemiswiisi, mille waral mitmed kodanlised teadused (ajaloo seletus, ühiskonna- ja majandusteadus) ümber lükati. Põhjusemõtte on ka kodanline kaswatusteadus ümber lükatud. Tööraha teaduse üüdsõna: „aridus ja kaswatus olgu laste saadusidwalmistawa tööga ühenduses“ ei tähenda muud kui endise kaswatusteaduse pankrotti ja uue tekkimist.

Kuid kahjuks pole tööraha teadus peenemalt oma üüdsõna üksikasjastanud, ta pole sellesse tunginud, kuidas seda põhjusemõtet tegelikult elusse wiia. Ja seda tunnistab järgmine lühike ülewaade ariduse mõtte arenemise kohta tööraha kirjanuses.

Teadusliku sotsialismuse rajaja K. Marx ei jätnud kaswatuse ja ariduse ala ühiskonna elus puutumata. Siin toetas ta end muu seas esimese sotsialisti tegewuse peale, kes mitte ainult sõnades oma õpetust ühiskonna ja laste kaswatuse ümberloomise kohta ei kuulutanud, waid ka tegelikult püüdis oma mõtteid teostada, laste ühiselumajasad ja koolisid laste isetegewuse alusel korraldades. See mees on R. Owen

(Ouen). Kui ta oma sotsialismuse süsteemi aluseks poleks mitte kõlblise juhtnõõri seadnud, waid teda majanduse elu walmistamiswiisidega oleks põhjendanud, oleks meil rikkalik kaswatuslik katse XIX a. s. algusest tarwitada olnud ja me poleks enam pimedas kobanud, sotsialistlikku ariduseideaali teostades. Kuid ajalookäik on juba säherdune. K. Marx tarwitas R. Oweni katseid ariduse alal uue ariduse- ja kaswatusesüsteemi põhjusemõtete rajamiseks, mida ta juba 1848. a. „Kommunistlikus manifestis“ wälja kuulutas ja „Kapitalis“ täiendawalt ette kandis: „Wabrikusüsteemist tekib, nagu seda R. Oweni juures lähemalt wõib tähele panna, tulewase kaswatuse idu, mis ühendab tulusat tööd teatud lapseeas peale õpetamisega ja kehaarjutustega, ja see ei ole ainult wiis, mis ühiskonna saaduste walmistamist tõstab, waid ka ainus wiis igakülgselt arenenud inimeste ettewalmistamiseks.“ Selles lauses peituwad tööraha aridusesüsteemi põhjusemõtted, mis tulusa töö ja õpetamise ning laste kehaarjutused lahutamata üksuseks liidawad. Sellest lausest selgub ka wahe, mis kodanlise töökooli ja sotsialistliku töökooli wahel on olemas. Esimeses töökoolis on töö kui õpemetood ehk õpewiis tarwitataw, tööl enesel pole omaette sihti olemas, ta on ainult waimu suudete arendamiseks tarwilik. Töö üle walitseb „mõistus“, mille orjana ta esineb. Teises, sotsialistlikus töökoolis on töö omaette sihiga, ta on terve õpetuse alus, sest temast arguwad kaswatuse idud, õpetuse ülesanded ja meetodid ning kehaarjutuste

otstarwe. „Wabrikusüsteemi“ all tuleb siin suurtööstuslikka valmistuswiisamõista, millest uus ariduse mõiste peab niisama välja kaswama, nagu kunst, kirjandus, luule, kõlblus ja õigus teatud valmistuswiiside muutusega oma otstarbet ja sisu uuen-dawad.

Järgnewas wäljawõttes „Kapitalist“ täien-dab K. Marx eelpool ettetoodud lauset: „Selle (suurtööstuse) ümberehitamise käi-gul on üheks loomulikult suurtööstuse pinnal arenenud momendiks politehnilised ja põllumajanduse koolid, teiseks tööstus-koolide asutamine täiendawaks ariduseks, kus tööliste lapsed saawad teateid tehnoloogiast ja mitmesuguste riistade tegelikust tarwitamisest. Kui wabriku seaduseand-mine, mis kapitali käest raskustega välja kistud, ühendaks algõpetuse wabriku tööga, siis pole kahtlust, et töölisteklassi para-tamata wõit poliitilise ülewõimu üle annab kõõlis tööliste paiga teoreetilise ja prak-tilise tehnoloogia õpetuse jaoks.“

Selles wäljawõttes on juba koolitüüpused ära määratud ja tehnoloogia, see on töös-tuseainete õpetus kui teisi õpeaineid juhtiw ja koondaw õpetus üles seatud. Kuid lähemalt selgitas K. Marx oma ariduse süsteemi aluseid 1866. a. Internatsionaali kongressil, kus ta järgmise resolutsiooniga esines: „Käesolewa tööstuse püüet mõle-mast soost lapsi ja alaealisi ühiskonna tööle awatleda peame me edumeelseks, eateoliseks ja õiguslikuks, ehk küll ta kapi-talistliku wõimu juures wastiku kuju oman-dab. Mõistliku ühiskonna korra juures peawad kõik lapsed, ilma erandita ühek-sast aastast peale, osa wõtma tulusast tööst, niisama ei tohi ükski täiskaswanu sellest üleüldisest looduse seadusest kõr-wale oida, et inimese peab selleks töö-tama et süüa ja mitte ainult peaga, waid ka kätega. Sellest waatekohast välja min-nes ütleme meie, et ei wanemad ei ka ettewõtjad ei wõi teisiti ühiskonna käest luba saada laste ja alaealiste tööd kasu-tada kui tingimisega, et nende saadusi-walmistaw töö oleks aridusega ühenduses. Ariduse all mõistame me kolme asja: 1) mõtlemise arimist, 2) kehalist arenda-mist, nagu seda gümnaastika koolid ja sõja-wäe arjutused annawad, 3) politehnilist kaswatust, mis tutwustab kõigi saaduste walmistamise käikude üleüldiste teadus-likkude põhjused ja annab ühelajal lapsele ja alaealisele tegelikka arjumusi ümberkäämises kõikide saaduste walmis-tamise algriistadega.

Lapsed ja alaealised 9-st a. peale kuni 17. a. peawad nii kolme klassi jagatama,

et pikaldane ja arenew õpetus oleks ühen-datud mõtlemisega, gümnaastikaga ja politeh-nilise kaswatusega. Politehniliste koolide ülewalpidamise kulud peawad, wõib olla esimene klass välja arwatud, osalt ka-tama tehtud asjade müügist. Maksetawa saadusidwalmistawa töö ühendamine mõt-lemise arenemisega, kehaliste arjutustega ja politehnilise ettewalmistamisega tõstab töölisteklassi palju kõrgemale tasapinnale kui see, millel praegu püsiwad ühiskonna kõrgem ja keskmine klass.“

Nende põhjused arutamisele tuli K. Marx weel kord tagasi, nimelt Gota programmi arwustuses, kus ta iseäraliselt rõhutas tarwitust lastekaswatust suur-tööstusega ühendada ja püüet lapsi töös-tusest eemal oida *reaktsioonlikuks* nime-tas, tööstuslikus kaswatuses ainsat wõim-sat abinõu käesolewa ühiskonna ümber-loomiseks nähes.

K. Marxi resolutsioon Internatsionaali kongressil, niisama ka tema mõtted „Kapi-talis“ puudutawad ariduseküsimust kodan-liku riigikorra maksimisel. Nad on üles seatud selleks, et rahwuswaheline tööliste-klass oma seisukorraparandamise wõitlu-ses teiste elualade kõrwal ka ariduseküsi-muses tegelikkude nõudmistega wõiksid esineda, muidugi silmas pidades neid wõi-malusi, mis töölisteklassil kodanlikes riigis käepäralt on. Kuid Wenemaa pakub käes-olewal silmapilgul oopis teist pilti, siin on wõimul töörahwas ise ja sellepärast on Marxi mõtted kaswatuse kohta küll juhtiwas suhtes mõõdapäasemata, kuid teostamise suhtes puudulikud. Ja selle kohta, kuidas sotsialistlikku kaswatuse ideaali teostada, ei leia meie ka teiste sotsia-listide-mõttelejate poolt juhtnõöra. Põhjus-mõttelist külge on aga küll walgestatud ja teda teaduslikule alusele seatud, milles kestwama tähelepaneku on Zürichi ülikooli tööline-professor Robert Seidel oma kirja-töös „Tööõpetus kui kaswatusteadlik ja ühiskondlik paratamatus“ 1885. a. ära teeninud. Tema asus materialistliku aja-loomõistmise seisukohalt, materialistliku dia-lektikaga warustatud, kodanluse kaswatus-teaduse ümberlukkamisele ja seadis kodan-luse poolt nii armastatud kaswatustead-liku ingeteaduse asemele ühiskonna- ja majandusteaduse, millest kaswatusteadus peab välja argnema. Ta ütleb oma töös: „Ingeteadust peetakse pedagoogia (kas-watus- ja aridusõpetuse) aluseks. Nii on kõigewähemalt kirjutatud pedagoogia tea-duse ja teadusliku pedagoogia raamatutes. Kuid see õpetus on ühekülgne ja wale, isegi siis, kui ingeteaduse all füsioloogilist

ingeteadust mõista. Wale on ta sellepolest, et käesolew ingeteadus uurib inimest ainult kui mõttelist olewust ja mitte kui kehalist, tehnilist olewust, kes walmistab riistu ja instrumenta, kui kunstilist, kõlblist ja ühiskondlikku olewust. Kaswatus peab aga kõiki neid inimese omausi käsutama.“ Ja edasi kirjutab Seidel: „Sellepärast wõib pedagoogia aluseks olla ainult teadus *terwest inimesest üleüldse*, kõigist tema loomuse ja ühiselu tingimiste küljedest. Ühes inimeseõpetusega (antropoloogiaga) kuulduwad siia *ühiskonnateadus* ja *majandusteadus*, sest et nad määrawad ära kaswatus- ja ariduse tegelikud wormid ja korralduse, määrawad üleüldse ära pedagoogia praktika.“

K. Marx seadis uue kaswatusesüsteemi põhimõtted majandusteaduses üles, kuid nad jäid mitmekesise ja rikkaliku eriaine wahel kõrwale, peitu ja ei tunginud kaswatusilma, kus eriteadlased oma kutseainest kaugemale ei näe. R. Seideli teenistus seisab selles, et ta Marxi mõtteid kaswatus-teadusesse wiis, wiimase aluspinda kõigutas ja uuel alusel püüdis kaswatus-teadust rajada, ehk ka seegi töö läpistanud ja kopitanud kaswatusilma õhkkonnas surnuks waigiti ja ainult sotsialistide poolt jätkamist leidis. Kuid siiski oli sotsialistlikule aridusesüsteemile teoreetiline alus pandud, tema arenemisele teeäärised tulbad üles seatud, jäi üle weel uue aridusesüsteemi sisu ja meetodid wälja töötada. Kuid siin sattub sotsialistlik aridusesüsteem umbkotti: praktika puudusel ei ole mingisugust võimalust kodanlise ühiskonna korra juures uue aridusesüsteemi sisu õpetainete, õpeaja ja riistade ning õpemetoodide poolest kindlaks teha. Wõib ainult eatahtlikka soowisid awaldada ühe wõi teise õpetaine, tööriista ehk tööala tarwitamiselewõtmise kohta, isegi umbkaudselt õpetainete programmi ehk õpekawa ära määrata, kuid see pole muud kui tühjad sõnad, sest terve kaswatus ja aridus on praktiline tegewus, mis otsekohe ümbrusest ja lapseiseloolest ning tema waimusuudete algidudest oleneb.

Siin peab lapsest ja mitte teooriast wälja minema, kuid selleks pole sotsialistlikul teadusel võimalusi. Pestalozzi, Fellenbergi ja R. Oweni tegelikud katsed uut aridusesüsteemi luua läksid luhta, pealegi wõeti nad käsile tööstuse kapitali arenemise algul, kuna nüüd suurtoöstus oopis teised ülesanded ja tingimised kaswatus- ja aridusele ette kirjutab. Peale selle läksid nimetatud kooliuuendajad käsitöö tarwitamise seisukohalt wälja, kuna kaswatus-

enese põhimõte wana wiisi kodanluse kõlblistel normidel põhjenes. Seal on wäga wähe sotsialistliku kaswatus- ja ariduse elementa, wäljaarwatud töömõte, kuid töömõttest wõib mitmeti aru saada. Nagu juba kord ülewalpool nimetatud, wõib tööd kui elu-ülewalpidamise abinõud ka kaswatuses õpetainena käsitada, teisest küljest wõib aga töö peale kui elu eesmärgi wõi sihi peale waadata, mil mitte abinõu tähtsus pole, waid iseseiswa elukategooria tähendus on. Ja wiimaselt seisukohalt töö peale waadates ei wõi koolis wõi ariduse laialilaotamisel ükskõik mis tööd abinõuna tarwitada, waid ainult seda tööd, mis tööarenemise käigul kõrgema töömõistena wälja kujunenud, ja see töömõiste peitub suurtoöstuse wiimases arenemiseastmes. Suurtööstust aridusesüsteemi aluseks seada pole weel kusgi katsutud, selleks pole isegi wähemaid katseid tehtud, sest see rikuks põhjalikult kodanlise kaswatusesüsteemi ära ja mitte ainult kaswatusesüsteemi, waid ka kodanlise perekonna sisemise elu, mille pühadust aga ei julge ükski kodanlise mõtlemisega kaswataja puutada. Ja selles seisabgi sotsialistliku ariduse- ning kaswatusesüsteemi nõrkus: ta on teoreetiliselt paratamata käesolewast majanduslikust elust wälja kaswanud, kuid pole weel suutnud ise selle elu osaks saada.

1906. a. astus wiimastel aastakümnetel tuttawaks saanud H. Schulz Mannheimi sots.-dem. kongressil Klaara Zetkinaga ariduse asjas wälja ja esines säherduse põhjaliku referaadiga, mis ühegi poliitilise partei kongressil pole weel aridusekõrgemuse arutusele ette tulnud. Selle referaadi põhjal seadis ta pärastpoole oma kuulsa pedagoogilise raamatu „Kooli uuendus ja sotsiaaldemokraatia“ kokku, mis kodanlise ariduse- ja kaswatusesüsteemi üksikasjalikult arwustuse alla wõtab ja neid sotsialistliku ariduse nõuetega wõrdleb. Ta on suurem teos sotsialistliku ariduse üle.

See on peaaegu kõik, mis sotsialistlikus kirjanduses põhjapandawalt ariduse asjas on ilmunud. Wõiks ju weel üksikuid broshüüra K. Zetkina, Berliini ja teiste omadest nimetada, mis ammu enne oktoobrikuu rewolutsiooni juba ilmusid ja K. Marx mõtteid rahwalikult ette kannawad.

Nimetatud teadmiste waral asusidgi Wenemaa nõukogude aridusetegelasid uue aridusesüsteemi teostamiseks. Arusaadaw, et säherduste teadmistekogu sotsialistliku ariduse kohta puudulik ja ühekülgne on. Ta pole muud kui uue aridusesüsteemi põhjused awaldus, millel sisemine

ühendus ariduse ja kasvatuse enesega puudub ehk teise sõnaga pole tal ühendust konkreetse lapse keha- ja ingesuudetega, tema eluawaldustega ning nõuetega, mida ainult kooli wõi mingisuguse muu asutuse kaudu kätte saadakse, kus laps kestvamalt uue ariduse ning kasvatuse mõjukonnas wiibib. Ja siin tekkisidgi ühe-teise järele takistused, mis kuni tänapäewani sunnib nõukogude Wenemaad aridusesüsteemi kallal pead murdma. Juba töökooli põhjusseaduse väljatöötamisel 1918. a. kewadel ja suwel tuli awalikuks, et kõik nõukogude ariduse juhid ei tunne küllalt põhjalikult sotsialistliku töökooli põhinõudeid, neid kodanlise töökooli põhjuseadusega ära segades. Kuid weel alwem oli asi õpetajatega, kes töökooli põhjuseadust pidid elusse wiima ja kel suuremalt jaolt polnud aimu K. Marxist, weel vähem R. Seidelist wõi H. Schulzist. Wiimastel aastatel enne 1917. a. kodanlist rewolutsioni ja Kerenski walitsuse ajal lagunes ajakirjanduse ja erikirjanduse kaudu õpetajate seas kodanlise töökooli mõte Kerschesteineri ja Lay waadete piirides laiali.

Õpetajad oleksid nõus olnud selles ulatuses töötama, kuid põhjuseadus läheb palju kaugemale: ta nõuab kooli-kommuuna asutamist, kus laps õpetajaga ühewäärtuslikult kooli juhatamisest ja tööst osa wõtab. (Kui irmus!) Õpetajad sattusid oma puuduliku ettevalmistuse ja aastakümnete jooksul arjunud traditsioonide lõhkumise tõttu ahas-tusesse ja tagajärjena jäi Wenemaal kui 1918. nii ka 1919. aastal töökool tegelikult loomata. Selleks polnud ka tegelikka wõimalusi, kuigi õpetajad oleksid põhjalikuma aridusega ja sellekohase ettevalmistusega tööle asunud: puudusid tööriistad, töökojad ja osawad tööjuhatajad, kes oleksid last loowa tööni wiinud ja talle mitte mingisugust töömõiste surrogaati poleks pakkunud. Pealegi nõuab Marxi töökool wabrikutööstust ehk teise sõnaga tööstust kõige paremini sisseseatud töökodades, aga mitte käsitööd, nagu wäljamaa kodanlistes töökoolides on tarwitusel.

Kohaste õpetajate puudus, aga peasjalikult Wenemaa raske sõjaseisukord ühes nälja ja külmaga ning tööstuse seisakuga ei lubanud sotsialistlikku töökooli töörahwa walitsuse esimesel kahel aastal teostada. Kuid selle kahe aasta jooksul on üpris palju ära tehtud teistel ariduse aladel, ja mis peaasi, on aridusesüsteemi tegewusepiirid märksa laiendatud, tema tegewuse alla kuulduid nüüd laps juba sündides ja rauk surmawoodil.

Sotsialistlik aridusesüsteem on Wenemaa nõukoguderiigis niisuguse laia ulatuse ja sisu omandanud, et seda ei K. Marx, ei Seidel ega H. Schulz ei wõinud ette aimata. Isegi see asutus — kool, mis nimetatud õpetlaste arwamisel aridust peab kandma ja laiali laotama, on teise järgu tähtsuse omandanud ja tema asemele seatakse üüdsõna: töörahwa walgustus, kusjuures töörahwa all ei tule ainult töörahwa lapsi ja noort-sugu mõista, waid ka täiskaswanuid wanaduse peale vaatamata. Ariduse mõistesse kerkib 1919. a. kewadise Moskwa wäliskooli ariduse kongressi tegewuse ja otsuste põhjal uus sisu, mida sõnas „wäliskooliaridus“ wäljendatakse, kuid mis tegelikult eneses iga ariduse laialilaotamise wiisi, ka kooliaridust mahutab. Wäliskooliariduseni kaswatust tõstes, on Wenemaa 1919. a. suurema edusammu korda saatnud, mil põhjapanew tähtsus on ariduseloo. Ta wabastas ariduse kooliikest. Wäliskooliaridusesüsteem on uniwersaalne ehk üleüldine, tema sisaldab eneses kõiki teisa süsteema: tema keskpaigas seisab rahwamaja, mille ümber koondunud igasugu liiki koolid, teatrid, kontserdisaalid, studiumid, lugemistoad ja raamatukogud, klubid, õpe- ja teaduslikud töötoad. Säherdused uniwersaalsed rahwamajad pole ainult ariduse laialilaotajad, waid nad muutuwad ka uuteks teaduse, kunsti ja luule loowuse templiteks, mis ulgalisel, masselisel loowusel aluse panewad proletariaadi klassilisele waimukultuurale ja teed rajawad üleüldikule sotsialistlikule kultuurale. See, mis teadusliku sotsialismuse alustajatel kõigest teoorias, loogikalises mõttelennus selge ja nähtaw oli, kehastub Wenemaal tegedes: proletariaat loob masseliselt ja tegelikult rahwuswahelist töörahwa ühiskonnakorda ja ühes sellega rikastab tema waimuwarasid.

Niisuguses olukorras ja nimetatud põhjuseaduste poolt juhitud töötas ka meie ülikool 1919. aastal. Ülikool läks algusest peale sellest wälja, et tema ühegi seni makswa ülikooli ehk muu kõrgema kooli eeskuju omaks ei tunnista. Sest seni töötawad koolid, üks kõik mis laadi ja tüüpust nad ka on, esinewad kui kodanlise kultuura sünitused ja edasijatkajad, ehk küll nende wäline nimetus kas töökooli, nõukoguderiigi ülikooli wõi mingisuguse lühikeseaja eriteadlaste kursuste nime peale on ümber muudetud, kuid sisu ja meetodid on wanad. Meie ülikool püüdis küll esimestel kuudel eriteadlaste lühikese aja jooksul ettevalmistada, kuid äranähes, et see ainult pealiskaudse teadmiste ja oskuste koguga warus-

tatud eriteadlasi esile toob, kel puuduvad tingimised iseseisva proletariaadi kultuura loomiseks, asus ta mitmesuguseid metoodilisi katseid läbitehes 1919. a. lõpul säherduse julge sammu juure, mis minu mõttekäiku ajutiselt niisama üllatusest rabab ja kõnelemise võimalust takistab, nagu kaksjapooltuhat aastat tagasi mõttetark Plato oma kuulajate ees abitud peatama jäi, kui ta oma kuulsa ideede õpetuseni jõudis: meie ülikool läks detsembri lõpul tegelikult wabriku aridusesüsteemi juure üle, selle süsteemi juure, mida K. Marx mõttes tulewiku ariduse laialilaotajana nägi ja mille eest ta mitmeti kongressidel ja kirjatöödes südilt wälja astus. K. Marx mõtles, aga Wenemaa töörahwa eeskujulikud koolid teostawad neid mõtteid oma kätega ja nende koolide arw kaswab ajaga. Misugune suurepäraline ülesanne!

Ülewalpool toodi ette need teoreetilised ettevalmistused, mis sotsialistliku aridusesüsteemi aluseks said, kuid mis tegelikka juhatusi selle ariduse sisu ja metoodi kohta ei paku. Ka Wenemaa kooiide praktika ei anna seni veel eeskujulikka näpunäiteid. Sotsialistlik aridusesüsteem tuleb veel mõtteilmast tegeliku eluilma üle wiia ja seda wõib ainult sel teel teostada, et iga töörahwa kool, iga töörahwa õpe- ja kaswatusasutus kõiki wõimalusi oma tegewuse piirides katsete tegemiseks ära tarwitab. Ja selles wõib meid ainult pahatahtlik kodanline kaswatusteadlane, kuid mitte ükski ausameelne kommunist süüdistada: meie oleme neli pedagoogilist katset läbi teinud ja asume üheaasta jooksul wiindama juure! Alaline muutlikkus, alaline püüd tõetera leida ühiskonna elu tulusamaks organiseerimiseks ongi töörahwa kultuura tähtsam omadus ehk põhijoon. Selles meid süüdistada tähendab töörahwa kultuura loomise eitamist.

Meie ülikooli õpetusetöö kawakindel ja läbimõeldud waheldus nii õpeainete kui metoodide poolest on ainult sellepärast tulusalt korda läinud, et me ülikool kommunistlik asutus on, kus õpilased ise uue aridusesüsteemi otsimisest ihu ja ingega osa wõtawad, kõigest neist ainelistest tuludest loobudes, mis arilikult õpeasutuse ehk kursuste lõpetamine õpilasele ainelistest küljest pakub, missugune kohatu nähtus pole veel nõukogude Wenemaal kadunud. Meie ülikool on katselawa, kus õpetajad ja õpilased ühise sihi saawutamiseks ühiselt töötawad ja kui mõned neist siiski näewad, et see wähe praktilist tulu pakub, siis on need juhtumisi koõli eksinud ja nende paik on mujal.

Ülikoolis aprilli lõpul töötama akates, oli õpetajate kogul esialgu raske otsusele jõuda, missugust õpemetoodi tarwitada, sest kuulajad olid tundmatud, nende arenemiseaste ja waimusuudete mahutus teadmata. Pealegi puudusid töökojad ja õpəriistad, et õpetust algusest peale tööpõhjusmõttel korraldada.

Loomulikult teel omandas õpetus arilikku käigu: asuti algariduse, see on nende teadmistewara ettekandmisele, mis igasuguse kõrgema waimutegewuse aluseks on. Siin pandi iseäralikku rõhku emakeelse õpetuse, kirjutamise ja arwetega arwamise ning looduseteaduse peale, mille ümber kõik teised teadused ainult kui mõtlemise arendawad õpeaineid koondusid. Eriosakondades etendasid nimetatud ained niisamasugust osa, sest ehk küll neis õpilased suurema ettevalmistusega ülikooli astusid, koolitööst pikemat aega eemal olles, tuli neil ariduse elementa süstemaatlikult korrata. Suwe lõpul asus õpetus kõitmise ja puutööstuse töökodade sisseseadmisega teise järku: siin on intensiivse waimlise töö kõrwal (kuni 8 ja 10 õpetundi päewas) juba kehaline töö algamisel, mis ainult õpeabinõu osa etendas. Sügise poole astub õpetus kolmanda järku: siin wähendatakse üleüldisariduslikka õpeaineid, koondatakse nad ühiskonna teaduste ümber, õpilased asuwad referaatide kokkuseadmisele ja nende ettekandmisele, kuna töökodade töö ja sisemise elu organiseerimine kommuuna alusel elawalt oogu wõtab. Siin tuli aga ootamata õpilastele uus praktika, millel ülikooli elus suurem tähtsus on: Judenitschi pealetungimine oktoobri keskel wiis, mõni alaealine wäljaarwatud, kõik kasarmutesse ja sõjawäetegewusesse, kus nad laiemast organiseerimisest tööst osa wõtsid, kuna mõned seltsimehed lahinguwäljal punast Peterburi ja oma ülikooli kaitsesid ja aawatutena tagasi tulid.

Detsembri algul wärske jõuga ja suurema kogemuste koguga ülikooli tagasi jõudes, asusid õpilased uuele tööle, nimelt nende teadmiste kuulamisele, mis mitmesuguste tööde ja asutuste organiseerimisel on tarwilikud. See kursus määrati üheks kuuks ja tema ülesanne oli, läbiwõetud õpeaineid korrates, ära näidata, kuidas neid teadusi organiseerimise tööle tegelikult kasutada. Õpilased jagunesid nelja rühma: ehituse, mehaanika, rahwamajanduse ja kaswatajaterühma, kus need õpeained wastawalt alalt ette kanti, mis organisaatoril-instruktoril ädasti on tarwilikud. Peale selle tehti õpilastele kohuseks uued töökodad sisse seada ja wanu ümber luua,

mille tagajärjel kuu lõpul trükikoda esialgsete abinõudena käima pandi, tislari ja köitmise töökoda laiendati ja kõik õpilased teatud töökodadesse ametisse määrati. Tööpäew jagunes kahte osasse: enne lõunat k. 9—1 kestis töö töökodades, peale lõunat k. 2—6 aga peeti ettelugemisi õpetajate ja referaata õpilaste poolt.

Detsembri õpekawa wõeti selleks käsile, et teed rajada sotsialistliku töökooli maksmapanemisele. Selleks oli waja kõigepealt teada saada, kui palju püsiwust ja jõudu kuulajatel tagawaraks on intensiivse wabriku ja waimutöö ühendamiseks, niisama ka seda, kui palju tööaega wabriku ja teoreetilise töö peale selleks ära tarwitada, et üks ei takistaks teise wiljakust ja ei tooks õpilaste juures wäsimuse ning tüdimuse tundemärka esile, waid wastastikku elustaks. Wabrikutöö sisseseadmine teoreetilise õppuse kõrwal nõuab teatud ettewaatust meie ülikoolis weel selles mõttes, et koolil oma rewolutsioonilised ja praktilised ülesanded on teostada, mis temal niisama pühad on kui uue aridusesüsteemi ülesleidmine. Kõike seda silmas pidades, kandis detsembri kuu tegewus puhaskatselist laadi ja lõppes soowitawate tagajärgedega: meie wõime julgelt 1920. a. algusest peale wabriku aridusesüsteemile üle minna. Selleks jätkub meie õpilastel energiat, selleks on ka meil töökojad osalt kohased, aga mis peaasi, meie õpilased awaldawad ise suurt tahtejõudu ülikooli katsete teostamisele kaasa aidata. 1920. aasta ülesanne seisab selles, et me oma töökojad kõige uuema ja eeskujulisema sisseseadega warustaksime, paremad masinad elektrijõuga käima paneksime ja käsitöö käperdusest suurtootuse loowuseni tõuseksime.

1. jaanuarist peale läheb ülikool saadusidwalmistawa töökommuna peale üle, see tähendab ta akkab oma töösaadustest

elama, riigi ja parteiliste asutuste rahalist toetust ädakorral tarwitades. Säherdune samm käib täielikult nende K. Marxi mõttega kokku, mis eelpool ettekantud ja ainsad õiged alused on iseseiswate ühiskonna liikmete kaswatusel, kes oma loowusejõust peawad end ülewal pidama. Selle samuga astume me jälle töölisteperesse tagasi, me walmistame end intelligentideks-tööliseks, mitte neiks insenerideks, õpetajateks ja professoriteks, kes töörahwa pimedust kasutades eriteadlastena tema tööjõudu kurnawad, waid me jääme inseneriks-tööliseks, õpetajaks-tööliseks, professoriks-tööliseks, kes massesid ulgalisele eluwarade loowusele wiiwad.

Meie tööd takistab teatud määr al asjalu, et meie läheduses olewad seltsimeeste ringkonnad, mitte kordagi meie tööga end tutwustades, kas pahatahtlikult wõi asjatundmatuses püüawad meie tööwaewa wähendada ja isegi „maha“ arwustada, tihtilugu ülikooli ähwardades kinni panna. Kuid meid need ähwardused alwawalt ei eiduta, sest me teame et me ainsal õigel teel seisame. Kas pole naeruwäärt, kui seltsimehed meie töö üle otsusid teewad, isegi kordagi meie ülikoolis mitte käies. Iga nende püüd meie tööd takistada jääb äbiplekina töörahwa kultuuraloosse, iga meie püüd nende takistustest üle saada püsib eleda tähena ja rohkendab meie tahtejõudu töörahwa suure ülesande lõpulikult täidesaatmiseks. Ja selleks pole meil aluseid kahelda, sest wiimasel ajal märksalt ülikoolis kaswanud parteiseltsimeeste arw liidab meid ikka lähemalt üheteisega töörahwaariduse süsteemi otsimisel, kuna ülikooli töökommunaaks kuulutamine meid majanduslikult üheks pereks loob. Väljaspool ülikooli olewate parteiseltsimeeste ja meie wahelised arusaamatused aga selguwad ajajooksul, töötame ju ühise ülesande kättesaamisel.

EESTI TÖÖRAHWA KOMMUUNA ÜLIKOOLI ÕPEWIIS.

A. Polastshuk.

Kui Eesti Töörahwa Kommuuna ülikool awati, siis kawatseti ülikooli tegewust järgmiste põhjusemõtete järele juhtida: iga teadus jagatakse ühekuulisteks kursusteks selle eesmärgiga, et õpilased teatud kuu jooksul õpetatawast teadusest midagi iseseiswat, nagu lõpetatud teadmist omandaksid, ja et nad niisugusel korral, kui

nad peaksid mõnel ettenägemata põhjusel oma koolitööd katkestama, ülikoolist midagi kaasa wõiksid wõtta, mis neil elupraktikas kasulik oleks. Selleks oli tarwis oopia kõrwale minna seniajani praktiseeritawast õpetusmeetodist, kus õpetust niiviisi anti, et õpilane alles wiie ehk kuue aasta pärast aru akkas saama, mistarwis ta üht ehk

teist teadust pidi õppima; aga kõik aeg kuni õpekursuse lõpetamiseni jäi temale arusaamataks, kuhu kooliõpetaja teda juhib ja mis kool temale õieti annab.

Et uut õpemetoodi teostada, seks oli tarwis kõigi ülikooli läbiwõetawate õpeainete üle programm kokku seada, mitte ainult aastate, waid ka kuude, päewade ja tundide tarwis, misjuures õpematerjal nõnda ära jagada tuli, ei iga kuu peale täiesti nagu iseseisew teaduse rühm langetaks, sealjuures aga ühenduses olles üleüldise õpesihiga. Nõnda näituseks, kui meie wõtame arhitektuura osakonna, siis on seal läbi wõtmiseks määratud ainult üks teadus: „Ehituskunst“, mis sisaldab eneses järgmised teadusearud: 1) Ehitusemehaanika; 2) ehituse materjalid; 3) aluspõhjajad ja wundamendid; 4) kiwitööd; 5) puu- ja metallitööd; 6) kütmine ja wentilatsioon; 7) weewärk; 8) organiseerimise tööd; 9) ehituse entsüklopeedia; 10) projekteerimine; 11) käsitööd; 12) graafiline kunst.

Iga nimetatud teadusearu wõetakse ühe aasta jooksul läbi, üks tund päewas ehk kuus tundi nädalas; iga päew on ettelugemisi kuus tundi, nii et kõik õpematerjal kahe aastaga lõpetatakse.

„Ehituse mehaanika“ ja kõik teised nimetatud 12 teadusearu jagatakse jälle omakorda 8 osasse ja iga niisugune osa on kawatsetud ühe kuu jooksul läbi wõtta. Kaheksasse osasse jagamine tuleb sellepärast, et aastas ettelugemisi üksnes 8 kuud peetakse, kuna 4 kuud praktiliste tööde peale on määratud.

„Ehitusemehaanika“ osad on järgmised: 1) staatika; 2) dünaamika; 3) matejalide tugewus; 4) lihtpingutused; 5) käänu teooria; 6) ehituse staatika; 7) wõlwide teooria; 8) tugede ja seinade kindlus.

„Ehituse materjalide“ õpeained on järgmised: 1) keemia; 2) mineraloogia; 3) geoloogia; 4) looduslikud kiwid; 5) sideained ja lahk; 6) betoon; 7) kunstlikud kiwid; 8) metallid ja puud.

„Projekteerimise“ teadusse käiwad: 1) geometriline joonistamine; 2) kujutaw geometria; 3) projektiivjoonistamine; 4) geodeesia; 5) topograafiline joonistamine; 6) perspektiwwiline kujutamine; 7) arhitektuuriline joonistamine; 8) arhitektuuriline projekteerimine jne.

Iga nimetatud teaduse osa, mis arhitektuura jaoskonnas üleüldse $12 \times 8 = 96$ on, wõetakse ühe kuu jooksul läbi, misjuures „staatika“ näituseks, omakorda 4 peatükki saab: 1) jõudude ühendamine ja laotamine; 2) moment ja jõudude tasakaal; 3) raskuse

keskpunkt; 4) grafostaatika. Iga nimetatud peatükk wõetakse ühe nädala ehk 6 tunni jooksul läbi.

Neljakuuline kogemus ülikooli tegewuses on tõendanud, et niisugune õpematerjalide ärajaotamine ja näitlik õpetuse meetod, käsikäes mitmekesiste praktiliste ülesannete arwamistega, wõib kahtlemata kõige paremaid tagajärgi anda; on ainult tarwis, et professorid ja lektorid korrakindlalt ettelugemisi peaksid ja et nemad ruttamata, täiesti rahulikult ja aegamööda õpilastele teaduste algmõisted ette ütleksid, et õpilased kõik seda enestele täielikult üles kirjutada suudaksid, kuna kõik täielikumad seletused suusõnalisteks jäägu, mida õpilased kohustatud ei ole üles kirjutama, ehk kui nad seda teewad, siis ainult lühidalt meeletuletuseks. Ülesanded ja näitused peawad õpilased sealsamas wälja arwama, misjuures ülesanded mitte wäga suurte ja keeruliste arwudega ei tohi olla, et sellega arwamiste tegewust iseenest ei raskendataks.

Peale selle on tarwis, et õpetamisewiis näiterikas oleks. Kui wahest mõnede õpeainete alalt mudelid puuduwad, siis peab õpetus kas tahwlijoonistuste ehk albumi piltide abil sündima. Õpilased kohustatakse neid joonistusi praktiliste tööde tundidel oma selleksmääratud albumisse joonistama.

Kõigest sellest wõib järeldada, et praktilistel töödel weel suurem tähtsus on kui ettelugemiste kuulamisel. Wõtame näituseks geoloogia. Näib nagu ei wõiks selle teaduse alal klassitoas praktiliste tööde üle juttugi olla, kuid tegelikult on neid töösid ülikoolis wäga palju. Kõige esiteks peawad õpilased selle teaduse praktilistel töödel geoloogilised läbilõiked Wenemaa kui ka eraldi Eestimaa maakohtade üle kokku seadima, nende teadete põhjal, mis meil puurimise tagajärjel ilmsiks tulnud ja mille üle praegusel ajal olewas kirjanduses näitlikkudest piltidest suur puudus tundub. Niisugusid läbilõikeid ei tee õpilased mitte masinlikult raamatus olewa kirjelduse järele, waid maapinna üleüldise geoloogilise ehituse ettekujutuse abil. Sel teel omandawad õpilased ilma suurema raskuseta maakoore sündimise ajaloolised perioodid, saawad aru stratigraafiast ja praktilise geoloogia eesmärgist ja tähtsusest, ühtlasi ka paleontoloogia ja dünaamiliste geoloogia tarwidusest. Peale selle tuleb praktiliste tööde juure arwata Eesti maa geoloogiliste kaartide walmistamine põlewate olluste, gipsi, tina ja õbeda kaewanduste seisukohtade äramärkimistega,

mis näituseks Wiljandi ja Pärnu wahel ette tulewad.

Ühes teaduslike ja praktiliste töödega õpiwad kuulajad weel mitmesuguseid käsitöösid teatud eriteaduse jaoks. Nõnda peawad näituseks arhitektuura osakonna õpilased järgmisi käsitöösid õppima: raamatuköitmist, tiseri-, sepa- ja lukusepatöösid. Näib nagu ei pakuks raamatuköitmise töö iseäralist tähtsust arhitektuura ehk ehitusekunsti ülesandele. Kuid tõelikult ei ole asi mitte nõnda. Arhitektoriil tuleb iga päew köitmise oskusega midagi teha. Tuleb ju temal joonistusi riide peale kleepida, paberit joonistamise tarwis laua peale liimida, papist mudelid walmistada jne. Peale selle on raamatuköitmise käsitöö üleüldse väga kasulik maitse ja käteosawuse arenemise mõttes.

Käsitööde õpetusewiis on üliskoolis niiwõrd algupäraline, et sellest pikemalt tuleb teatada. Asi seisab selles, et õpilastel puudub tarwilik waba aeg, et nad töökodades enamwähem kauemat aega wõiksid töötada. Teiseks ei ole neil igakord nende tööde tegemiseks ka uwi ehk tahtmist. Aga midagi teha ilma uwita ehk tahtmiseta tähendaks ainult kallist materjali raisata ja oma meeololu rikkuda. Sellepärast oli tarwis niisugust olukorda luua, et materjali ilmaasjata ei raisataks ja et õpilased tööd uwitust tunneks. Selle eesmärgiga on meister wõetud, kes terwed päewad töökodas töötab ja üliskooli töökodadele antud tellimisi täidab. Õpilased wõiwad siis igal wabal minutil tema juure minna, kus neil tähelepanes, kuidas meister suurepäralisi ja peenemaitselisi töösid walmistab, suur uwi ja tahtmine töö kohta ärkab ja nad nii suure imuga töö juure asuwad, et meistril raske on nende uwitawate küsimuste la pärimiste peale wastata. Nõnda on siis korda läinud ainult niisuguste meistrite wäljawalikuga, kes tõesti oma tööd austawad ja täielikult tunnewad, käsitöö töökodasid õpilastele niiwõrd armsaks teha, et neid seal ommikust õhtuni üksaawal töötamas wõib leida, misjuures mitte tükikestgi materjali ilma asjata ära ei raisata; kõik tööd walmistatakse eriotstarbeks.

Üliskoolis on kawatsetud oma trükikoda, litograafia- ja tsinkograafiatehast sisse seadida. Wõib enesele juba ette kujutada, missuguse põnewusega õpilased kui ka professorid seda päewa ootawad, kunas need tööarud oma tegewust alustawad.*

Ainult siin wõib iga loode end teadusemõistes täielikus kunstis ja iluduses ilmutada; siin ainult näeb iga professor ja õpilane, kuidas tema wäike teaduslik töö, tema graafiline kunstitöö, suurepäraliselt ja maitserikkalt kokkuseatud mitme tuhandes eksemplaris wäljaantud raamatutes ennast ilmutab. Siin ei ole tähtis mehaanikalik masinatöö, waid tähtis on loomistöö kõige nägusamate tähtede, lausete ja joonistuste asetamise juures; ja ka mitte tähtede ladumise osawus ei ole trükikoja töö ülesannete eesmärgiks, waid eesmärk seisab selles, et õpilased wahet mõistaks teha, milles nimelt seisab trükitähtede kokkuseadmise iludus, milles seisab trükitud kirja meeldiwus. Wõib kõige parema kirjaniiku töösid niiwõrd maitseta trükkida, et neid keegi lugeda ei taha, ehk jälle ümberpöördukt: kõige igapäewasemad kirjatööd, mis täieliku trükikunsti järele trükitud, omandawad teatud uwi ja lugupidawuse. Litograafia awaks wõimalikult suure tööpõllu kõigile, kellel wähegi kunstikalduwusi on, sest et Wenemaal see tööaru seniajani palju madalamal järjel seisab, kui teistes Euroopa riikides, iseäranis Saksa-, Inglise- ja Prantsusmaal. Seda puudust wõime meie iga sammu peal tähele panna. Enamasti igas raamatus on meil joonistused kas väga puudulised ehk wastasel korral wäljamaa autorite omad. Wõtame näituseks niisugused juhtumised: Kowalewski füüsikaõpetuse raamatus (1905. a. wäljaanne) 223. leheküljel peab pilt nr 197 arilikku Hollandi ahju kujutama; ei wõi enesele sugugi ette kujutada, kuidas wõis niisugune mõtteta pilt raamatusse sattuda; nähtawasti on seda keegi niisugune isik walmistanud, kes ilmasgi ahju läbilõiget ei ole näinud ja kellel wähematgi aimdust ahjutööstuse üle ei ole; sellesamas füüsikaõpetuse raamatus, lehekülj 98, pilt 88 (1907. a.) seisab väga kena õhupalli joonistus, arwatawasti mõnest wäljamaa albumist wõetud, kuid oopis wale oma sisu poolest. Malinini füüsikas on seesugune pilt oma sisu poolest täiesti õige, kuid väga alwasti walmistatud (wõrgu joonistus kera pinnal ei ole õigesti näidatud). Niisugusi näitusi wõiks sadasid ette tuua ja sellepärast tunneb igaüks, kellel tarwis on raamatuid joonistustega trükkida lasta, suurt tarwidust litograafiatööstuse tõstmise järele.

Weel alwem on asi niisugusel korral, kui ühes ja sellesamas raamatus üks pilt graweerija tehtud on, teine tsinkograafia, kolmas fototüüpia jne abil on meistratud. Midagi ei wõi wastikumat olla

* Trükikoda ja litograafia ongi juba sisse seatud.

kui niisugune wäljaanne. Ja kõik tuleb sellest, et Wenemaal seni ajani veel ühtegi kõrgemat õpeasutust ei ole, kellel oma trükikoda, tsinkograafia ehk litograafia oleks, ning kõige paremate teaduslike tööde autorid on sunnitud tarwilikka piltisid ja joonistusi isikutele meisterdada andma, kes graafilises kunstis täiesti kirjaoskamata on. Sellepärast siis, et niisugust puudust kõrvaldada, kawatseb Eesti Tööraha Kommuuna ülikool oma tipograafia, litograafia ja tsinkograafia töökodasid ühes graweerimise ja päwapildi töökodadega sisse seadida, nende töökodade juhatajaks täiesti wilunud, osawat ja juba looduse poolst kunstnikku ametisse kutsudes.

Mis puutub õpilaste suwistesse praktilistesse töödesse, kui nad teaduslikest tööddest wabad on, siis on neil oopis isesugune tähtsus, sest et neid töösid tehes, nagu käsitööde juuresgi, õpilased kõik ettetulewad tööd, mis nende eriteaduse tegelikus elus nõuab, praktiliselt ise oma kätega peawad läbi tegema. Nõnda näituseks peawad tulewased ehitustööde instrktorid ise praktilikult mõistma lahusid walmistada, kiwisid lõhkuda ja tahuda, katust roowida, ahjusid ja pliitisid laduda, weetorusid sisse seada ja neid remonteerida; ühe sõnaga, nad peawad ehituseasjanduse juures ettetulewa töö peale meistrid olema.

Et selles sihis äid tagajärgi kätte saada, määratakse iga aasta 4 suwekuud 8-tunnilise tööpäewaga praktiliste tööde peale. Nõnda näituseks teewad arhitektuura osakonna õpilaseks esimese aasta esimesel kuul topograafilisi kaartisid, puuriwad maapinda, teewad geoloogilisi läbilõikeid jne. Teise kuu peale on määratud mullatööd, kraawide ja aukude kaewamine, teede ja uulitsate prügitamine. Kõik need tööd, kui nad õpilaste poolt isiklikult täiesti produktiivselt ja täie arusaamisega läbi tehakse, arendawad nendes tarwilikku organisatsiooni osawust ja tõsist uwi nende tulewase elukutse wastu, kus nad siis kui täiesti küpsed ja osawad tööjuhid wõiwad endid wälja paista lasta. Sellepärast paneb siis ülikool iseäralist rõhku selle peale ja püüab igatemoodi kaasa aidata, et praktilised tööd täiel mõõdul ja ilma nende peale määratud aja lühendusest tehtaks.

Peale selle nagu seediksid õpilased suwiste praktiliste tööde ajal omas mõistuses kõik need teooriad ja reeglid ära, mis neile aasta jooksul ette loetud, joonistaksid oma albumitesse kõik seda, mis nad praktilistel töödel näewad ja läbi teewad. Ühe sõnaga, ainult suwiste tööde abil omandawad õpilased lõpulikult ja põhjalikult teatud teaduse õpeaine ja lõpetawad teatud teadmiste rühma, et õpilastest aritud instrktoriteks saada.

E. T. K. ÜLIKOOI ARWUDES.

Arilikuks õpeaastaks peetakse 8-kuulist õpeaega. E. T. K. Ülikool töötas 1919. a. just 8 kuud, nii siis terve õpeaasta. Ehk küll ülikool 16. märtsil asutati, jõuti ruumide sisseseadmisega ja õpejõudude kogumisega alles 1. mail niikaugele, et õpetus wõis algada ja õpilasi internaati wastu wõtta.

Õpilased. Ülesantud 74 kuulajast ilmus õpetuse algul 22 kuulajat kohale, kuna suurem osa sellepärast pidi ära jääma, et nende teenistuseasutused neid ametist ei wabastanud. Wäljaarwatud 4 kuulajat, kes töökooli II astmelt otse ülikooli astusid, oli 18 kuulajat K. partei Eesti osakondade ja E. T. K. nõukogu asutuste poolt ülikooli saadetud. Aasta lõpul oli ülikoolis 46 alalist kuulajat, kes ülikooli ühiselumajas elasid ja täielikult ülikoolitööst osa wõtsid, kuna kümmekond kuulajaid üksikutel ettelugemistel käis. Nende

46 seas oli 40 stipendiaati, kelle stipendium maikuul 750 r. suur oli, kuna ta aasta lõpul 2000 r. kuus tõusis. 6 kuulajat elas ühiselumajas oma kulul. Stipendiumi osaliseks said need kuulajad, kellel partei organisatsioonide sellekohane soovitus oli, kuna mõned üksikud kuulajad ülikooli nõukogu ja partei kollektiivi ühisel otsusel peale mitmekuulise eduka töö järele stipendiaadiks wastu wõeti.

40 stipendiaadist oli 29 kommunisti ja 6 kandidaati.

Õpeaasta jooksul astus ülikoolist 13 stipendiaati wälja, kelledega kokku stipendiaatide arw 53 peale tõuseb. Wäljastunute seas oli 6 kommunisti. Jude nitshi pealetungimisel mobiliseeritud kuulajatest oli veel kolm seltsimeest aasta lõpul tuleliinil, neist on 2 kommunisti ja 1 pooleoidja.

Stipendiaatide wanadus:

Wanadus	Kuulajate ulk
16 a.	3 st.
17 "	6 "
18 "	4 "
19 "	6 "
20 "	3 "
21 "	1 "
23 "	4 "
24 "	5 "
25 "	1 "
26 "	3 "
28 "	1 "
30 "	1 "
36 "	1 "
39 "	1 "

Kokku 40 stip.

Eelariduse järele jagunesid stipendiaadid järgmiselt:

Algkooliaridusega	21 stip.
Kõrgema linnakooli aridusega	17 "
Keskooli lõpetanud ehk wanematest klassidest välja astunud	11 "
Wäljaspool kooli arinud	1 "

Ametite järele oli:

Wabrikutöölisi ilma ametita	9 stip.
Kooliõpilasi	9 "
Elektromontöörised	3 "
Kirjutajaid	3 "
Kindla ametita	3 "
Kooliõpetajaid	2 "
Kingseppasid	2 "
Rätsepaid	1 "
Lukuseppasid	1 "
Äriteenijaid	1 "
Kuduajaid	2 "
Laboratooriumiteenijaid	1 "
Kalamehi	1 "
Uuriseppasid	1 "
Farmatseutisi	1 "

Alalise elukoha järele oli:

Eestimaalt Saksa okupatsiooni ja E. kodanlise walitsuse terrori puhul emigreerinud	30 stip.
E. kodanlise walitsuse poolt Eestimaalt wäljasaadetud 1919. a. sügisel	3 "
Wenemaal olewaid E. asunikka	6 "
Eestimaalt pärit	1 "

Punaseswäes alaliselt teeninud oli 19 kuulajat.

Soo järele oli 20 meesterahwast ja 20 naisterahwast stipendiaati.

Õpetajad. Õpetajaid oli 1919. a. ülikoolis 25. Nendest oli Wene akadeemiade ja kõrgemate ning töökoolide õpetajaid 13, kes Wene keeles ettelugemisi pidasid ja nimelt: A. Polestshuk, Muntz, S. Beljaew, B. Beljaew, Jastrebow, W. E. Dobrowolski, E. Westpfahl, W. G. Dobrowolski, E. Redlich, E. Lassen-Seydel, J. Forsmann, F. Worozheikin, Kotschkin. Eesti keeles pidasid ettelugemisi P. Wannari, J. Jürgens, H. Mohrfeldt, J. Mölder, J. Wetto, A. Wallner, A. Org, H. Kuusik, M. Pukits, J. Neggo, J. Muda, P. Orro.

Aasta lõpul oli kaks alalist õpetajat (A. Polestshuk, A. Wallner), kuna teised kõik üksikute peetud ettelugemiste eest honoraari said, mis kewadel 60 r. ja detsembril 80 r. tunni pealt suur oli. Aasta jooksul astusid ülikooli lektorite kogust välja: J. Jürgens, P. Wannari, P. Orro, E. Redlich, J. Neggo, E. Lassen-Seydel ja J. Muda, kuna detsembri lõpul 1920. a. peale H. Pöogelmann (ühiskonnateadused) ja A. Tamm (ajalugu ja geograafia) kutsuti.

Töölisi oli aasta lõpul 16:

Trükistöölisi	5
Puuseppasid	2
Kojamehi	2
Ruumikoristajaid	1
Toiduwalmistajaid	1
Pesupesijaid	1
Raamatukõitjaid	1
Rauatöölisi	1
Kingseppasid	1
Torudeparandajaid	1

Õpetöö jagunes 1) üleüldisariiduse astmesse, mis nooremast ja wanemast rühmast koos seisis, 2) ehituseosakonda, 3) mehaanikaosakonda, 4) põllumajanduseosakonda, 5) kaswatusteaduskonda ja 6) rahwamajanduseosakonda.

Detsembrikuust peale oli iga õpilane peale üleüldisariiduse astme ettelugemiste kohustatud weel eriosakondade ettelugemistest osa wõtma, mille järele stipendiaadid järgmiselt osakondadesse jagunesid:

Ehituseosakond	7 stip.
Mehaanikaosakond	5 "
Rahwamajanduseosakond	19 "
Kaswatusteaduskond	7 "

Iga stipendiaat oli kohustatud peale 4 ettelugemisetunni weel 4 tundi töökodades töötama, mis kokku 8-tunnilise tööpäewa sünnitas.

Ettelugemiste arv.

	Kuud	Õpeained										Lektorid
		Mai	Juuni	Juuli	August	Sept.	Okt.	Nov.	Dets.	Kokku		
Üleüldised õpeained	1	Sotsialismuseõpetus					10	6		7	23	A. Wallner
	2	Sotsioloogia		13	12	16	6				47	W. Dobrowolski
	3	Tööajalugu				6	2				8	"
	4	Majandusteadus								20	20	A. Org
	5	Wene Nõukogude Wabariigi konstitutsioon			2	2	4	1			9	J. Jürgens
	6	Üleüldine ajalugu	16	4	10	10	24	3			67	"
	7	Eesti ajalugu				4	8				12	"
	8	Aritmetika										A. Polestshuk P. Orro
	9	Algebra	39	67	79	124	118	77	4	15	523	H. Mohrfeldt
	10	Geomeetria										E. Westpfahl
	11	Trigonomeetria	6	2							8	J. Mölder
	12	Füüsika	12			16	30	9			67	A. Polestshuk, J. Wetto, E. Westpfahl
	13	Üleüldine keemia	15	8							23	J. Wetto
	14	Üleüldine looduselugu				14	8				22	H. Mohrfeldt
	15	Geograafia				4	17	20			41	P. Wannari, A. Org
	16	Loogika		2	6	2	4	1			15	J. Jürgens
	17	Maalimine	68	76	104	64	52	40			404	H. Kuusik
	18	Eesti keel	14	20	28	74	74	42		12	264	M. Pukits, A. Wallner
	19	Soome keel	6	8	10	8	8	6			46	M. Pukits
Kasvatusteaduskond	20	Wene keel	24	36	74	97	97	64	8	14	414	W. E. Dobrowolski W. G. Dobrowolski A. Polestshuk
	21	Saksa keel			26	96	120	62		6	310	E. Redlich, J. Neggo
	22	Inglise keel				14	20	10			44	J. Lassen-Seydel J. Neggo
	23	Laulmine			4	8	6				18	J. Muda
	24	Töökooliteooria				8	12				20	J. Jürgens
	25	Praktiline pedagoogika								8	8	A. Wallner
	26	Koolideadministratsioon								6	6	"
	27	Loodusteadus			48	48	48	24			168	J. Forsmann
	28	Keemia ühes praktikaga	38	72	35	34	49	31			259	F. Worozheikin
	29	Geoloogia	24	24	14	20	8				90	P. Wannari
	Peasjalikult põllumajand. rühmale ette kantud	30	Meteoroloogia		8	18	22	10				58
31		Mineraloogia			2	12	14				28	"
32		Staatika	36	11				6			53	J. Mölder
33		Grafostaatika	4				2				6	"
34		Masinateosad	4								4	"
35		Käsitööajalugu	10								10	"
36		Materjalide wastupidamine			2	18	8				28	"
37		Ehitusemehaanika							8	6	14	"
38		Puutööstuse-ehitused							2		2	"
39		Jõumasinad							5	12	17	"
40		Elektriwägi	14	8						20	42	J. Wetto
Peasjalikult ehituse rühmale ette kantud	41	Telegraf	4								4	"
	42	Alused ja wundamendid				20	24	8	4		56	S. Beljaew
	43	Joonistamine				9	16	8		2	33	B. Beljaew
	44	Teedehitus					8	8		24	40	J. Jastrebow
	45	Kiwitööd	24	24	24	24	24	12			132	A. Polestshuk
	46	Töömaterjalid	24	24	24	24	24	12			132	"
	47	Erikonstruksioonid							12	24	36	"
	48	Küte- ja weewärk							12	24	36	"
	49	Projekteerimine				16	16	8			40	"
	50	Kunstiwarad								2	2	O. Muntz
	51	Ehituse eelarwed ja organiseerimine								16	16	S. Beljaew

Ettelugemised kanti ette kord kõnedena, kord küsimiste ja kostmistele kujul. Mõnikord kohustati õpilasi kirjatöid nende küsimuste üle valmistama, mille kohta ettelugemistel aineid anti.

Et sotsialismuseõpetus töörahwa ühiskonnaõpetust teaduslikult, see on teoreetiliselt seisukohalt käsitas, siis olid õpilaste referaadid selleks määratud, et õpilased teooria alusel praktilisi küsimusi arutaksid. Nii olid referaadid ühekorraga lektori ettekannete täienduseks ja nende tarvitamiseks üksikute ühiskonnaküsimuste selgitamisel. Referaadid kanti õpilaste poolt kollektiivselt ette, see tähendab, teatud rühm õpilasi asus ülesantud küsimuse ühisele arutamisele, mis enne awalikku wäljaastumist rühma enese wahel läbi sõeluti.

Oktoobrikuust kuni detsembri lõpuni kanti järgmised referaadid ette:

Proletariaadidiktatuura küsimus töötati 5 seltsilise poolt läbi, kes selle küsimuse mitmesse osasse omawahel jagas. Üks wõttis diktatuura ja proletariaadidiktatuura mõiste walgustamise üleüldistes joontes oma peale, teine kandis ette, kuidas proletariaadidiktatuurat töörahwa riigis teostada, kolmas kuidas teda tööstuses läbi wiia, neljas kaubanduses ja wiies ariduse alal.

Proletariaat ja sõda oli referaat, mis niisamuti 5 seltsilise poolt ühiselt ühel koosolekul ette kanti. Üks õpilane walgustas proletariaadi seisukohta sõja asjas nende andmete waral, mis Internatsionaalide kongresside otsuste põhjal XIX aastasaja kuuekümnendatest aastatest peale oli kogutud, teine seletas imperialistliku ilmasõja tekkimise põhjuseid, kolmas kodusõja aluseid, kuna teised kaks esimesi neis kohtades täiendasid, mis nende poolt puudulikult olid walgustatud.

Internatsionaalide tekkimise ja tegewuse üle peeti 2 referaati. Üks õpilane esines töölisteliikumise ülewaatega enne I Internatsionaali tekkimist ja tuletas sealt I Internatsionaali asutamise põhjuseid, lõpuks ette kandes tema tegewuselugu, kuna teine õpilane II ja III Internatsionaali ajaloo kuulajaid tutvustas.

Wähemlaste ja enamlaste woolust kõnles üks õpilane, pütides pilti Wene sots.-demokraatia lagunemise põhjuste kohta pakkuda.

Töörahwa rew. nooresooliikumise üle peeti üks referaat, kus Lääne-Euroopa ja Wene nooresooliikumise tekkimise ja arenemise kohta teateid toodi.

Üleüldse esines referaatidega 14 seltsilist.

Referaadid, mis nõrgalt ja puudulikult ette valmistatud, anti referendi kätte ümberötamiseks.

Koolitöö kestis 1. maist kuni 1. jaan. katkestamata, wäljaarwatud oktoobri teine pool ja peaaegu terve nowember, kus umbes 30 õpilast kasarmuelusse wiidi ja ainult wäike osa õpilasi majapidamisetöösid ülikoolis jätkasid. Juuli lõpul wäljakuulutatud kahenädalisest õpewahest ei tulnud midagi wälja, sest õpilased ei lahkunud õpetööst, waid püüdsid end neis asjus õpetajate juhatusel täiendada, milles nad wahepeal maha olid jäänud.

Töökodades kõitsid õpilased sellekohaste juhatajate osawõtmisel ülikooli ja oma raamatuid, tegid koolide ja internaatide jaoks pinka, laudu, tahwliid, trükkisid maa-kaarta ja ajaloopilta ning ladusid kirjatöid, millel teaduslik wäärtus oli.

Lektoritest pidasid ülikoolis awalikka kõnesid A. Polestshuk (1 kord), J. Jürgens (2 korda), A. Wallner (2 korda).

Kulud. Et õpilaste elamisraha peaaegu iga paari kuu järele tõusis ja lektorite tasu tundide pealt 60 r. tunnist kuni 80 r. aasta lõpuks kaswas, kuna õpe- ja töömaterjalid imekiirusega kallinesid, suurenesid ühes sellega ka kuuwäljaminekud, mida tõestawad järgmised arwud.

Aprillikuus läks wälja 102 006 r. 80 k., mais 136 438 r. 70 k., juunis 143 547 r. 14 k., juulis 122 764 r. 69 k., augustis 230 000 r., septembris 173 020 r., oktoobris 309 600 r., nowembris 399 600 r. ja detsembris 190 092 r. 77 k., kokku ümarguselt 1 800 000 rubla. Sellest summast on õpilaste ülewalpidamiseks 430 025 r. 74 k. tarwitatud, töökodade sisseseadmiseks 403 317 r. 62 k., lektorite tasuks 381 926 r., maja paranduseks 115 141 r. 64 k., töökodade tööliste, teenijate ja majaoidmise ning kantseleikulude peale 143 395 r. 20 k., õpeabinõude peale 67 460 r., raamatukogu peale 68 762 r. 40 k.

Ettetoodud arwud pole täpisealt õiged, sest et 1919. a. kassa aruanne pole veel lõplikult kokku seatud.

E. T. K. ÜLIKOOLI POLIITILISEST ELUST.

F. Karpa.

1919. aasta oli Eesti töörahwale ariduslikust ja poliitilisest küljest tähtis aasta, kus pandi esimesele Eesti töörahwa kõrgemale õpeasutusele alus, millega tehti võimalikuks töolisteklassi liikmetele, kes teadmiste järele jänunesid, neid omandada, ja omandada just selles mõttes, et tulewases Eesti nõukogude wabariigis oleks meil seltsilisi, kes wõiksid klassiteadwalt loowat tööd teha. See ajalooline päew oli 16. märtsil 1919. aastal, kus E. T. K. walitsus otsustas kõrgemat kooli asutada, mis elawust tõstis Eesti töörahwa ulgas, iseäranis parteilises ringkonnas, kus iga seltsiline pani omale küsimuse ette, kuidas saaks E. T. K. Ülikooli, kuid muidugi ei olnud kõigil seltsimeestel wõimalik sinna pääseda, just nimelt sellepärast et enamwähem edasipüüdjad seltsimehed ariduse täiendamise mõttes olid kõik rewolutsiooniliste ülesannete täitmisel, et pealetungiwatele walgekaardlaste bandedele wastalööki anda. Kuid siiski oli õppuse algul — 1. maiks — kokkutulnud 22 stipendiaadi ulgast 11 parteiliiget ja 2 pooleoidjat, kes järgmistest parteiorganisatsioonidest olid saadetud: 4 seltsilist Eesti osak. keskkomitee, 2 selts. Kroonlinna Eesti sektiiooni, 1 selts. I komm. kütipolgu kollektiivi, 3 selts. Peterburi partei organisatsiooni poolt ja 1 selts. laewawäest. 1 selts. partei pooleoidja saadeti 6. Eesti kütipolgu kollektiivi ja 1 selts. partei pooleoidja Wene partei organisatsiooni poolt, kuna mitte parteiliikmeid oli keskkoolist 4 selts. tulnud ja Eesti T. Kommuuna nõukogu asutustest oli 5 selts. saadetud. Selle peale waatamata et liiga wähe õpilasi oli kokku tulnud, astusid ülewalpool tähendatud parteiseltsilised õige agaralt õppimisele ja ka ühes sellega ei unustanud oma partei ülesandeid, mille teostamiseks asutati parteikollektiiv, kes otsekohene kontroll pidi koolis olema ja parteilist tööd seal korraldama. Kuid muidugi mõista oli kollektiivil seda kaunis raske teha, sest kooli põhjusemõtete järele seis peasiht selles, et nii ruttu kui võimalik seltsilisi nõukogu tegewusele ette walmistada, neid teatud kogemustega ja teadmisega ette walmistades. Kuid siiski tuli ärewatel aegadel kollektiivil sellest ülesandest kõrwale kalduda ja poliitilisi küsimusi esimesele järjele seada. Nii näituseks Bala-
hoowitshi pealetungimise ajal Peterburi

peale mai- ja juunikuul pani kollektiiv kõik rattad selleks käima, et õpilasi wõitlusele ette walmistada.

Kollektiiv ei pane mitte ükski teoreetilise poliitilise arenemise peale rõhku, waid ta püüab ka tegelikult õpilasi selleks kaswata, et nad oskaksid organiseeritult awalikus wõitluses igasuguste walgekaardi bandede pealetungimisele wasta astuda, ja selleks pani ta koolis sõjawäeõppuse toime, nii mees- kui ka naiseltsilistele, mis esiteks küll teatud ärewust koolis mõnede üksikute seltsiliste juures tõstis, kes kodanlistest õpeasutustest olid tulnud ja ei olnud weel jõudnud sellesse elusse tungida, millele Wenemaa töölised on end andnud.

Kuid aegajalt kaswasid need üksikud (neid oli 3) sellest wäikekodanlisest ilma-
waatetest wälja, mis neile kodu ja wana-
aegsetes koolides sisse juurdus.

Balahoowitshi pealetungimise päewad määrasid ka kollektiivi tegewuse sihi ära: kollektiiv omandas sõjalise organisatsiooni tegewuse laadi. Sõjawäe distsipliin seati ühiselumajas sisse, kus kõik stipendiaadid olid kohustatud elama ja teatud sisemist korda täitma. Wene partei rajooni komiteega oldi lähedases ühenduses linnakaitsemises, milles ülikooli õpilased teatud kaitserühmana esinesid ja igasuguseid partei ettekirjutusi mitmesugustel juhtumistel täitsid, tegewalt oma linnajao kaitse tööst osa wõttes. Sisemist elu kindla parteidistsipliina järele korraldades, kaswasid koolis juba osa õpilasi enamwähem wananast korrast wälja. Neid kiskus jooksew elu enesega kaasa, paar seltsilist astusid ka juba parteisse, kuid ühes sellega saadeti üksikutest organisatsioonidest ka uusi kommunist-õpilasi, mille tagajärjel kooli kollektiiv juba juulikuu esimestel päewadel 15-ne peale kaswas. Siin tulid jällegi isesugused raskused ette; õpilased olid üleliigselt koormatud tundidega, nii et neil mingisugust wõimalust ei olnud wäljaspool kooli seltskonnategewusest osa wõtta. Liigkoormatuse kohta oli küll jutt W. K. P. Peterburi Eesti sektiioonide komitees, kuid seal saadi asjast isemoodi aru: selle asemel et õpetust teisiti korraldada, tõsteti seal üüdsõnaks „kool kinni“. Muidugi mõista oli komitee omast kohast õigel seisukohal, nimelt selles mõttes, et töörahwa edasipüüdjaid jõudusid ei wõi ükski

teoreetilisesse teadusetõesse rakendada, waid neil peab teatud praktika seltskonnategewuses ja rahwaulkadega alaline ühendus olema, kuid teisest küljest oli koolil selle-sarnane siht, mis partei nõudele selles asjas wasta käis.

Aegajalt jõudis kollektiiv õpetajate koguga kokku leppides iseseiswalt ka sellest seisukorrast üle ja ta wõis seltskonnategewusest akata awaramalt osa wõtma. Juuli lõpul ja augustikuul kaswas õpilaste arw.

Kooli woolas wõrdlemisi arwurikkalt uusi õpilasi juure.

Ehk küll juulikuust peale ülikooli stipendiaatideks ainult partei soowitustel wõis saada, tuli siiski ka parteisoowitusel niisuguseid isikuid sisse, kes ülikooli elamisetingimistele ei wastanud. Kollektiivil tuli waljem kontroll sisseastunute kohta sisse seada ja neid (5 õpilast) ülikoolist tagandada, kes kooli elu nõuete alla end ei paenutanud.

Sellega jõuame oktoobrikuu päewadeni, kus Judeenitshi Peterburi pealetungimine algas, mille kaitseks terve Peterburi proletariaat wälja astus. Muidugi mõista ei wõinud ülikooli kollektiiv ka seekord pealtwaatajaks jääda, waid ta saatis kõik kollektiivi liikmed nii mees- kui naiseltsilised selle kaitseks wälja. Esimesel parteiliikmete mobilisatsiooni puhul astusid sõja liinile kaks seltsimeest. Kuid Judeenitshi lähenemisega Pulkowa alla ilmus peaaegu terve kuulajate kogu kasarmusse.

Suurem osa ilma parteita seltsilisi, kes rohkem olid wälja arenenud, ei jäänud ka mitte pealt waatama, waid nad läksid wabatahtlikult ühes parteiseltsilistega wälja punase Peterburi kaitseks. Selle kaitseks tuli osa kollektiivi liikmetel awalikus wõitluses walgekaartlaste bandede wasta wälja astuda, mille tagajärjel 5 seltsilist aawatuna ridadest pidid lahkuma. Kuid kõige kautuste ja raskuste peale waatamata oli ühest küljest see aeg üks parematest silmapilkudest selles mõttes, et kõik ülikooli liikmed endid seekord wäga selgelt, katteta lasksid wälja paista, siin tulid nende ead ja pahad küljed awalikuks, siin ilmutasid nad oma arusaamist proletariaadi ülesannete tähtsuse kohta. Siin tuli selgesti awalikuks, et need süüdistused, mis mitmelt poolt ülikooli kuulajate kohta partei seltsiliste poolt sihiti, kes E. T. K. ülikooli elu ise et tunne, ilma mingisuguse aluseta c.n. Peaaegu terve õpilaste kogu — 27 kuulajat wõttis rewolutsioonilise waimustusega kasarmuelu tingimistes Peterburi kaitse-

tööst osa, selle peale üle kuu koolitööst pühendades. Ainult noored alla 17—18 aasta ja aiged seltsilised jäid sellest tööst ülikooli maha. Üksikud wäärnähtused, mis arilikult iga ulgalises tegewuses awalikuks tulewad, ei puudunud ka siin. Tuli mõnda kuulajat ülikoolist ja ühte isegi parteist tagandada, kes Judeenitshi pealetungimisel ei suutnud töolisteklasi uwide kaitsemise tähtsusest küllalt aru saada, kuid nende üksikute nähtuste järele ei saa terwet õpilastekogu süüdistada. Ülikooli kollektiivi büroo on alati selle järele walwanud, et kõik kuulajad, olgu nad parteilised wõi wäljaspool parteid, tegelikult kõigist neist ülesannetest osa wõtaksid, mis Peterburi proletariaadil teostada. Ja ülikooli kuulajaid ühtelugu poliitilise jookswa eluga kursis pidades on ta suutnud neis rewolutsioonlikkust kaswatada.

Detsembrikuus pani kollektiiv peaarõhku just agitatsiooni peale, milleks korraldati paar kõneõhtut ja ka parteinädalal parteipäew. Kõigel sellel agitatsioonil ja ülikooli sisemise elu korraldusel olid omad tagajärjed, mida aasta lõpul meile järgmised faktid näitawad. Enne Judeenitshi pealetungimist oli kooli kollektiiv 25 liiget suur, kuid uue aasta algul 35 liiget.

Kooli tegewuse ajal on õpilaste seast 16 liiget parteisse astunud.

Üleüldiselt kokku wõttes peab tähendama, et kollektiivi tegewus wõttis enamwähem kindlama laadi septembrikuust peale, kui sotsialismuse õpetust akkati ette lugema, millega paljud seltsilised selge pildi sotsialismuse kohta said. Kewadest kuni uue-aastani korraldas kollektiiv ühes ülikooli nõukoguga terve rea kõnekoosolekuid ja referaadiõhtuid, kus õpilased wälja astusid. Siin kanti I, II ja III Internatsionaali ajaloo, noorte liikumise, vähemluse, ja enamluse, ilma sõja põhjuste ja teiste küsimuste kohta referaata ette, mille kaudu kuulajaid teoreetiliste parteiküsimuste juure juhiti.

Peale selle organiseeriti kollektiivi juure noorteühis, mille liikmed Wene seltsimeestega ligemas ühenduses olles endid selleks ette walmistawad, et tulewikus kui teaduslikud sotsialistliku riigi kodanikud wanema põlwe loowat tööd jatkata. Niisama organiseeriti ka naisseksioon, mis rajooni naisseksiooniga otsekoheses ühenduses on.

Tulewal aastal loodab kollektiivi büroo ülikooli seinte wahel ainult kommunistakuulajaid leida.

PROLETARIAADI KULTUURA PÕHIJONED.

Ar. Wallner.

II.

„Üleilmliku“ ehk walitsewate ja warandusteomanikkude klasside kultuura pärandus.

Wenemaal on proletariaat teatud osa „üleilmliku“ kultuura pärandust wastu wõtmas ja kaugel pole aeg, kus terve walitsewate ja warandusteomanikkude klasside kultuur üle maailma tööliste kätte läheb. Uus peremees seisab rikkaliku ja silmiwirwendawa ning pimestawa kirju wara ees, kus wanade tuhandeaastaliste kõdunenud asjade seas nii mõndagi läikiwat, wärsket ja meeldiwat silma pörkab. Uus peremees peab siin põhjalikult aru pidama, mida tema klassi ja käesolewa aja kohast tarwitamiseks wälja walida. Ja pole ime kui esimestel silmapilkudel uuel omanikul pea pööritama lööb: pole ta ise iialgi seda kirjut, silmipimestawat ja kõrwulukustawat kultuurawara nii lähedalt wõinud tähele panna ja oma mõistusega, meeltega ja tundmustega läbi elada, mis nüüd talle nagu iseenesest, pealetükkiwalt rüppe langeb. Ning peale lühikest silmitsmist, ümberwaatamist leiab ta peagi, et kõik kirstus olewad auuwäärt asjad wäga kahtlaselt „üleilmliku“, see on kõigile inimestele kohasete asjade nime kannawad. Ulk näiwad küll tarwitatawad olewat, kuna suur osa teisa otse uue peremehe keha ja meelte wangistamiseks, tema kehalise olemise orjastamiseks ja waimlise isetegewuse kütkestamiseks on määratud, ja imestamisega peab ta nende asjade küljes olewatel sedelikestel lugema: üleilmlik otstarwe. Kuid eksitust pole tal raske üles leida: „üleilmliku“ asemele on nende endised omanikud „üleilmliku“ sedeli kinnitanud: ja, ulk kultuura pärandust on *üleilmlikuks* töörahwa orjastamiseks tarwitatud, ilma ei neil mingisugust üleilmlikku wäärtust oleks olnud.

Kuid sellest üleüldisest waatlemisest on wähe, jooksew elu nõuab uuel peremehelt kindlat otsustamist, mida kirstu tagasi eita ja mida uue elu rikastamiseks ning kurnistamiseks tarwis wälja jätta, nende edaspidise tarwitamise ja arendamise sihti ära määrates.

Selle seletamiseks peame lühikese käigu walitsewate klasside kultuurawarade aita wõtma, osa tähtsamaid kambreid läbi

waatama ja mõnda laudil olewat asja lähemalt silmitsema. Siis on palju kergem ja arusaadawam otsusele jõuda walitsewate klasside kultuurawara wäärtuse kohta, kuid ühes sellega ka proletariaadi enese kultuura põhijooni ära tähendada.

Et endiste kultuuraloogjate ruumid arwurikkad on, mis tuhandekäigulisi labürinta kujutawad, kus mitmed käigud umbsoppi wiiwad, milles kerge on ära eksida, siis tarwitame meie käesolewas lühikeses töökeses neid werstaposta, mida töörahwa teadus on ühiskonna nähtuste selgitamiseks üles seadnud: meie waatleme üksikult aasialiku, antiik-, feodaal- ja kapitalistliku ajajärgude kultuurat.

Aasialik kultuur.

See kultuura aste on meile selles mõttes tähtis, et ta selget kujutust inimessoo waimuawalduste tekkimise ja esialgse arenemise kohta pakub ja neid waateid kindlustab, mida töörahwa teadus materialistliku ajaloomõistmisel esile toob. Nimetatud kultuura aste on oma wördlemisi lihtsate eluawaldustega nii wörd läbipaistew, et ta lõpmata arwu näitusi selle kohta toob, kuidas aineline majanduslik ja waimline elu üheteisega lahutamata olid seotud, kuidas waimlised kultuuraawaldused teatud majanduslikkude tarwiduste tagajärjel elule tõusid ning arenesid — ja selles mõttes ongi Aasia kultuura tundmaõppimine igale proletaarlasele tarwilik, et wabaneda endisest idealistlikust ilmawaatest, mille järele „ead“ ja „pahad“ mõtted „äid“ ja „pahu“ asju ning nähtusi ühiskonna majanduslikus elus elule kutsuwat ja isegi terwet ühiskonna korra muudatust wõiwat tekitada.

Pärastistel kultuura arenemise astmetel on juba majanduslik alus niuwõrd waimliste eluawaldustega keerdi põimitud, et ainult põhjalikumal eriuurimise järele wõidakse ühe wõi teise waimlise nähtuse majanduslikku aluspõhja lõpuarwel üles kerida.

Selles asjas on aasialik kultuur kapitalistliku kultuuraga ühtlane. Nii nagu aasialiku majanduselu järgul tööstus ja

igasugu saaduste valmistamine katmata töörahwa kurnamises pesitses, milleks teadust, kunsti, kõlblust ja usku loodi ning awalikult abiks kutsuti, nii selgusid kurnatawa klassi ja kurnajate klassi wahekorrad kapitalistlikus ajajärgus peale antiikja feodaalajajärkude waimliste wassingute keerdsõlme läbilõõmist, mille saadusena töörahwa teadus ilmus, mis tõelikka wahakordi majandusliku ja waimlise elu wahel selgitas.

Aasialiku kultuura all mõistame meie seda loowust, mida inimesuugu awaldas oma arenemise kõrgema barbaarsuse ajajärgu astme läwel tsiwilisatsiooni (kodanlise ühiskonna korra) ajajärku üle minnes, metsikut ja esimesi barbaarsuse astme järka selja taha jättes. Aja mõttes wõib selle ajajärgu arwele umbes 5000. a. — 1000. a. enne Kristuse sünd. lugeda, kuid sellega pole öeldud, et tähendatud kultuuraaste ka iljemalt teatud rahwaste juures esile ei tule. Tema kannab nime „aasialik“ sellepärast, et tema tekkimine ja peategevuse koht Aasia, ühes Wäike-Aasiaga on, millele osa Aafrikat, nimelt Egiptus juure tuleb arwata.

Aasialiku kultuura ajajärgul õitseb juba suurel määral tööstus, nimelt ehituse, metallide sulatamise ja wäljatöötamise aru, siis mitmesugust liiki käsitöö jne, rikkalik puu-, saue- ja kudumisetööstus. Põllutöö ja loomade pidamine on kõrgel järjel ja mis peaasi, põllutöö on kunstliku niisutamisega ja wäetamisega ühenduses, mis tunnistust annab kõrge tööstusliku arenemise ja ühiskondliku kindla organisatsiooni kohta. Kaubitsemine on laialt arenenud ja mitmesuguste rahwaste wahel sadade ja tuhandete werstade kaugusel kindla korra järele maksew. Ühiskondlik kord on kindlatesse klassidesse kujunenud, kus despootia äärmuse karmusega ja eneseteadwusega ühes sõjameestega ja preestritega töörahwast kurnab ja sõnakuulmises oiab. Walitsewad klassid, kui teatud valmistamiswiiside kandjad, omandawad terwet orjade — töörahwa — töösaaduste kogu, wiimastele ainult ädaliseks elu ülewalpidamiseks raasukesi jättes.

Waimliste eluawalduste kogu on sel kultuurajajärgul wõrdlemisi rikkalik. Siin astutakse esimesed sammud laialipillatud teadmiste kogumiseks teadustesse, tekib mitmekesine kunst ja luule, kuna eelmistest ajajärgudest pärit rahwa usk dogmaatliku — kirikliku ja ühes sellega walitsewate klasside meelepäralise kaju wõtab. Siin tekib matemaatika oma mitmekülgsede arudega, astronoomia ehk täheteadus, füüsika,

arstiteadus ja muud teadused, siin tõuseb elikunst arwurikka elide kokkukõla alusel elule, ehituskunst areneb iiglasuures ulatuses ja asjatundmises, mille tunnistajad praegugi weel Egiptuse kõrbedes ja Aasia wäljadel püsiwad.

Kõik see waimuelu ilmutus on lähedases ühenduses toleaeagsete valmistamiswiisidega, sellest järgnewa ühiskonna korraga ja walitsewate klasside elutarwidustega, mille teenistuses täielikult preestrite seisus oli, kes walitsewate klasside näpunäitel üht wõi teist „waimu“ ala pidid rikastama. Preestrite elupaigad — templid ja kloostrid — ei olnud tol ajal ainult usu asukohad, waid ka teaduste ja kunsti akadeemiad, raamatukogud, laboratooriumid, kus kõik need küsimused käsitust leidsid, mida elutarwiduste täitmiseks oli waja teostada. Missugune suur tarwidus aga igasuguste teaduste järele oli, seda kujutab järgmine wäljawõte H. Schäferi kirjatööst wana Egiptuse kohta, mis Hellwaldi kultuura ajaloo I andes leidub:

„Wihma puudusel oleks Niili ülemorg elanikkudeta jäänud ehk vähemalt ei oleks wõinud põllutöö ja karjapidamine, see on Egiptuse kultuura alused iialgi tekkida, kui mitte igaaastaseid jõe üleujutusi poleks olnud. Kui neis kohtades, kus Niili allikad pesitsewad, wihmasel aastaajal igapäew wihma sajab, akkab Niil aegamööda tõusma. Juulikuus akkab weetõus peale, kõrgema piirini septembris jõudes. Umbes kolme nädala pärast akkab jõe wesi alla langema ja maikuul jõuab ariliku kõrguseneni. Kõrge weetõusu oodatakse aruldase põnewusega; ja tõesti oleneb wee kõrgusest, kas põllud jatkawalt weega kaetakse ja nad jatkawalt wiljaka jõekõntsaga üle uhitakse. Paar küünart wett madalamal ehk kõrgemal ja tagajärjeks on kas nälg ehk ümberpöördult rikkalik saak.

Kõik õnn ja kõik õnnetused olenesid riigis Niilist. Weehitused olid äärmiselt tarwilikud, et weetõusu tulusat tegewust wõimalikult kaugemale juhtida. Juba kõige wanemal ajal wõeti suurepäralised ehitused ette, ehitati weewarawaid ja kanalid. Et säherdusi töid wõib ainult suurte inimestekogudega korda saata, siis wõib arwata, et siin poliitiliste ühisuste tekkimise peatõuge peitub. Korrapärane weetõusu ilmumine ja selle sündmuse tähtsus wiisid arwatawasti inimesi astronoomiliste nähtuste waatlemisele, sest nad langesid weetõusuga ühte. Weetõus uhtus lõpuks tihtilugu üksikute maaomanikkude piirid ära ja neid tuli uuesti üles seada. Nii pidid elanikud kauges minewikus ka mitme-

suguseid teadmisi maamõõtmise kohta omandama. Egiptlaste mütoloogias (muinasloos) kujutatakse Niil kui hermafrodiitolewus (mehena jh naisena), kes weetaimeid, lindusid jne toob.⁴

Sellessamas allikas öeldakse, et weepuudus oli Egiptuses nii suur, et iseäralik kõrgem riigiametnik selleks ametis oli, et iga wihmasadu üle riigiwaltitsejale teateid tuua, mis selle kohta tunnistust pakub, et Egiptuses korraldatud meteoroloogia ehk ilmadeteadus leidis.

Ja nii kui Egiptuses eluwajadused teadustele alusid panid, nii oli ka lugu teiste Aasia kultuura ajajärgul elutsewate rahwaste juures, nii Indias, Iinas ja Jaapanis, Assiirias ja Babilonis, Fõnikias ja Ebreamaal. Mõned neist, nimelt egiptlased, babiloonlased ja indulased jõudsid matemaatikas, geometrias ja aritmetikas nii kõrgele järjele, et Greeka ja Rooma antiikaja teadusemehed käisid Egiptuses ja mujal end matemaatikas täiendamas. Seda tegid antiikaja teadlased ka muis teadustes, iseäranis palju omandasid nad astronoomilisi teadmisi Egiptusest ja Babilonist, kus astronoomilised nähtused ja aastaegade wältused suurema täpiseusega olid wälja arwatud.

Aasialik kunst oli täielikult walitsewa klassi — kuningate — teenistuses, kuid uuitaw on see, kuidas kunst oli tihedalt tolajal ainelistel eluwajadustega ühenduses. Nii näit. oli Egiptuses puudewaene maa, kus metsi pole, kuna iga maatükk põlluwilja kannab. Suure palawuse ajal tundis egiptlane iseäralikku tarwidust puudewilu järele wäljal töötades, mis ka kunstis alalise süzhetina kujutati: jumalannat kujutatakse kuningate surnukirstudel puude wildis karastawat jooki andmas. Oma ainsamat kenamat taimet — lootust — ei jätnud Egiptuse kunstnik iialgi pilti ehk raidkujusse wõtmatä, niisama ka kuulsat papirust. Sāherdune on lugu ka teiste tolleaegsete rahwaste kunstiga, kus arilikult kunstitöö sisuks teatud Aasia taimed, loomad, linnud, kalad ja kuningad ning sõjamehed wõetakse.

Nagu Niilijõe ümbruses iseäralik Egiptuse kultuur tekkis, nii koondusid mitmesugused Aasia kultuuralliigid oma iseäraldustega ühe wõi teise suurema jõe orgudesse ja legendikkudesse, millest me siin ainult weel Mesopotaamia kultuurat Eufraati ja Tiigri jõekonnas nimetame, kus wanast ajast peale Sumeri-akkadlased elasid ja uute sisserändajate eestwõttel nõndanimetatud Assiiria-Babiloni kultuur aluse sai ja teatud kõrguseni arenes.

Wiljakas maapind kahe suure jõe wahel kergendas wanasti juba elanikkude elamistingimisi, mis weel lahedamaks muutusid kunstliku niisutamise ja kanalite sisseeadmisega. Siin tekkis mitmekesine tööstus, kanga kudumisest kuni metallide wäljatöötamiseni. Niisama oli ka kõrgel astmel kaubitsemine naabrirahwastega.

Assiiria-Babiloni waimline kultuur on rikas teaduse mõttes, mis nii nagu Egiptusesgi makswate walmistamiswiisidega oli tingitud. Suurepäralised ehitused maaniisutamisel, linnade kaitsemisel ja mõnusatel elamisoonetel sisseeadmisel nõudsid mitmesuguseid teateid looduseainete omaduste, ajaegade muutmise ning wältuse ja lõpuks matemaatika kohta, milles babilonlased suurt osawust ja loomulikku instinkti awaldasid.

Arwude iseloomu tundmise kohta awaldab järgmine wäliselt lihtne, kuid sisuliselt sügawamõtteline juhtumine tunnisust.

Euroopa rahwaste arwude lugemise aluseks on arw 10, mis indulate-araablaste käest laenatud. Iga kümme ühte eelmisest järgust sünnitab uue üksuse kõrgemast järgust, kümme neist annab järgmise uue üksuse kõrgemast järgust jne, mille kaudu 10, 100, 1000 jne saadakse. Alusarw 10 jaguneb ilma ülejäägita ainult 2 ja 5 peale. Babilonlastel oli aga arwude lugemise aluseks 12, mis tehede juures palju kergendusi pakub, sest tema jaguneb ülejäägita 2, 3, 4, 6 peale. Nende kõrgem üksus oli 60, mida me praegugi igapäew töökojas ja koduses elus saame tunda: tund jaguneb 60 minutiks, minut 60 sekundiks. Selle Assiiria-Babiloni kultuura jäänuse peale on terwe meie majanduslik ja ühiskondlik elu aja asjas ehitatud.

Waimlise kultuura üleüldine mõte oli praktiline; teadus pidi majanduslikku olemist rikastama ja kindlustama, kunst tõstis oma kaunistustega kaubawäärtusid ja wäljendas puhassümbooliliselt seda lihtsat ideoloogiat, mis loodusliku ja esialgse dogmaatliku usu astmel olewal inimesel ühiskonna ja looduse elu waatlemisel tekib, kuna usk pidi kõigi nende saladuslike küsimuste kohta selgitust ja rahustust pakuma, mis „inge“ teiseilma minewikuga ühenduses oli.

Aasia waimlise kultuura kandjad olid preestrid ehk wanaaja aritlased, kes oma teadmisi suures saladuses oidsid ja ainult kõrgemaid riigiametnikka kirjutama ning lugema õpetasid, sest seda nõudis tolleaegne keskendatud walmistamiswiis, kus kõrgemate riigiametnikkude õladel terwe

rahwa tööstusesaaduste raamatupidamine lasus.

Kultuura loomine sündis teatud mõttes algupäraliselt, ta oli ulgaline, masseline, see tähendab terve preestrite seisus wõttis temast osa, ilma et seda kultuura loomist ühe wõi teise isiku nimega oleks seotud, mida me kõigi teiste ajajärkudes enam nii puhtakujuliselt ei näe. Aasialik waimline kultuur on selleaegse preestrite seisuse kogukultuur.

Ja selles asjas on aasialik kultuur proletariaadile õpetlik: proletariaat peab *masselisele* ning klassilisele kultuuratöele asuma.

Antiikkultuur. See on meieaegse waimlise kultuura aluspõhi läänemail. Ta sidus oma saatuse kahetuhande aasta jooksul Ristiusuga, ehk õigemini Ristiusk sidus end lahutamata antiikkultuuraga ja kandis teda igale poole maa keral, kuhu ta ise tungis. Nõndanimetatud keskaja (IV—XV aastasadade) jooksul oli antiikkultuur täielikult Ristiusu kandjate käperdada, kes teda oma ja walitsewate klasside meeleeaks nii ära wassisid, et alles XV ja XVI aastasadadel nõndanimetatud kunstide ja teaduste ärkamisajal Lääne-Euroopas antiikkultuura põhjalikud, enamwähem tõelikud warad esile pääsesid. Mitu sada aastat, nende seas on iseäraliku tähelepanemise wääriline XVIII ehk walgustuseaastasada, läks selleks ära, et püsiwa töö järele antiikkultuurat Ristiusu kõntsast wabastada ja tema tõsist tuuma üles leida ning iseloomu walgustada.

Antiikkultuura ajajärk kestab umbkaudselt X aastasajast enne Kr. sünd. kuni IV aastasajani peale Kr. s., kusjuures Greeka kultuura õitseaege VI—II aastasaj. enne Krist. s. ja Rooma oma paarsada aastat enne ja pärast Kr. s. aset leidis.

Antiikkultuur on tõesti imestamiswäärt, kui seda aega silmas pidada, mis teda meist lahutab. Üle kahetuhande aasta eest leiame nii kõrge kultuura astme, mis seni kõigi teiste ajajärgude kultuurat oma loowuse sügawuse ja mitmekesisuse poolest üle lööb, kõigile nagu kättesaamata ideaal näib olewat ja kümnete ning sadade rahwaste waimlise kultuura aluseks saanud.

Et selle waimlise kultuura loowuse iseloomu wähegi tunda, peame meie paari sõnaga osa tema majanduslikka tingimisi ära tähendama, mis selget pilti waimlise kultuura olenemisest majanduslikust pakub.

Pea waimlise kultuura looja oli Greekamaa, kus filosoofia (mõtteteadus), teadused, kujutaw-, eli-, näite- ja ehituskunst, luule, ilukirjandus, demokraatlikud poliitilised

wormid aluse said, kuna Roomas algupäralisena ainult ilu- ja ajalookirjandus, seaduseandmine ning absolutismuse riigiwormid silmapaistwad on.

Greekamaa majanduse ja poliitilise õitseaege langeb V aastasajaga enne Kr. sünd. (umbes 480. aastaga) kokku, kuna waimlise elu õitseaege tuleb 50 aastat iljem terawal kujul nähtawale. Sel ajal oli Greekamaa peaaegu terve Keskmere, Wäike-Aasia ja Mustamere peremees; kõik rannaäärsed kohad langesid Greeka wäljarändajate, suuremalt jaolt Greeka mahasurutud klasside liikmete wõimu alla, kes seal oma kolooniad asutasid ja kodumaa orjuse surwest wabanedes õitswale järjele tõusid. Kolooniatel oli suur tähtsus kodumaa — Balkani saare lõunapoolse osa — kohta. Mägin ja kiwine pind ei suutnud elanikka toita, selleks toodi Mustamere maakondadest, Egiptusest ja Sitsiilia saarelt terawilja sisse, niisama metalle, nahku, riidet ja muid tarbaineid. Kauplemine ei kannud enam aasialikku, see on wahetuskaupelemise laadi, waid põhjenes rahalisel kauplemissüsteemil, kusjuures kolooniates suured wahetalituse kontorid ja tööstusekohad sisse seati, kus kohalikud päriselanikud orjadena töötasid. Greekamaal enesel oli põllu- ja karjapidamine pea ülespidamise allikad, mis orjade helotide, periökide, ikestatud pärismaalaste ja sõjawangide, oole jäeti, kuna wabad greeklased igasugusest kehalisest tööst seaduse nimel kõrwale oidsid, end ainult riigi-, sõja- ja waimlisele tegewusele pühendades. Rikastel linnaelanikkudel töötasid sajad orjad maal wabrikutes ja manufaktuurades, mille sissetulekust omanikud mureta wõisid elada, kuna waesemad linnaelanikud käsitööst end elatasid. Kolmiljoni elanikkudest oli päris Greekamaal üle miljoni pärisorje, kellel mingisuguseid poliitilisi õigusid polnud ja kelle nahal osa waimlise kultuura andeid loodi. Kui kolooniate orje juure arwata, siis wõib umbes ette kujutada, kui palju töörahwa elusid, werd, igi ja waewa antiikkultuura läks maksma.

Riigikord oli „demokraatlik“ wabariik, see on walitsemine oli kõige jõukamate klasside käes, kes oma orjade töowiljast elatasid, ise aga riigi asju ajasid ehk alalistes sõdades wiibisid.

Et waba greeklane ainelisesse majanduse elusse end segada ei tohtinud, selleks olid orjad, siis on arusaadaw, et kõigi nende rikkuste juures, mis kodumaa ja kolooniad ning kuulsad Persiasõjad Greekamaale kuhjasid, ta oma jõu waimlise kultuura loomisele sihtis.

Mõtteteadus. Silmapaistvam antiikkultuura wili on tema filosoofia, iseäralik aru¹ ja mõtlemise awalduis, mis terwet nähtawat ilma püüab kui ühtlast ja terwikut ilmutust seletada, looduse ja inimese olemise mõtet leida ning wiimase kõlblise tegewust määrata.

Greeka filosoofia arenemine on peale tema sisurikkuse weel sellepolest kõigile õpetlik, et ta täieliku ja näitliku kujutuse selle kohta annab, kuidas inimessugu konkreetsete (asjaliste) looduse nähtuste waatlemisest aegamööda, kuid kindlate samumudega sügawa abstraktse (arulise) mõtlemiseni arenes, ühtlasi selgitab ta ka meie aegse kodanluse idealistliku mõtlemiskäigu tekkimist, millele kindla põhja Plato ja Aristotelese õpetused panid.

Nagu laps end kodu alguses lihtsate ümbritsewate asjadega tutwustab, nende tarwitamisewiisi ära õpib ja nende ülesannetest akkab pikapeale arusaama, siis aegamööda wälisilma asjadega ühendusesse astub ja alles nooreseas looduse ja elunähtuste põhjenduste mõistmiseni areneb, mille tipuna abstraktne arutus tekib, nii näeme ka Greeka mõtteteadust lihtsate looduseasjade ja nähtuste waatlemisest ikka laiemale mõtlemisringi sattuwat, mille kroonina lõpulikult puhasmõtteline tegewus Plato ja Aristotelese filosoofias ilmsiks tuleb.

Esimesed mõttetargad on füüsikud ehk looduseuurijad. Nemad seawad oma ülesandeks looduse algainet üles leida, maailma ja inimese olemise olu ning eesmärgi ära määrata. Siin leiame rikkalikku arwu julgeid, kuid ühes sellega ka naiiwseid oletusi ilma- ja elumõtte kohta, milleks näitusena wõib VI ja V aastasaja mõttetarkasid tuua. Mõttetark Thales peab maailma ja elu algoluseks wett ehk selletaolist ainet, Anaximenes õhku, Heraklit näeb tules algallikat, kuna Anaximandros kõigi asjade ja nähtuste algallikaks mingisugust määramata mõttelist ainet tunnistab, mis suremata, kadumata, loomata ja lõpmata on. Pythagoras arwab aga, et see aine arwus peitub, millena ilmanähtused ja elu oma kokkukõlas awalduwad.

Meie ülesanne pole siin Greeka mõtte-teadust üksikult ette kanda, waid ainult tema ajaloolist tähtsust selgitada, et tema wäärtusest osaltgi arusaada ja ühes sellega tema mõjuga kodanliskapitalistliku kultuura kohta tutwustada. Ja selle eesmärgi kättesaamiseks pole meil waja üksikuid mõttetarku ette tuua, waid selleks jatkub nende

woolude nimetamisest, mis uuemal ajal ühe ehk teise lipu all üles kerkisid.

Juba esimeste mõttetarkade Thalese, Anaximenesi jt. poolt ülesseatud küsimus, mis on ilma asjade algollus, tähendab kõige lapselikkuse peale waatamata, millega selle küsimuse peale kosteti, uut teaduslikku uurimiswälja, mis weel senini pole lõpulikult ära otsustatud. Kui meile Thalese wesi ehk Anaximenesi õhk naeruwäärt on, siis wõib olla ka meie aja teadmine 80 algaine (elemendi) kohta, millest aineeline loodus koos seisab, tulewasele põlwele imelik, pealegi kõigutawad wiimase aja uurimised radiumi, Röntgeni kiirte ja elektri nähtuste kallal makswat õpetust. Esimeste mõttetarkade tähtsus seisabgi selles, et nad küsimuse *üles wõtsid*.

Elea mõtteteaduslik wool, mille esitaja Xenophanes VI a.s. oli, juurdles juba mõtlemise enese küsimuse kallal, nimelt kui wõrd ta tõelikku asjade käiku wõib tabada. Oma mõtlemise aluseks seadis ta *ainuma* ja *muutmata* olemise mõiste, mis pärastpoole tekkiwa Ristiusu põhjusemõtteks sai.

Uwitawa woolu asutas Heraklit (VI ja V a.), mis eelmisele wasta käis, millel aga suur tähtsus töörahwa mõtlemiskäigu arenemisel oli. Tema ei näe ainsamat, muutmatumat olemist, waid leiab, et terve loodus ja elu ehk teise sõnaga olemine on *alalises saamise käigus*, et ilmas pole midagi püsiwat, kindlat ja jäädawat, waid kõik woolab (*πάντα ρεῖ*, kõik woolab). Tema armas ütetus oli: „ei wõi kaks korda ühte ja sellesesamasse jõkke astuda“, sest temas jooksewad ikka uued ja uued woolud. Terwe looduse muutus ja elukäik awalduwad end kahes wastandnähtuses ehk tegewuses, nii on Heraklidi järele elu wastand surm, ärkwel oleku wastand uni, ringjoone wastand kõwerjoon, mehe wastand naine, ülesehitamise wastand mahakiskumine jne, missugused mõtted XIX aastas. Hegeli dialektika õpetuseni wiisid, kelle kaudu ta K. Marxi ja Fr. Engelsi läbi töörahwa teadusesse tungis. Heraklidi õpetusel oli üleüldse XIX aastasajal suured tagajärjed: ühiskonna ja looduse elu nähtuste uurimine tõi nõndanimetatud ewolutsiooni ehk edenemise õpetuse esile, mille algidud juba Heraklidi õpetuses pesitewad.

Heraklidi õpetust täiendas dialektikalises mõtlemises Zeno (V a.s.), kes terve rea loogikaliste lausete waral püüdis liikumise ja seismise mõistet walgustada, ära näidates kui raske on tõendada, kas mõni asi seisab wõi liigub. (Lendaw nool seisab teatud ruumiosakeses, kuid ometi liigub).

¹ γμ.

Iseäraliku seisukoha omandas Greeka mõtteteaduses Demokrit (V a.s.) oma kooliga, kes aluse pani nõndanimetatud mehhaanilisele looduse mõistmisele, makswale weel tänapäiwil, kuid teisendatud käesolewa aja teaduse seisukohalt. Selle õpetuse järele jaguneb nii aine kui ing wäikestesse, kindlatesse ja edasijagamata osadesse — aatomitesse, mis ei teki ega kao. Mitmesugustel asjadel ja ainetel on oma aatomid, mis üheteisest wormi, oleku ja suuruse poolest lahku lähewad. Need aatomid sünnitasid, kord tühjas ruumis liikwele asudes, maailma nii nagu ta on; sealjuures lekkis raskemate aatomite kokku kuhjamisest maakerast, kuna kergemad taewale, õhule ja tulele aluse panid. Demokrit on arwamisel, et looduses midagi ei sünni juhuslikult, waid ainult mingisugusel põhjusel ja paratamata surwel.

Sellele õpetusele läheneb Anaxagorase (V a.s.) ilmaloomisesüsteem, mille järele ilma asjad lõpmata arwu seemnetest koos seisawad, mis esialgsest olekust mõistuse tõukel liikwele asusid ja mõistuse juhatusel maailma lõid.

Neid mõttetarku polnud wähe, kes juba VI ja V aastasadade wahetusel mõistusest ja mõtlemisest kui lõputeguritest kõnelesid ja teed järgnewatele tasandasid. Parmenides nägi terwet olemist ainult mõtlemises, kuna Empedokles aine üheks omaduseks mõtlemise suudet pidas, nii mõtlesid tema arwates ka kiwid, wesi, õhk jne, missugune õpetus alles iljuti uuesti elule tärkas, püüdes ära näidata kristallide ja teiste looduste seaduste waral, et terve loodus elaw on, see on, ta kaswab, sureb, sigineb ja . . . mõtleb.

Esimene aste Greeka mõtteteaduses on füüsiline ehk looduslik, tema peaülesanne oli aineilma ja üleüldise ilmalaotuse alg- ja lõpupõhjuseid üles leida ja selleks tungis ta ainetel omaduste uurimisesse. Ja kõigi eksituste ja lapselikkuse peale waatamata tõi ta inimessoole tõesti üleinimlikka wäärtusid esile, nagu Heraklidi saamiseõpetus, mis wastab teatud mõttes käesolewa aja ewolutsiooni ehk edenemise seadusele, Demokridi aineõpetus, mis meieaegse aatomiõpetust meele tuletab; ainetel ja olemise muutmatuse ehk meieaja ainetel püsiwuse seadus, siis ilmaloomise õpetus kõiguwad praegugi osalt Demokridi mõtete piirkonnas.

Esimesel astmel ei etenda inimene loomaja taimeriigi kõrwal mitte mingisugust kõrgemat osa, siin arutatakse *terwe looduse* alg- ja lõpupõhjuseid. Teisel astmel kujuneb mõtteteaduse peaarutuseaineks

inimene, kes terwest loodusest — taime-loomadest, maakerast, tähtedest, planeetidest — kui kõrgem ja walitsew olewus on eraldatud. Selle uue woolu põhjendusi pole raske üles leida, kui meele tuletada, et woolu tekkimise eel (V a.s. algul) Greekamaa kõige kõrgemale walmistusi juure jõudis: tolleaegne ilm oli tema mõju all, Keski- ja Mustameremaad tõid rikkalikult wilja, Aasia andis riidet ja kõiksugu maiusaineid, Persiasõjad tõid igasuguseid kallid aineid Greekamaale. Miljonid orjad töötasid wäljal ja wabrikus; kõige selle juures oli Greeka waba kodanik peremees nii oma kodumaal kui ka wäljaspool. Küllus, rikkus, wõim wiisid ta arwamisele, et tema, greeklane ja inimene (teised olid kõik barbarid — poolmetsikud), terwest loodusest wäljawalitud olewus on. Peale selle oli elutempo muutunud: Greeka pealinn Ateen oli elawaks kaubalinnaks arenenud, kus mõtte- tarkadel, kes endistwiisi elust lahutatult mitteolewate asjade üle targutasid, rahulikku pinda polnud. Uued elutingimised nõudsid kodaniku käest praktilist aridust, teadmistekogu, kuid wana mõtteteadus ei suutnud selles asjus midagi anda. Ja siin pidi mõtteteadus kui ainus walitsew teadus abiks tulema.

Uued walmistamiswiisid tõid enesega ka uue kõlbluse ehk sunduslikud wahekorrad esile, mis wana elamiswiisiga wastolusse sattusid, mille tagajärjel uue ja wana kõlbluse wahel wõitlus algas, mida mõtteteadus püüdis teadwalt wäljendada.

Kõigil neil põhjustel iseloomustab teist Greeka mõtteteaduse astet, mida antropoloogiliseks¹⁾ ja ka sofistide ajajärguks nimetatakse, esiteks see, et inimene sattub mõtte- teaduse uurimiseaineks, teiseks, et mõtte- teadus praktiliste ühiskonnaküsimuste juure asub ja kolmandaks, et ta oma tähtsamaks ülesandeks kõlbluse uurimise seab.

Teise astme mõttetarku kutsutakse sofistideks, mille all esialgu silmapaistwaid asjatundjaid, spetsialista, mõisteti, kuid pikapeale nimetati selle nimega neid, kes igauhele raha eest õpetust andis, tähendab lihtsalt õpetajat (mitte pappi).

Sofistid on algupäralsed mõttetargad, kes ei leppinud sellega, et üksilduses targutada, waid nad wiisid kõik oma teadmised tänowale sõna tõsisel mõttes. Nendega algas Greekas isesugune waimuelu, mis sellepoolest iseäraliku kuju omandas, et Greekas tolajal arilikka koolimajasid ja

¹⁾ Antropoloogia on teadus, mis arutab inimest kui eraldatud looduseolewust.

koosolekutesaalisid ei tuntud. Kõik koosolekud ja õpetused sündisid kas linnade turuplatsidel või käidawatel tänawatel. Sofistid on need, kes esimestena rahwawalgustaja nime on ära teeninud, sest nemad ei walinud omale teatud jõukateklassist kuulajaid: neid käisid kuulamas nii jõukad ja wabad Greeka kodanikud kui ka orjad, kes salamahti end orjusest minutilise wabastasid. Sofist on käesolewa aja wõrdluse järele enamlane-agitaator, kes kõik ühiskonna puudused, ädaohud ilma katteta awalikkuse ette toob ja rõhutuid riigikorra muutmisele üles kutsub. Ja sel ajal ei tulnud mitte üks, waid sagedased wastuakkamised awalikuks. Selle kihutuse ja rahwawalgustuse töö tagajärjel põlatsi sofista jõukate kodanlaste ringkondade poolt niisama kui nüüd inimesoo kõrgete mõtete kandjaid — kommunisti. Isegi niisugused mõttetargad kui Plato ja Aristoteles nägid sofistides ainult rahwa ümber lipitsejaid ehk demogooga. Suurem osa teateid sofistide üle on nimetatud mõttetarkade kaudu meieni jõudnud; siit võib arwata, kui piiratud ja wale kujutuses nad on esitatud. Meid kõiki on õpetatud, et sofist on mõttewõltsija, walelik, kawal ja lipitseja inimene. See on Greeka kodanluse laimatus, töörahwale on nad aga esimesed inimese wabaduse ja ühtluse kuulutajad, jõukate kurnamiseõiguse wastu. Ei tule kõigi sofistide peale töörahwal eatahtlikult waadata; siit peame need wälja eraldama, kes jõukate kihtide kurnamisepoliitikat oma mõtteteaduses awaldasid ja keda need kihid kui oma mõttetarku kiitsid.

Uus mõtteteadus keerleb küsimuse ümber: „ons üleüldse üleüldissunduslikka tõesid olemas“, milleni teda eelmise aja-järgu targutuste tagajärjetus tõi ja mis igal aastasajal ühel või teisel kujul uuesti esile kerkis ja lõpulikult mõõdaläinud aastasajal *töörahwateaduse* poolt eitawalt ära otsustati. Ka sofistid tulewad eitawale wastusele, wõrdlewat ehk relatiivset tõemõistet üles seades.

Üks silmapaistwatest uue woolu esitajatest on Protagoras (V a. s.), kes 30 aastat ümber rännates oma õpetust kuulutas ja lõpuks surmale mõisteti, kuna ta tööd ära põletati. Tema päralt on tuttaw ütetus: „inimene on kõigi asjade mõõt“, mille mõte selles seisab, et inimene teab asjadest ainult niipalju, kuiwõrd tema meeled ja tundmused asjade wäliseid omadusi suudawad wastu wõtta, kuid asjade sisu jääb talle wõõraks.

Gorgias (V ja IV a. s.) kirjutas töö „Loodusest või mitteolewast“, kus ta äärmuse

eitamiseni jõudis ja kolm põhilause üles seadis: 1) midagi ei ole olemas, 2) kuigi midagi oleks olemas, ei oleks ta inimesele kättesaadaw ja 3) kuigi ta inimesele kättesaadaw oleks, ei wõidak seda sõnas wäljendada ja teistele edasi anda.

Protagoras armastas kinnitada, et iga arwamine on ühewõrra tõelik, Gorgias aga, et iga arwamine ühewõrra wale on.

Sofist Prodikos (V a. s.) pakub juba tol ajal asjalikku seletust usu tekkimise kohta, mis meile wastuwõetaw on: „Inimesed jumaldasid kõike seda, mis neile kasu tõi.“ Muidugi, kui nad metsades, wees, maas, päikeses, õhus jne jumalaid nägid, siis tuli see osalt sellest, et nende walmistuswiisid ehk tarbeainete muretsemine metsadest, weest, maast, päikesest, õhust jne olenesid, mida nad instinktiliselt ära tundsid ja seda instinkti jumaldamises awaldasid, sest tolajal polnud teadust.

Hippias (IV a. s.) on anarhistide isa. Tema on looduseaustaja, kuid riigikord ühes seadustega sunnib inimest looduse wastu talitama: „Seadus on inimese tirann ja oma surwega sunnib ta teda seda tegema, mis looduse wastu on.“

Ulk sofista pühendab end riigikorra uurimisele, ja nad tulewale otsusele, et õige on ainult see, mida loodus ette kirjutab. Sellepärast on alati kõik seadused ja õigused, mis inimeste poolt loodud, wõrdlewa wäärtusega ja kasulikud ainult neile, kes neid wälja töötasid, see on walitsejatele. Kuid nimetatud sofistid langewad nagu arilikult anarhistid sõnadetegemisesse, mille elulist arust pole. Nii nõuawad nad, et igal ühel on õigus kõiki oma tahtmisi täita, kuna mõõtu millesgi pidada oleks lollus, isegi äbi.

Poliitilised küsimused äratasid mõnede juures rewolutsiooni mõtted üles; nii nõudis awalikult Lykophron kõikide kodanikkude üks suuruseõigust, kodanikkude all mitte ainult waba greeklasi mõeldes, nagu see arilik oli, waid ka orje. Alkidamas nõudis orjuse ärakaotamist, sest looduse poolt on kõik inimesed wabadena ja mitte orjadena loodud.

Phaleos tahtis kommunistlikku majapidamist ja kaswatust sisse seada, Euheros ja Jambullas kujutasid mingisugust kommunistlikku riiki ette.

Kõigi nende targutuste tagajärjel kujuneb kolm woolu wälja, mis kõlbluse oma aluseks seawad, kuid igaüks neist omamoodi temast aru saawad. Siin on peatahtsusega Sokratese (V a. s.) wool, mis nõuab, et inimene peab kõigepealt kui ta mingisuguse asja uurimisele või millegi

sammu astumisele asub, selle asja ja sammu mõiste omale selgeks tegema, see tähendab, neid asja omadusi tundma õppima, ilma milleta asja ei oleks olemas. Ja kui ta nii kõik mõisted on omale selgeks teinud, siis peab ta selle arusaamise järele elama, igasugustest wale ja isiklikult kasulikkudest põhjendustest kõrwale oides. Sokrates on maksma riigikorra pooleoidja ja äge rahwaterrori wastane, tema on, nagu öeldakse, mõõdukas inimene ja siit selgub, miks teda meie kooliraamatutes ja awalikkudes jutlustes kui eeskujulikku inimest kirjeldatakse. Meile on palju suurema tähtsusega Lykophron ja Alkidamas kui terve inimessoo õiguste eest wõitlejad, kui mõõdukas Sokrates. Kuna esimesest kahest kodanline teadus waikib ja me neist iialgi midagi pole kuulnud, seab ta aga Sokratese üleinimlikkude wäärtuste loojaks. Sokratese uurimise- ja õpetuswiisi, millest pärastpoole induktiivne uurimisewiis wälja kujunes, on meile kui ainus „üleinimlik“ wäärtus temalt järele jäänud, kuid seda wäärtust ei tule mujal tema juures otsida. Tema püüded kauniduse ja õnnelikkuse ideaalile läheneda elutsesid teadwalt Greeka wabakodanikkude piirides.

Teine wool on kürenaikite oma, mille esitajana Aristippos (V ja IV a.s.) wälja astus. Selles woolus pole nii suure tähtsusega mõiste, waid isiklikud meeldiwuse märkamised, mida „lapsed ja loomad instinktiivselt püüawad kätte saada“ ja mis rahulolemisel ning rahulolematuses end awaldawad. Selle woolu tõstis aastasada iljem Epikur säherdusele kõrgusele, et ta praegugi igasuguse elu mõnususel armastusele põhjenduseks on. Kuid kodanline ilm on Epikuri õpetusest oma prassimise ja logerdamise wabandamise teooria teinud, millel midagi mõtteteadusliku mõnususel tundmusega pole ühist.

Kolmas wool on künikute oma, mille esitaja Antisthenes (V ja V a.s.) on. Siin otsitakse õndsuse teed ja leitakse teda woorusel, mida enesetaltsutamiseks kätte saadakse. Sokrates õpetas, et mõtlemine awab tee tõele, kürenaikud, et meeldiwuse märkamised juhiwad inimest tõetsimisel, künikud aga peawad kindlat tahtet juhti waks aluseks; need on woolud, mis nüüdgi weel oma wahel wõistlewad.

Künikute õpetus on jällegi see, mida uueaja kodanline teadus ja seltskond wõõra japsena wastu wõttis ja teda sõnaga „tsüüfiline“ armastab ristida, selle all jõledat mõistes. Ja selleks on järgmised põhjused. Künikud ehk tsüünikud on töömõiste austad, kuna nad tsiwilisatsiooni ehk kodan-

list ühiselukorda ja sellega tema kultuurat ei tunnista. Nende eeskujuks on wana muinaslooline Herakles, kes terve eluaeg suurepäralisi kehalisi töösid korda saatis, kuna kodanlusele armas muinaslooline Prometheus, kes taewast inimestele tuld tuues kultuurale aluse pani, on nende arwates elu lagunemisele wiinud. Künikud õpetasid, et waja on elutarbeid piirata ja peenendatud kultuuraelust looduse elu poole läheneda, kuhjatud waradest lahti öeldes. See wool asub ka tegelikult kultuuraelu wastu wälja. Tema pooleoidjad ütlewad end endisest elust lahti ja anduwad uuele elamiswiisile. Siin on kõigile tutaw Diogenes (IV a. s.), kes tündris elas ja igasugustest elumõnususel eemal oidis, ehk küll walitsejad talle seda pakkusid, siis Krates oma naise Hiparchiaga, mõlemad jõukast soost. Krates on Greeka proletariaadi mõttetark ja luuletaja, kes sandikotile ja wabadusele ülistuselaulusid luuletas. Uwitaw on see, et nimetatud wool Greeka proletariaadi sekka tungis, wist muidugi selle sarnaduse pärast, milles proletariaadi elu ja künikute õpetuse wahel oli. Künikute pooleoidjateks said mitmed orjad, kes Greekamaalt ja kolooniatest kokku woolasid. Nii on tutaw künikus Menippós Mustameremalt kui ori pärit.

Künikud kuulutasid seisuste ja rahwaste wahede ärakaotamist, nad läksid ilma kokkuleppeta „wastu woolu“. Greekamaa terve riigikord põhjenes aga seisuste ja rahwaste wahede peal; see oli igale tõsisele ehk wabakodanikule sisse juurdunud, et ta kõrgemast seisusest ja greeklane on. Muidugi oli künikute õpetus riigikorra kukutamise õpetus ja sellega on ka arusaadaw, miks nad mitte ainult wana Greeka, waid kõigi maade kodanluse wiha all seisawad.

Künikute järeltulijad olid stoalased, keda selle koosolekute ruumi järele akati nii üüdma, kus Zeno (IV a.s.) õpetas, kes uue Stoawoolu asutas, mis nagu künikud pearrõhku tagasioidliku elu peale pani. Stoa wool wiskas esimesena üüdsõna „ela looduse“ järele wälja, mida uueamal ajal J. Rousseau (Russoo) ja L. Tolstoi nii kuulutasid. Selle woolu lähtekohaks oli enese alaloidmise instinkt, mis kirjutas ette elust ainult seda wõtta, mis loomulikkude eluawaldustega ühenduses on. Ja selleks on waja end lõbust, soowidest, irmust, kannatustest lahti ütelda ja isesugusesse ingelisesse seisukorda sattuda, mida apaatiaks nimetati. Poliitiline ideaal stoalastel awaldus üleilmilise riigi asutamises, kus ainult üks seadus, üks õigus ja täieline kodanikkude ühtlus maksab. Sellel woolul

oli (XVIII a. s.) suur mõju nii mõtteteadlaste kui ka õigusteadlaste ringkondades nõndanimetatud „loomuliku õiguse“ õpetuses.

Kolmanda astme Greeka mõtteteaduses sünnitab nõndanimetatud Greeka klassikaline filosoofia, mis kõigi järgnewate ajajärgude õpetustele eeskujuks sai. Ühes sellega on ta meieaegse kodanlise waimlise kultuura alus, iseäranis selles asjas, mis idealismust puudutab. Kolmanda astme lõid mõttetargad Plato ja Aristoteles.

Plato (V ja IV a.s.) on peaaegu ainus mõttetark, kes terve eluaeg mitte ainult mõtetes, waid ka terwes oma elus aristokraat on püsinud olla. Kuulsast perekonnast wõrsudes kehastab ta Greeka kodanluse ideaali ehk püüet. Ta iseloomu kirjeldab lause, mis ühes ta kirjatöös ette tuleb: ma tänan jumalaid selle eest, et nad mind löid 1) inimeseks, 2) meheks, 3) greeklaseks ja 4) Ateena kodanikuks Sokratese ajajärgul. Ja see filosoofia, õigem ooplemine on iga rahwuse kodanlusele omane, ükskõik mis ajajärgul; näit. on käesolewal silmapilgul Eesti suurkodanlane uhke, et ta inimene, mees, eestlane ja Tallinna kodanik on Tõnissoni walitsemise ajajärgul. Kui meeles pidada, et Plato ajal inimeseks ainult waba, see on poliitiliste õigustega kodanikka peeti, kuna orjad loomade ja inimeste wahe peal asusid, siis on selles lauses kõigi maade kodanliskapitalismuse mõtteteadus wäljendatud: siin on klassiwahed selgelt piiratud, naisterahwaste orjastamise püüd ja rahwuslik mõte awaldatud.

Plato õpetuse aluseks oli ideedeõpetus. Sokrates õpetas, et waja on kõigepealt asjade mõistetega tuttaw olla, et nende kohta mingisugust arutust awaldada, Plato tõstab mõisteõpetuse ideedeõpetuseni. Tema arwates on esimene teadwuse aste meelteaimis (восприятие) ja märkamistes (ощущения), mis aga meelte muutlikkuse tõttu kindlaid ja selgeid teadmisi ei paku. Kuid aime olemine lubab juba oletada, et on niisugune ingetegevus olemas, mis üksikuid aimeid ühendab, wõrdleb, läbi mõtleb ja arwamise wõi kujutuse tekitab. See kujutus, kui ta õige pildi asjast annab, wiib juba tõemõistmisele, kuid tõde ise seisab mingisuguses muutmatumas olemises, mida kujutuste kaudu wõib ära mõista. See lõpulik mõistmine ongi Plato kuulus „idee“ ja idealismuse alus. Ideed ei ole mitte kehalise olemise awaldajad, waid puhasmõttelise olemise ilmutused, mille kohta Plato oma kirjatöodes on tähendatud, et kui

ta seda esimest korda oma õpilastele teatas, jahmatasid nad ja pead löid neil pöörutama, kuna ta ise ei suutnud peale seda kõneleda ning teda isesugune püha irm waldas, tal puudusid sõnad, et seda awaldada, mis ta *idee* waatlemisel tunneb. Sest ideede leidmine on ennem kunsti kui aru (mõistuse) waatlemine.

Niisugusena kujutab Plato ise oma idee wõimu olewat, seda liialdasid weel enam tema õpilased, kuna uuel ajaloojärgul Euroopasse tungides leidis ta lausa jumaldamist. Selle „idee“ jumaldamisele pühendasid end aastasajad kirjanikud, nagu Schiller, Goethe, Byron jt ja ta muutus lõpuks suur- ja wäikekodanluse kõrgemaks waimlise tegewuse objektiks.

Plato õhusõljuwa mõtteteaduse kõrwale asub Aristoteles (IV a.s.) õpetus, mis tõesti üleiniimlikka wäärtusid esile tõi. Aristoteles on käesolewa aja teadusliku uurimise isa. Tema ütles end Plato mõttestest ideedest lahti ja asus üksikute asjade uurimisele, sellega loodusteaduse uurimisele alust pannes. Kuni Aristoteleseni ei tulnud kordagi Greeka mõtteteadus üksiku asja waatlemiseni alla, waid arutati küsimusi, mil üleüldine, ilma kindla ainelise sisuta mõiste aluseks oli. Aristoteles julges aga teadusi teoreetilisteks ja praktilisteks jagada ja neid kindla sidemega ühendada, ise teoreetilisi ja praktilisi teadmisi rikastades. Teoreetilise teaduse aluseks seadis ta loogika, mis tänapäiwini muutmata kujul püsib ja ainult üksikute parandustega on täiendatud. Praktilistest teadustest on füüsika ja loodusteadused tema poolt suurema tõuke arenemiseks saanud.

Aristotelesega lõpeb Greeka iilgus kultuurapõllul. Tugewnenud Rooma riik wõtab aegamööda terve Keskmere maakonna oma alla ja sellega sattub ka Greekamaa uue wõimu kätte, kes oma noorejõususega uuele majanduseelule aluse pani, mille warju Greekamaa ära kaob. Kultuura jatkamine sünnib juba Rooma linnas ja tema riigi piirides. Greeka mõtteteadus elab wiimased tähtsamad silmapilgud Stoa ja Epikuri wooludega läbi ja peale selle ääbub, et Roomas uuesti elule ärkada, kuid seal ei suutnud ta kordagi endisele kõrgusele areneda.

Meie tõime Greeka mõtteteaduse sihilikult pikemalt ette, ehk me sellega otsekohesest ülesandest kõrwale kaldusime, et näidata, missugused „üleiniimlikkude waradega“ seal tegemist on. Kõik need warad on mõtteteaduses ainult ajaloo-

lise tähtsusega, nad on omaaja üle elanud, inimese mõistus on oma lennul palju kaugemale jõudnud. Ja kui kodanline ilm veel praegugi Plato küüsis wängis on, sealt oma „idealismusele“ jõudu ammutab, siis on meile palju suurema väärtusega sofistid, kui ajaloolised dokumendid inimessoo alalise wõitluse kohta orjuse ärakaotamise ja wabadusepüüde maksmapanemise eest.

Teadused. Greekamaal pandi paljudele teadustele alus. Siin õitses ajalooteadus, mis meile põhjalikka teadmisi mitte ainult Greeka, waid muistseaja Aasia ja Egiptuse kohta pakuwad. Keeleteadus tõusis kõrgele järjele ja tema andmeid tarwitame meie praegugi, sest kõigi Euroopa rahwaste grammatikad on Greeka ja Ladina keele shablooni järele korraldatud. Wanasti tehti seda Euroopas lihtsalt, keelemehel oli Greeka ja Ladina keele grammatika eeskujuks ees ja wäanas tema liistu järele rahwakeelt. Näitusena wõime me Eesti kirjakeele loomist XVII a.s. nimetada, kus Saksa papid Eesti keelt Saksa, Ladina ja Greeka keele eeskujuga järele akkasid korraldama. Keeleehituse asjus on rahwad weel wana antiikilma köidikutes kinni, üks wähem, teine enam.

Iseäranis suured teenused on greeklastele matemaatikas ja eraldi geometrias, mille Euklid niisuguse täiuseni wiis, et Inglismaa koolides weel nüüdgi (peale 2000 a.) Euklidi süsteemi järele õpitakse.

Euklidi geometrial on matemaatikas seesama mõju, mis Aristotelese loogikal. Nii üks kui teine on oma loojate poolt terve süsteemini wiidud, millest ühtgi kiwi ei wõi wälja tõmmata kui üleliigset, wastasel korral wariseb terve ahelane ehitus kokku. Niisama kui geometria on ka aritmeetika ja arwude õpetus teatud terwikuni wiidud. Astro nomia ehk täheteadus, mehaanika, loodusteadus, arstiteadus ja palju teisi teadusi arendati süstemaatikkude õpetusteni, millest pikapeale meieaegsed teadused wälja kaswasid.

Kunst. Greeka waimline kultuur ühes oma mõtteteadusega oli alguses Aasia ja Egiptuse mõju all, seda said iseäranis teadused ja kunstid tunda, mille algwõr mid idast Greekamaale tungisid. Kuid aegamööda wabanes kunst wõõrast mõjust ja juba VI aastasajal enne Kr. s. pakub Greeka kunst suurepäralist kogukuju, mis V a.s. nõndanimetatud Periklese aastasajal õitsele läi, kuid kahjuks oma puhasklassikalist kuju peagi kaotas. Periklese

ajajärk on Greeka majanduse kõige kõrgem tipp. Rikkad sõjasaigid Persiast ja Wäike-Aasiast ja kolooniad kuhjasid Ateenasse niipalju warandusi, et kodanikud kainetest, tagasioidlikkudest eluwiisidest loobusid ja täielikule elumaitsemisele andusid, mille tagajärjel Greeka ka tõuswa Rooma riigile, kes täis eluwõimu oli, ei suutnud wastu panna. Warandusi jagati ka elde käega kunstiarendamise peale wälja, kusjuures üksikutele kunstnikkudele tuhandeid ja miljonid tolleaja rahaüksusi annetati. Kunsttööd ei loodud ainult marmorist, waid ka kullast, õbedast, elewandiluust jne, mis Greeka kunstile isesuguse jume annab.

Arhitektuur ehk ehituskunst tõsteti V a.s. niisugusele astmele, et meieaegsed suuremad lossid ja kirikud ikkagi weel Greeka stiilidest ehk laadidest kinni oiawad. Muistne Greeka arhitektuur waldas inimesi oma päratu suure koguga ja kõrgusega, mille kättesaamiseks wõimsaid kolonnid ehk sambaid tarwitati, mis kolme laadi olid. Kõige lihtsamad olid Dorise ümmargused sambad, ülewalt kitsamad, altpoolt jämedamad, ülewalt kuni alla sisse lõigatud sirgete soontega ja ülewal otsas poolkeraga kaunistatud, mis Greeka peatemplit Parthenoni ehiwad. Juba keerulisemad on Jonia sambad, mille ülemat otsa kaks keerus lehte ilustawad, kuna Korinthuse stiil kõige kaunimat pealishitust pakub, kus rikkalikult lehed poolringi ja nurgelise ääre alla mahutatud. Nagu terve Greeka elu ühiskondlikkude ülesannete täitmisele oli pühendatud, nii on ka kunst peaasjalikult ühiskonnakogu otstarbeteks määratud. Ehituskunst seadis jumalatele suurepäralisi templid üles, rahwale teatriooneid ja walitsusemajasid. Ateena Akropolis, linna püham koht, kogus kunstiwäärtuslikumad ehitused oma ümber, siin on kuulus Ateena tempel, Erechthion, kõrge kunstiwäärtusega sissekäik templite juure Prophyläen, mida silmapaistwam skulptuur Phidias ühes oma õpilastega jumalate ja riigimeeste sammaskujudega kaunistas. Skulptuur ei olnud Grekas V a.s. enam sellel astmel nagu Aasias ehk Egiptuses, kus statuid sirgjoonelisel ilma eluawalduseta kui muumiad wälja raiuti, waid siin püüti inimest kõige kaunimast ja elujõulisemast küljest marmorisse raiuda, milleks Greeka ilusamad kodanikud, ja nendest põlnud puudust, eeskujuks wõeti. Olid terwed woolud kunstis olemas, mis ainult noori, kel terve kehaehitus, musklikekogu tasakaalus on, kunstiojektidena tarwitasid.

Kuulsam töö skulptuura alal oli Zeusi jumalakuju, mille Phidias kullast ja luust lõi ja mis oma kogusuuruse ja sisemise kokkukõla poolest silmapaistvam teos on.

Maalikunstistöödest pole peaaegu midagi järele jäänud, kuid siin kõneldakse niisugustest seinte kaunistustest, mis lindusid ja inimesi oma loomutruuduses eksitusesse wiisid. Zeuxis maalib wiinamarjade kobara, mida linnud tulid nokkima, kuna Parrhasios eesriide maalib, mida Zeuxis tahtis üles tõmmata. Greeka kunsti iseäraldus seisab selles, et ta loomutruuduse kõrwal oskas kõige kõrgemat kujutuste idealiseerimist tabada, mis asjas ta praegugi kunstile kättesaamata eeskujuna püsib. Kuna Aasia kunst puine, eluta, on Greeka oma täis elawust, majesteetlikkust ja graatsiat.

Ka muusika alal on palju mõju olnud meieaegse kultuura peale; nii on Greeka õigeusu kiriku laulud otsekohese muistseaja lauluga ühendatud. Kui äälte kokkukõlade rikkust käesolewa aja kõrguseni ei suudetud tõsta, on Greekas palju omapärasusi, mille kohta võib järele jäänud kirjatöödest teateid saada. Ka instrumenta on rikkalikult tarwitatud: siin on gitarred, igasugu flööted, klarnetid ja metallriistad.

Kirjandus. Suur osa uueaegsest kirjanduslikust tegewusest aimab antiikkirjandust järele. Ka selles asjus on wanaimle meile eeskujuks olnud. Kirjanduses olid greeklased niisama agaralt tegewuses nagu mõtteteaduse ja kunsti wallas. Mõtteteadlased esinesid suuremalt jaolt kui luuletajad ehk dramatikused, sest nende mõteteaduslikud tööd olid kas lauludes ehk dialoogides (kahekõnes) kirjutatud ja paistisid oma eeskujuliku wärsimõõdu ning stiili poolest silma.

Uueaja kirjanduse wormid on Greekas algidus olemas, mõned aga säherduse täiuseni wiidud, et nad pärastpoole kordagi säherdusena ei ilmunud. Eesti „Kalewipoja“, Soome „Kalewala“ ja teiste rahwuste nimetatud laadi lugulaulude ehk eeposte loomine sündis Homerose „Iliase“ ja „Odyssee“ järeleaimamises, mis Greekas juba 900 a. enne Kr. s. tuttawad olid. Greeka ilmaga tutwunedes püüdis iga rahwuse kodanlus oma „Iliast“, oma „Odysseed“ luua, mis rahwuslikku uhkust ja rikkust oleks pidanud tõstma.

Lüürikas ehk lauludes, mis kirjaniku sisemisi ingeliigutusi wõimsalt awaldawad, on Greeka rikas; weel tuttawam on tema eeleegias ehk kaebustelauludes, mis alguses mitte ainult kurbtuse üle kaebamist ei sisaldanud, waid igasugust sisu poliitiliste

ja sõjaliste teemade kohta käsitas, kuid aegamööda matuse ja kurbtuseawaldawaks lauluks muutus, mida flöötel saadeti. Siin on niisugune mitmekesine wärsimõõt loodud, et uueaja luuletus pole selles asjas uut loonud, ta ei saa wana mõõtude awalduse piirkonnast kuidagi wälja, millest ainult üksikud luuletajad julgewad kodanlise seltkonna wiha all kõrwale kalduda.

Näitekunst arenes antiikilmas jõudsalt, siin leiame nii draamat ja tragöödiat kui ka komöödiat. Näitekirjandus tekkis sellest, et VI a.s. enne Kr. s. ateenlane Thespis koorilaulude ja tantsude wahel ilukõnesid lasi wana rahwa lugulauludest pidada. Greeka näitekunsti looja Äschylos (525—456. a. enne Kr. s.) ei lasknud näitelawale mitte ühte ilukõnelejat, nagu eelmine, waid kahte, kes kahekõnes ja teatud kehaliste liigutustega kuulajate ees esinesid. Sophokles (496—406.) ja Euripides (480—405.) suurendasid nii näitlejate arwu kui ka tööde sisu. Näitekirjandus awaldab enam kui teine kirjanduslik töö Greeka kainet, kuid kõrge mõttelennuga kaunistatud iseloomu, milles fataalne saatus paratamata osa etendab. Naljamängus ehk komöödias paistis silma Arestophanes, kes seltkonna elu ja mõtetarku armastas oma töödes piitsutada ja kelle töödest osa teateid sofistide kohta on saadud, muidugi naeruwäärt kujul.

Ilukirjanduslik proosa ei tõusnud kuigi kõrgele, sest greeklane armastas oma mõtteid ja ingeliigutusi seotud kõnes awaldada, kuid teaduslik proosa ajaloo ja muudes teaduslikkudes töödes on silmapaistew, sest ka siin oli kirjanik sagedasti rohkem luuletaja wõi keelemees, kui kuiwade ajaloo wõi teaduse sündmuste ja arwude ettekandja. Esimese astme mõttetargad kirjutasid peaaegu kõik luules oma õpetused üles, teise astme kohta on wähe kirjalikka dokumenta järele jäänud, kuid kolmandal astmel Plato ja Aristotese tööd esinewad kõnedes mitme tegelase wahel, mida eeskujulik keel ilustab.

Riikline worm. Antiikkultuur on uwiitaw ka sellepoolest, et isegi meie kodanluse riigiwormid on teatud mõõdul temaga ühenduses. Kodanluse püüde eeskujuks „demokraatia“ järele on wana Greeka demokraatia, muidugi käesolewa aja majanduse walmistamiswiiside kohaselt muudetult. Greekamaa elas kuninga, aristokraatia, timokraatia (waranduseklassi) ja demokraatia wõimu ajajärgud läbi, kusjuures demokraatia walitsemisel ta kõige kõrgemale õitsele tõusis. Kuid siin ei tule demokraatia all töörahwast arwata, kes täielikus orjuses ja poliitiliste õigus-

teta elas. Antiikaja demokraatia on wabade, see on teorjusega sidumata kodanikkudekogu, millesse kuuldusid nende järeletulijad, kelle esiisad kord Greekamaa ära wõitsid, sõjamehed, kaupmehed, waranduseomanikud, teadusemehed ja kunstnikud, kuna pärisrahwas, wõidetud rahwas ühes sõjaajal wangiwõetud endiste sõjameestega liht- ehk töörahwa sünnitasid. Rahwakoosolekud ja igasugu walitsemisekogud polnud muud kui demokraatia, see on sõjameeste, waranduseomanikkude ja aritlaste tahtewaldajad, ja niisugusi asutusi tahab ka meieaegne kodanlus demokraatia lipukirja all elusse kutsuda.

Greeka loowus on indiwiiduaalne. Juba esimesed teated muistsest Greekast, milles iseäranis rikas on Homerose eeposed, on kas Homeroosega wõi mõne teise muinasloolise ajalookirjutaja isikuga ühenduses, kes omakorda kõik sündmused teatud jumalate ja isikute arwele seab.

Ühtgi vähemat sündmust ei kujuta ajaloolased kui ulgalist nähtust, waid kui teatud riigi wõi sõjamehe, kunstniku wõi luuletaja poolt elule kutsutud ja tema poolt juhitud. Ja nii on ka Greeka waimlise kultuuraga. Siin pole meil Aasia preestrite taolise klassiga tegemist, waid üksikute skulptoritega, maalikunstnikkudega, kirjanikkudega ja luuletajatega, kes enese ja ainult enese inge kunstiteosse mahutas. Greeka demokraatia aga austas nagu näha üksiku isiku wäärtust, ei seadnud teda sadadesse ega tuhandettesse köidikutesse, mis wälise surwena tema rõõmu, lõbusat tuju ja maitsemise tungi oleks kitsendanud; peale selle oli ja jäi greeklane kauemaks ajaks loodusega lähedasesse ühendusesse, ta ei ütelnud end mingisuguse mõtteilma pärast elu algelemendist — loodusest lahti, mida ka me mõtteteaduse- ja kirjanduseajaloost näeme, kus ulk tõid üht ja sedasama nime kannab: loodusest.

Meie kodanlus on ka indiwiidualistlik, ka tema püüab üksiku ja mitte kogulise õnne järele, see on weel üleliigne kord meele tuletada, miks kodanlus Greeka kultuurast nii kinni oiab.

Antiikkultuur tekkis Greekamaal ja tõusis seal kõige kõrgemale astmele, kuid teatud iseäraldustega wõttis tema loomisest ka Rooma rahwas osa. Greeklased olid küll sõjakad, kuid nende pea ülespidamise allikad ei tulnud sõjasaagi näol, waid rahulikult teel tekkinud kolooniatest, kus teatud majanduslik elu oli sisse seatud. Rooma riik põhjenes aga kauemat aega sõja sissetulekute peal. Rööwlistest asutatud, oli

Rooma linn alalistes wõitlustes naabritega ja alles mitmesajaaastalise arenemise järele suutis seal wõrdlemisi rahulik kodanlik kord maad wõtta. Paarsada aastat enne Kr., kui Rooma linn Greeka ja Wäike-Aasia maad oma wõimu alla oli wõtnud, akkas seal lopsakalt Greeka kultuur aset wõtma, kuna Greeka keel parema seltskonna keeleks muutus. Terwe Rooma riik püsis algusest saadik wägiwalla peal, klassisõjad rikaste ja waeste wahel olid arilikud nähtused, niisama sõjad keskwalitsuse ja wõidetud maakondade wahel. Alalised sõjad kaswatasid kalkust, oolimatust, üksiku isiku wäärtusetust, mille tagajärjel kõrgem waimline kultuur, kui iseäralikult oolitsatud ingesuudete awaldatus ei suutnud iseseiswalt elule targata ja alles Greeka mõjul sai ta tugewama tõuke edenemiseks, muidugi olid seks ajaks majanduslik elu wälja arenenud ja riigi sisemised olud nii wõrd pehmenenud, et waimlise kultuura tekkimisele aluspind leidis.

Rooma wõimu kõrgemal astmel (II a.s. enne Kr.) algab seal Greeka kultuura uus ärkamisaeg. Greekast tulnud teadlased, arilikud kaupmehed ja isegi orjad wõetakse Roomas kui kõrgema kultuura kandjad ja õpetajad wastu. Kuid iseseisew roomlaste loowus ei omanda uut kultuurat muutmata, waid sobitab teda oma majanduse elu, walmistamiswiiside kohaselt ja me näeme peagi lopsakat kirjandust tekkiwat, mis nii stiili kui ka sisurikkuse poolest Greeka omast lahku läheb.

Silmapaistwamad omadused on Rooma ajalookirjandusel, mille kaudu järeltulew põlw täieliku pildi wanast ilmaelust päris. Siin on tegewad Julius Cäsar, Cornelius Nepus, Titus Livius, Tacitus ja rida teisi, kes wanal keskajal ja isegi uuemal ajal kui eeskujulikud ajakirjanikud lugupidamises olid.

Ilukirjanduses ja luules on eestkätt õpetlikud laulud, walmid ja proosa, aga ka kiidulaulud ehk ooded suurema wäärtusega. Õpetlik laul kaswas roomlaste praktilisest iseloomust, mis abstraktsesse mõtteilma ei päädnud nii tungida, kui maapealsete asjadega tegemist teha. Kuid ei ole waja arwata, et mõttelend siin tegewuseta jäänud. Lucretiuse ja Vergili õpetlikud tööd on sügawamõttelised, kuid nad ei katkesta end maisest elust.

Ainus Rooma algupärasus on luule alal satiir, missugune luuleworm ühiskonnaja waimuelu naljatoonis käsitas ja Horazi töödes parema kunstiwäärtuseni tõsteti.

Waimukat tegewust awaldasid roomlased ehituskunstis. Nagu Ateena Akropolis

Greeka ehituskunst koondatud, nii on Roomas kõige kaunimad ja suuremad ehitused. Siin on silmapaistev wõlwideehitus. Kuna Greeka ehitus sammastega wälja paistab, on siin awarate, kõrgete ja kaugele ulatavate wõlwide peale rõhku pandud. Parematest oonetest on Pantheon, kuhu roomlased kõigi wõidetud maade jumalaid aetasid. Teatrid mis mitu sada tuhat pealtwaatajat korraga ära mahutasid, ehitati poolringis ilma katusega, kuid sisemine ehitus ja käigud kaunistati paremate ehitusmeistrite poolt väga mitmekesise ja uhke stiiliga. Kuulsad on ka wee ja teede ehitused, mis mitmekümne ja saja wersta peale ulatasid. Kõik see oli roomlaste praktikalikkuse instinktiga läbi imunud. Suured ettevõtted wõeti ainult riigi ja sõja otstarbel ette. Ainult pärastpoole akkasid jõukad roomlased isiklikka mõnususit taga ajama ja omale suurepäralisi eluoneid ehitama ning sisse seadma.

Meie oleme pikemalt antiikilma kultuura juures peatanud, et püüda wähegi neid kultuurawarasid walgustada, mis seal peidus ja arilikult kodanluse kui ainsama pärija poolt tarwitati. Ristiusu- ja feodaalajajärk elatasid end peaaegu ainult Rooma ja tema kaudu Greeka kultuurast. Nende kaudu läks ta uuemal ajal tärrganud kodanluse kätte, kes nad oma erawaradeks tunnistasid ja koolide ning kaswatuseasutuste kaudu inimessoo kaswatuse ja ariduse aluseks seadsid. Et ta nüüd töörahwa pärandusaidas ilgawam ja kunsti-wäärtuslikum aine on, siis pole üleliigne, kui temaga weel lähemalt tutvustatakse kui selles lühikeses kirjatöös tehtud. Tema tundmine awab silmad uueaegse kultuurawäärtuste indamiseks, ühes sellega ka üldse kunsti ja teaduse arenemise kohta.

Feodaalkultuur.

Feodaalajajärk on uuitaw käesolewa aja kapitalistliku korra tekkimise uurimisel, selleks pakub ta rikkalikult aineid, pealegi on tema majanduslikud wormid weel mitmeti (maapidamises ja wäikekäsitöös) kapitalistlikus elamiswiisis makswad, ehk küll feodaalajajärku arilikult V—XV aastasajani loetakse. See tuhandiaastapikkune ajajärk on feodaalaja tekkimise, õitse ja langemiseiga. Tema poolt soetatud kultuurakandjad — papid ja rüütlid — ei taha praegugi kultuurakandja nimest loobuda, waid topiwad end ikkagi weel kultuuraloojate ridadesse, ehk neile seal tugewasti warba peale astutakse.

Feodaalajajärk on Ristiusu kultuura loomiseaeg ja kui seesugune wõib ta meile

wäga wähe uuitawat ja tulusat pakkuda. Ennem tuleks teda sellepärast uurida, et meie põhiwaenlaste — kapitalistide — käsikute-pappide kultuuraga lähemalt tutvuneda, et terawamaid nõoli nende wastu wälja lasta, kui sealt oma kultuura jaoks midagi kosutawat otsida.

Kuid kiriku eitawa wäärtusega tegewuse jaoks on meil käesolewast ajast nii kui nii palju aineid.

Alalised sõjad ja maade ahnitsemine Ristiusu laialilaotamise nimel paganate juures, mida meiegi ajalugu Eestis nii ästi selle kohta dokumenta pakub, wiis uue wõimsa walitsewa klassi — ilmaliku ja kirikliku rüütlite klassi — äärmuse tooruseni, pealegi olid uued wõimumed tärkawast Germani ja Galli tõust pärit, kus kultuura alamal järjel seisis. Ajalugu ei tunne nii pikka taltsutamata ihade ja tooruse aega, kui kesk- ehk feodaalajajärk ajaloos on. See on metsikum omawoli tarwitamise aeg, mida nii sügawalt käesolewa aja mõisnikud, parunid ning krahwid ja nende kannupoisid papid tagasi ihkawad. Töörahwas oli tolajal pärisorjad ehk asjad, mille saatus täielikult oma isandate otsustada oli. Selge pildi annab kui töörahwa seisukorra nii ka walitsewate klasside wahekorjade kohta Prantsuse rewolutsiooni ajaloolane Thiers, kes ise Prantsuse kodanluse teadusemeeste laagrisse kuuldub: „Nende (töörahwa) saadused kuuldusid õiguse järele ärrastele, kes ühes oma saatkonnaga määramata aja peale nende juure elama asusid. Ärrased kiskusid oma soodu endi wahel elu ja surma peale suguluse peale waatamata. Mõnesuguse perekonna riid uputas terve maa-konna 30 aasta jooksul were alla. Sõda oli loomulik seisukord. Kõik lossid, kõik kiriku würstide lossid olid kindlusteks ehk õigemini mõrtsukate urgasteks. Prantsusmaa muutus üleulatamata lahinguwäljaks. Lõpuks läks see alaline tapmine isegi nende metsikutele inimestele igawaks. Ühel koosolekul otsustati jumala enese nimel Issanda rahu teha. Epiiskopid panid kõikide rüütlite ja würstide peale kirikliku karistuse, paastumise, palwetamise ja pattukahetsemise ning rahwas tõmbas ajuti inge. Kuid see ei wõinud kaua kesta. Issanda rahu muudeti Issanda waherahuks, see tähendab keelati sõdimast — rööwimast — laupäewa õhtust kuni esmaspäewa omikuni. Ja see oli suureks kergenduseks.“ Niisugune oli elu aluspind, mille peale keskaja kultuur ehitati ja mille sisu selleks oli määratud, et kiriku ja ilmalikka würstisid rööwimises iwake taltsutada ja Is-

sanda waherahu laupäewa õhtust kuni esmaspäewa ommikuni maksuma panna. Rõõwimisel ja tapmisel pole aega waimlise kultuuraga tegemist teha, niisama polnud teda waja jõuetu ja iseteadwuseta tõõrahwa orjastamiseks.

Ainsad kultuuraawaldajad olid mõningad kloostrid ja munkade ühingud, kus Greeka mõtteteadust, iseäranis aga Aristotelest püüti Ristiusu tolleaegsete tarwiduste kohaselt ümber luua ja millest keskaja kuuulus scholastika, kuiw ja lühikese ulatusega kiriklik mõtteteadus wälja kujunes. Silmapaistwamad teenused on keskajal ehituskunstis, kus wägewad kirikud ja lossid omapärases stiilis ehitati, mille tõenduseks Eesti linnades ja mõisates ning läänemail weel nüüdgi ajakindlad ja wõimsad lossid kas terwetena ehk waremetes seisawad.

Suurem tähtsus on keskajal Aasia rahwaste kultuuril, iseäranis araablattel, kes keskaja pimeduses eleda teadusekiire löid põlema ja Euroopasse ulk teadmisi matemaatika, loodusteaduse ja arstiteaduse alalt tõid. Euroopa feodaalid oskasid ainult müstikalist, salapäralist alkeemiat ja astroloogiat edustada, esimene selleks, et ahnitsemise iha otsitawa kullaks tegewa kiwiga waigistada ja teine selleks, et inimeste saatust tähtede järele ette kuulutada, mis rõõwikute inge teiseilma minekuga ühen-duses seisis.

Isegi antiikajajärgu teaduslik uurimiswiis kadus keskaja pimedusesse, mille asemele pealiskaudne asjade waatlemine ja mõtteline arutus tekkis, mis piibli üteluste kui teaduslikkude tõdede peale põhjendati. Niisama oli piiratud ka uurimise alla käwate nähtuste ring, mis peajasjalikult ainult jumala ja tema poja wahekorra selgitamise ümber koondus ja ainult kurioosumitena säherdusi küsimusi käsitasid: kas mullamutil on silmad peas wõi palju kuradisi nõõpnõela otsa peale mahub.

Kuid keskaja lõpul akkab uue walmistamiswiisi ja ühiskonna elamiswormi tekimise-ga lämbunud ja mahasurutud mõte uuesti liikuma.

Kapitalistliku ajajärgu kultuur.

Keskaja enese põues löi pikkamööda lootust arataw koit uuesti teaduste ja kunstidealal kumama. Juba XIV aastasajal akkas feodaalkord pragunema, endise rõõw- ja naturaalmajapidamise asemele kerkis rahaline majapidamine ehk kaubakapital, mis Lääne-Euroopas uued kihid ja klassid esile tõi, alastamata kadu feodaalidele kuulutades. Laialdase kaubitsemise-ga ja angeldamisega koondus kapital

üksikute Itaalia, Inglise, Prantsuse ja Saksa ärimajade kätte, kes isegi endised walitsejad — kuningad ja wassalid — seega oma wõimuses pidasid, et neile raha uhkeks ja toredaks priiskamise eluks laenasid. Päewakorrale kerkis 2 uut kihti: jõukas kodanlus ja aritlased, kuna rüütli-d rõõwkäikute lõppemisega ja naturaalmajapidamise kõdunemisega kehwusele olid määratud. Tärkaw ja tugewnew kuningate wõimukoondamine absoluutsesse monarhiasse akkas ikka enam ja enam pearõhku jõuka kodanluse ja tema ettewõtete peale panema. Omalt poolt toetas kaupitsemiskodanlus absoluutset monarhiat, sest see wõimaldas rahulikult teel kauplemist korraldada ja edendada, üksikute wassalide rõõwimiseimu alguses taltsutades, kuid pika peale täiesti ära äwitades.

Kõige jõukam maa XIV a.s. — Itaalia — tõi Florentsis ja Wenedigus esimesed ärkamisaja teosed esile. Dante ja Petrarca panid aluse, kuid peagi ker'kib terve kirjandus, kus uue wooluna kõlab üüd wabastuse järele kiriku tuhandeaastalisest ikkest ja seda wabastust leitakse antiikkultuuris, mille Bütsantia rändajad türklaste pealetungimisel Itaaliasse enesega kaasa tõid, osalt mõjus aga Ispanias tol ajal weel elutsew araablattel kultuur, mis paremad tooted Greekast ja Roomast omandas.

Kuna keskaeg kõiki teadmisi teoloogia ehk usuteaduse ümber koondas, wäikese awanduse tolleaegsele filosoofiale — scholastikale — jättes, mis ka Ristiusu waimuga läbi oli imbunud ja tema teenistuses seisis, ilmus Ärkamisajal teadmiste erine-mine päewakorrale, mis XVIII ja XIX aastasadadel kõrgemale tipuni ulatas. Uue-aja alguses ja järgnewatel aastasadadel oli waimline arenemine niiwõrd kaswanud, et wõisid säherdused teadlased ilmuda kui Leonardo da Vinci (da Wintshi), Kopernikus, Kepler, Galilei, G. Bruno, Bacon (Bekon), Newton (Njuton), Leibniz ja lõpuks Amos Komenius ning palju teisi. Igaüks neist töötas erialal.

Ajalugu awab kaubakapitali õitse- ja langemiseajal kenama pildi kunstide ja teaduste edenemise loos, kus mõttesügawus ja lend kuulmata ulatuseni wäljenduwad.

Leonardo da Vinci (1452—1519. a.) awab wõidurikka käigu teaduste ja kunsti edenemise-walda. Sündinud ja üleskaswanud Florentsis, tolleaegses kaubanduse ja waimlise ilma keskpaigas, omandab ta kõik omaaegsed teadmised ja laiendab neid mitmesugustel waimuawalduste aladel. Ta on maalikunstnik, kes uue woolu

wärwide tehnikas ja kompositsioonis awab, skulptor, arhitektor ja sõjawäinsener, uueaja matemaatika ja mehaanika alustaja, loodusteadlane ja lõpuks elilooja, kes uusi mänguriistugi ilmale tõi, ja luuletaja. See on Aristoteelse taoline waim, kes iga waimuwallas tundis end niiwõrd kodune olewat, et ta wõis uute loowustega neid täiendada ja rikastada. Alles iljuti pani tema pildi „Mona Lisa“ wargus Pariisis terwe ilma kihama. Säherdusi suurteosid milles üleinimlik kunstiwäärtus, on da Vincil mitugi, millest me tema „Püha õhtusöömaaga“ nimetame, mis oma tehnikaga, tegelaste kujude wäljendusega ja suuruse poolest (28 jalga kõrge) üks silmapaistwam kunstitöö on. Da Vinci elustas portree-maalimist, teda tegelikkusele lähendades ja inimese keha waimlise ilmega ühendades. Olles põhjalik uurija, ei leppinud ta inimese wälise kehakujuga, waid ta tungis inimese anatoomiasse, luues uue teaduse ala loodusteaduses ja tuues kunstile õperaamatu inimese kehaosade proportsioonide kohta („de divina proportione“), mis matemaatiliselt olid wälja arwatud ja geomeetriselt esitatud. Peale selle matemaatilise külje on da Vinci tähtis kunstis kui looja, kes inimese näos oskawalt tunneta, tundmuste, tahte ja mõtete käiku tabada, naiselikkust ja perekondlikkust awaldada. Kuid mitte wäheha tähendusga pole tema tööd füüsika ja matemaatika aladel, kus ta mehaanikat matemaatikaga ühendas ja walguse õpetuses silma ehituse küsimuse üles tõstis ja selles asjas asjalikka seletusi andis, maksu waid tänapäewani.

Ta jättis arwurikka õpilastekogu järele, kes tema tööd täiendasid ja iseseiswalt uusi teosid ilmale tõi.

Michelangelo Buonarroti (Mikelandshelo Buonarroti, 1475—1564. a.) on niisamuti kui eelmine Florentsi linnas, kaubakapitali keskkohas, loowusele ettewalmistatud. Florents oli XIV ja XV aastasajal kuulus kunsti ja kaunima püüete ning toreduse ja uhkuse tagaajamise poolest. Siin ärkas wana Greeka kultuur elule, siin töötasid omapärased kunstnikud ja luuletajad, keda rikkad walitsejad (Medici) ja äriilma esitajad külluses toetasid. Siin tekkis ka esimesena aritlaste kiht, kes end kunstile, teadusele ja äriilma teenistusele pühendas.

Nagu da Vinci päratusuurte kogudena püüdis inimese püüete ja elu wäärtust wäljendada, (ta piltides on inimesed $1\frac{1}{2}$ —2 korda loomulikust suurusest suuremad) läheb Michelangelo selles asjas äärmuseni, kuid mitte kunsti wähendades. Sellejuures

loob ta uue woolu maali- ja kujukunstis nimelt katmatuse woolu, milles ta kõige enam töösid awaldab ja mis temaaegsest kiriku kõlblusest läbiimibunud kunstiarma-tajaid sundis äbitundmuses mitmel juhtumisel tema töid äbeduse kohal riietega kinni katma. Isegi oma kuulsas seinamaalis Sixtina kabelis kujutab ta Kristust, apostleid ja püha mehi „wiimsepäewa kohtus“ kas alasti ehk poolalasti. Ta osawus seis inimese ihu karwa ehk wärwi tõelikus kujutamises, mis pärastpoole laialdaselt järeleaimamist leidis. Niisama algupäraline oli ta püüd maalikunsti wiia skulptuura mõju awalduseni. Tema armas ala oli spulptuur, kuna maalikunst ainult osalt suutis tema mõtteid awaldada. Kuid siiski mõistis ta oma maalides inimesi nii kujutada, nagu oleks nad marmorist wälja raiutud ja lõuendil mitte kahes waid kolmes mõõdus esitatud. Maalikunsti skulptuurale lähendades lõi ta säherdused tööd nagu paawst Juulius II aua ilustus, Vatikani Sixtina kabeli seina maalid, mis terwe piibli sündmustiku dramaatilises tegewuses ette toob ja pärastpoole usuõpetuse ja lugemiseraamatutes eeskujulikkudeks piltideks Ristiuse tekkimise ja filosoofia kohta said. Ka kui arhitektor on ta suurt anderikkust awaldanud: tema juhatusel ehitati Rooma kuulsa Peetrikiriku suurepäraline kuppel üles, töö, mis siiasaadik oma kõrguse ja ulatuse poolest imestust äratab.

Kolmas täht Ärkamisaja kunstis — Raffael Santi (1483—1520. a.) wõitis surematuse kunstilmas juba oma eluajal. Wist üksigi kunstnik pole nii suurt lugupidamist kodanluse ja kiriklaste poolt ära teeninud kui Raffael, mida muuseas see tunnistab, et ta Rooma Pantheonis sängitati. Elus täit mõnu maitseades ja paawstide läheduses alaliselt elades nende ülesannetel Vatikani-lossi kaunistades, kehastas ta läbielatuid sündmusi suurtesse lugupiltidesse, mis nagu jutustused millegi piibli sündmusega algasid ja järjekorras teatud sündmusega lõppesid. Iseäranis silmapaistew on ta piltidekogu usuteaduse, mõtteteaduse, luule ja õigusteaduse ühendamisest, mis kiriklikku ilma kunsti ja teaduse ning õiguse ilma üle walitsejana kujutab. Raffael on madonnawoolu looja. Ta ise kujutas jumalaema ehk madonnat kümnetes piltides kord ühes kord teises seisangus ja tõusis emaliku armastuse ja armsuse wäljendamises klassikalise kõrguseni, mida kõigi järeletulewate aegade kunstnikud eeskujuna omale üles seawad. Raffael pole mitte säherdune looja nagu da Vinci ehk Michelangelo, kes peale kunstilise külje

tähtsaid teoreetilisi uuendusi kunstiilma töid, ta on kunstnik selle sõna tõsisel mõttes, ta oskas inimese äid küljesid ja armust kõige meeldiwamalt ja lihtsamalt ette kanda, nii et ta mõttekäigust igaüks esimesel waatlemisel aru saab, ja sellega ongi seletaw, et ta arwurikkad pildid üle maailma tuttawaks ja lugupeetawaks said.

Etteoodud kunstnikud on töörahwale tähtsad ainult kunsti enese seisukohalt, mis asjas nende tööd üleilmliku wäärtusena kultuura warades püsiwad. Nad ei ole muidugi eeskujuks sisu ehk süzheti poolest, sest töörahwa mõtteilmal pole midagi piiblist ja Ristiuse filosoofiast otsida. Mitmel, võib olla, on arusaamatu, miks proletariaadi kultuura küsimuses säherdusi kiriku ülistajaid nagu Raffael ja Michelangelo, ette tuuakse. Siin võib seda õigustada ainult ajaloo seisukohalt: nad on algülid selles lõpmatumas ahelas, mis antiikkultuura kadumisega katki rebenes, kuid tema uuestiärkamisel suurema jõuga jatkus, piirita uusi wäärtusi esile tuues, mille ajalooliste edasiloojatena proletariaat esineb. Need kiriku waimus üleskaswanud ja sellest ümbritsetud kunstnikud olid kiriklased ainult kui omaaja saadused, kuid nad oleks wõinud teises ajajärgus muus mõtlemiskäigus luua. Nende töödel on isegi sisu mõttes midagi säherdust, mis neid rahwuswahelisteks teewad: Itaaliast pärit andusid nad aga oma töödes ainsale tolleaegsele rahwuswahelisele liikumisele: Ristiusele ja wana Greeka kultuura mütoloogiale rahwuslikkudest iseäraldustest loobudes, kuna juba enne seda ja nimetatud ajajärgul Flandria ja Ollandi kunst usuliste süzhettide peale waatamata rahwuslikku jume kandis. Nii maalisid kuulsad wennad van Eyck'id (Eikid) piiblist wõetud pilti, kus Flandria mees- ja naistüüpused Aadamit ja Eewat wõi jumalaema jne kehastasid. Siin ei ole seda osawust ja ulatust, mis oleks rahwusest üle saanud ja idealiseeritud kehastusi rahwuswahelises mõõdus loonud, millega aga Itaalia kunstnikud nii meisterlikult akkama said. Ja selles sihis läheb kunst ka käesolewal ajal kahte rada: da Vinci, Michelangelo ja Raffael alustasid üleilmliku wäärtusega rahwuswahelist kunstiloomist, mis inimkonna püüdeid tahab kunstis tabada ja neid teatud ainsuse kokkukõlas idealiseerida, kuna Flandria, Ollandi ja Saksa kunstiwoolud end rahwuslikku rüüdi panid ja sellega ainult teatud osa inimkonna tegevusest awaldasid. Kuid sellepeale waatamata asusid ka nad kunstiala rikastamisele ja nimelt selles mõttes, et nad üksi-

kutes rahwustes peidetud üleilmlikka wäärtusid aitasid esile tuua ja kunsti elule lähemale wiisid, luues maastiku ja igapäewase elu kujutusewoolu.

Kaubakapitaliaajajärk tõi lõpuliku pöörde mõtlemiskäiku, see sündis nii sisulisest kui ka meetoodilisest küljest. Sisuline pööre sündis ilmawaates Kopernikuse ja Kepleri täheteaduslikkude tööde ilmumisega, milleks kaubaotstarbel korraldatud ilmareisud aluspinna ette walmistasid, kuna teaduslik mõtlemise meetood ehk wiis Baconi poolt uuele alusele seati, milleks teed tasandasid loodusteaduste uurimised, antiikkultuura ärkamine ja selle walgustus tõuswa kaubakapitali ning temaga ühenduses olewa absoluutse monarhia tekkimise käigus.

Nimetatud ajajärk on silmapaistew leiduste poolest, mis ilmalautuse seletust oopis teisest küljest walgustasid ja uue ilmamõistmise esile töid. Kopernikus (1473—1543. a.) seadis oma ilmalautuse süsteemi just sel ajal kokku, kui kallide metallide ahnitsemise kõige kõrgemale tipuni tõusis ja nende leidmiseks julged ilmareisud weetesid mööda uusi maid kurnamiseks awasid. Ristiuse waimus Kosmos Indiareisija poolt kokkuseatud maadeteaduse õperaamat, mis meie maakera neljakandiliseks ette kujutas, mille ülemine ots taewas kinni neetud, kaotas ajajooksul oma autoriteedi ja selle asemele kerkisid wanad Egiptuse ja Greeka õpetused maakera kui rattataolise keha kohta pealispinnale, missugused mõtted ka Kolumbust juhtisid, kui ta reisu Aasia rändade ülesotsimiseks üle Atlandi okeani ette wõttis ja 1492. a. uue maosa — Ameerika — üles leidis. Kopernikus, kui uueaja loodusteaduse uurimiswiisi aimaja ja omaaja teadmistega põhjalikult tuttaw olles, tarwitas praktilisi leidusid kaubandusreisudel selleks, et uut pilti ning seletust maakera, päikese ja planeetide kohta sepitseda, ehk küll see uus õpetus algusest kuni lõpuni Ristiuseõpetusele risti wastu käis ja tema loojat märteriks wõis teha. Kopernikuse õpetuse alused on meile nüüd nii ümberlõkkamata ja arusaadawad töed, et imestama peab selle rewolutsioonlikkuse üle, mis ta inimeste peaaigus awalikuks tõi. Ta seisab kolmest lausest koos: 1) maakera teeb aasta jooksul läänest idapoole liikudes terve ringreisu päikese ümber (ja mitte päike ei liigu maakera ümber, nagu wanasti arwati), 2) kõik planeedid rändawad ümber päikese, teatud ajajooksul terve ringreisu tehes, 3) maakera teeb ööpäewa jooksul läänest idasse oma telje

ümber liikudes terve ringreis. Kui kitsarinnaline oli usumõtlemine ja piiratud teadustewabadus kiriku poolt, seda näitab muuseas see ajalugu, et Kopernikuse õpetus 1616. a. ketserlikuks tunnistati ja alles 1812. a. paawsti poolt keelu alt wabastati, kuna teadlane Bruno 1600. a. Kopernikuse õpetuse kaitsemise eest Roomas tuleriidal surma leidis. Arilikult ollakse arwamisel, et XVI a.s. Luteri poolt üleswõetud protestantlik usutunnistus teaduste vastu leplikum oli ja et tema kaitsele edenesidgi teadused nii rikkalikult. Kuid järgmine Luteri lause lükkab selle arwamise ümber: „see joll tahab terve täheteaduse kunsti ümber lükata, aga pühakiri ütleb meile, et Joosua pani päikese ja mitte maa seisma.

Kopernikuse õpetus leidis kõigi kiriku tagakiusamiste peale waatamata laialilootamist ja peagi ilmuwad mehed, kes tema õpetust täiendawad ja uute uurimiste ja leiduste waral kinnitawad. Siin tuleb nimetada Kepleri (1571—1630 a.), kes Tycho Brahe ja oma waatlemiste najal kuulsad seadused planeetide liikumise kohta wälja kuulutas, mille järele kõik planeedid ellipsi mööda tiiruwad, kusjuures päike on ühes ellipsi põletispunktis, kuna tiirumiseaeg on teatud ühenduses planeedi ja päikese kaugusega. Suure wäärtusega on ka Kepleri tööd teleskoobi ehk tähtede uurimise pikasilma üle, kus ta pikasilma klaaside õpetuse matemaatilisele alusele seadis.

Galilei (1564—1642. a.) on tollaegse jõuka Itaalia kultuurasaadus, kuna kaks esimest end Saksa kultuuraga sidusid. Kuid nende rahwuste lahkuminekuga peale waatamata töötasid nad ühe ja sellesama ülesande kallal, nad esinewad meile kui ühiste ja üleinimlikkude kultuurawäärtuste loojatena.

Galilei seadis esimesena meieaja sarnase pikasilma taewalaotuse poole ja awas seal uue pildi, kus iseäranis silmapaistew Jupiteri kuude ülesleidmine oli, mis Kopernikuse õpetust kinnitas. Nagu Jupiteri kuud Jupiteri ümber tiiruwad, nii liiguwad planeedid ühes maakeraga ümber päikese, sünnitades päikese süsteemi. Seda kinnitas weel teine Galilei leidis teleskoobi waral. Nimelt pole maakeral oma walgust, niisama ei pidanud teda ka teistel planeedidel Kopernikuse õpetuse järele olema. Päike walgustab planeeta oma walgusega. Ja Galilei leidis, et planeedi Weenuse peal wõib tõesti õõ ja päewa wahetusi tähele panna, mis maakera õõ ja päewa wahetuse sarnased on. Peale selle leidis uuel ilmalautuse waatlemisel terve ulk säherdusi nähtusid, mis pikaldasel uurimisel oopis teise kuju ilmalautuse ehi-

tuse kohta andsid ja käesolewa aja astronoomia tekkimiseni wiisid. Siin on nimetada Saturnuse rõngaste leidmine ja seletamine, uute planeetide ja tähekogude ning komeetide ehk sabagatähtede tähelepamine, udukogude seletamine jne. jne. Kõigil neil leidustel oli lõpmata suur tähendus: inimese arusaamine loodusest omandas palju laiemat ulatuse, kui seda kiriklik mõistus eheseesse mahutas. Inimene sattus kiriku õpetusega wastolusse, mille tagajärjel kibe wõitlus mõlemate wahel maad wõttis, kust inimese mõistus lõpulikult wõitjana wälja tuli. Ja see pole ka ime, et Ristiusk alati reaktioonlik oli, sest tema eitas algusest peale inimese loowust ja edenemist, ilmaelu sihi määramist jumala ooleks jättes, pealegi olid Ristiusu alustajad mitte omaaja kultuura tipul seiswad, waid Greeka ja Rooma kultuura alamal astmel ehk õieti temast eemal olewad rahwakihid. Ristiusk on seni maailma ajaloo ainult eduwastast osa etendanud, millest ainult pikkamööda kapitalistlikul ajajärgul akati jagu saama, kui uued valmistamiswiisid kiriklasi majanduselu juhtimisest eemale tõrjusid.

Astronoomia ja füüsika edusammudega käsikäes edeneb ka teaduslik mõtlemiswiis, mis kindluseta ja sagedasti omawoliliselt juhitud arutuskäiku püüab üleüldistesse, kõigile uurijatele kohustawatesse raamidesse asetada. Seni maksew teaduslik mõtlemiswiis, mis antiikilmast pärit ja loogika süllogismuste peale põhjenes, mille järele uue töö tõestamiseks kaks tõestatud lauset on waja, tundus liiga puudulik olewat, iseäranis neis juhtumistes, kus mõne üksiku nähtuse selgitamine wõi mõne asja ülesleidmine terve ilmalautuse seletuse wõis teisele alusele seada, nagu Kopernikuse ja Galilei leitudused seda tegid. Tundus tarwidus niisuguse uurimiswiisi järele, mis lubaks üksikute tõdede waral üleüldiseid tõdesid esile tuua ehk teise sõnaga üksikuid tõdesid laiemad nähtusteluluse piirides üleüldistada. Ja selle uurimiswiisi wõi meetodi tõigi XVI aastasajal Inglise teadlane Bacon esile. Bacon (1561—1626. a.) on nõndanimetatud induktiivse meetodi looja. Selle meetodi mõte seisab selles, et terve rea tõelude ehk faktide waral on wõimalik üleüldiseid seadusi luua, mis eneses iga üksikut tõelolu mahutab. See mõte polnud iseenesest uus, sest juba wanasti tuldi ühe nähtuse uurimisel teise, sealt kolmanda jne nähtuse sõrdluse juure, kuna lõpuks üleüldine seadus wälja arenes. Baconi teenus seisab selles, et ta katset ehk eksperimenti

ainsaks tõestuse abinõuks tunnistas ja sellega käesolewa aja katselistele teadustele, nagu füüsikale ja loodusteadustele aluse pani, ära näidates kuidas katsed tuleb korraldada ja teda selleks ära tarwitada, et tema abil üleüldistatud teaduslikule tõele jõuda.

Prantsuse teadlane Descartes (Däkart), kes 1596—1650. a. elas, pani aluse teisele uurimiswiisile ehk meetodile, mida deduktiivseks meetodiks kutsutakse ja mis selles seisab, et üleüldiste, juba tõestatud seaduste põhjal üksikuid nähtusid seletatakse. Induktiivne meetod toob üksikute nähtuste uurimisel üleüldised seadused esile, deduktiivne meetod otsib aga üleüldise seaduse põhjal üksiku nähtuse ühendust teistega. Need on kaks uurimiswiisi, mis üksteist teaduslikul tööil täiendavad. Kord ühes, kord teises teadusearus tuleb üks neist meetodidest sagedamini ilmsiks, mille järele ka teadused induktiivseteks ja deduktiivseteks jagatakse, nii on füüsika ja keemia induktiivsed, matemaatika aga deduktiivne, kuid sellega pole öeldud, et füüsikas ja keemias deduktiivset meetodi ei tarwitata ja matemaikas induktiivne meetod ette ei tule. Descartes'i tähtsus ilmutab end selles, et tema deduktiivse meetodi põhjalikult välja töötas, ära näidates kuidas tema waral teaduslikka tõestusi tuleb toimetada, ühes sellega tõi ta oma meetodi üksikute osadena analüüsi ja sünteesi mõiste ette. Analüüs on see osa uurimisest, mis teatud küsimuse nii mitmesse osaküsimusesse jagab, kui palju see võimalik on. Seda tehakse selleks, et iga osaküsimust on kergem ja lihtsam läbi uurida. Süntees on see osa uurimisest, mis lihtsatest ja nähtavatest tõdedest raskemate ja keerulistemate juure asub. Analüütilist ja sünteetilist uurimiswiisi tarwitusele wõttes lõi Descartes matemaatikas uue teadusearu geometrias ja pani ühes sellega aluse nõndanimetatud kõrgemale matemaatikale, mille tema järeltulijad Newton ja Leibniz kuulmata täiuseni wiisid.

Nimetatud uurimiswiiside kõrwal, mis XVI ja XVII a.s. tekkisid, on nimetamiseväärt Hegeli ja J. Milli uurimiswiisid, mis XIX a.s. eelmiste täiendusena ilmusid ja mõtlemiseaduste nime all tutawad on, millest meil juba esimeses peatükis jutt oli, töörahwa teadust käsitades.

XVI ja XVII a.s. ei toonud, nagu nägime, mitte ainult muudatusi ühiskonna ilma- waatesse, teda usulisest hüpnoosist wabastades ja looduse waatlemisele juhtides, waid ka mõtlemiswiisi, teda kindlatesse,

nõndanimetatud teaduslikkudesse wagu- desse asetades. Need on aastasajad, kus käesolewa aja teadus ja kunst säherduse loowusewormi omandasid, nagu me oleme arjunud neid awalduma nägema.

Meie ülesanne on selles lühikeses peatükis ära näidata, kuidas kodanluse klassi kultuur arenes, kuidas tema ilmawaade kujunes ja missugused waimuwarad ta ajajooksul esile tõi, ilma et me kõigi nende warade üksikasjalistesse peensusesse tungiksime. Et kõiki tähtsaid edusammusid, mis nimetatud aastasajad ilmutasid ette tuua, läheks pikemaid weergusid waja, kui ajakiri pakub. Ja XVI ning XVII aastasajad on rikkad sündmustikkude poolest, mis kultuura ajaloos silmapaistwat osa etendawad. Siin ei wõta mitte ainult teadus uue kuju, waid ka kunst, luule, näitekirjandus jne. On waja kõigest Shakespeari (Shekspiri) nime nimetada, et ettekujutust saada sellest suurwaimude ajajärgust kus pärast keskaja õudsust nii lopsakalt anderikkad loojad uue elamiswiisi pinnale kerkisid. Kui me siia juure weel usupuhastuse woolu (M. Luter, U. Zwingli, J. Calvin), kaswatusteaduse tekkimist (J. Komenski, P. Ramus, M. Montaigne), rahwakoolide asutamist, kõrgema matemaatika loomist (Descartes, Newton, Leibniz), mõtteteaduse arenemist (Hobbes, Locke, Spinoza) nimetame, näeme me enese ees nii kirjut kultuura arenemise käiku olewat, et raske on terwet pilti temast lühikeses töös pakkuda. Kui isegi ainult üleinimliku wäärtusega faktisid nimetada, ka siis on seda wõimata teha, sest suurem osa kultuura loowusid kandis tolajal üleinimliku tähtsuse jume, nõrgalt ehk mitte sugugi rahwuse iseäraldusega ühendatud.

Järgmine, XVIII ehk walgustuseaastada ei ole küll niiwõrd tähtis uute teaduste ja põhjusemõtete ülestärkamises kui eelmised, kuid tal on iseäralik wäärtus eelmisel ajajärgul tärkanud teaduste ja põhjusemõtete wäljatöötamises, nende täiendamises, uute elamise tingimiste seisukohalt walgustamises ja mis peasi, nende ulgalises laialilaotamises. Mitte asjata ei nimeta kodanlus seda ajajärku walgustuseaastajaks: see aastasada tõi organiseeritud kodanlise aritlaste kihi esile. Absoluutne monarhia tarwitas riigi tsentraliseeritud korraldamiseks ja juhtimiseks kirjaoskajaid jõudusid, milleks suurmaaomanikkude ehk feodaalide klass kõlbmata oli. Linna wäike- ja kesk kodanluse kiht, mis tööstusest ja kaubitsemisest end elatas, oli juba kauemat aega oma käekäigu lahendamiseks aridust tarwitanud, et tööstuse ja kauban-

duse alal kõrgematele ja juhtivatele koh- tadele pääseda. Seda teed tarwitasid ise- äranis suuremate linnade elanikud, kellel ülikoolid kergema waewaga käepäralt olid. Missuguseks wõimsaks kihiks näit. aritlased Pariisis XVIII aastasaja lõpul kujunesid, seda tunnistab nende organiseeritud töö Suure Prantsuse rewolutsiooni aegadel, kus aritlased jakobiinlaste ja teiste partei- liste asutuste ümber end koondasid ja terwet rewolutsiooni käiku juhatasid.

Aritlaste kiht aaras pikapeale keskaja aritlaste — pappide ja munkade — tege- wuseala oma kätte: endiste munkade- kooliõpetajate asemele tekkisid ilmalikud kooliõpetajad, mungad-teadusemehed taga- nesid ilmalikkude teadusemeeste eest kloost- risse palwetusele, walitsejate nõuandjateks polnud enam paawsti truudsulased, waid õpetatud ilmalikud. Arusaadaw, et arit- lastel polnud kerge kiriku ametnikka awa- likust tegewusest kõrwale tõrjuda, selleks tuli püsiwast sõda alguses pappide ja lõpuks kiriku ja usu enese wasta pidada. Et kirik trotsiwalt wasta pani, kuna aga aritlased wõimsa kodanluse klassi tekkimises tuge nägid, läks wahekord XVIII aastasajal nende kahe kihi wahel nii terawaks, et nad üksteisest täielikult lahti ütlesid: tekkis uus wool mõtteteaduses ja ilmawaates, mida materialistlikuks kutsutakse ja mis kiriklikku usku eitab. See wool otsib tõde ja elusihiti looduses eneses. Mitte waimu- ilm pole see, mis inimese kõrgemad üles- andeb ära määrab, waid arilik loodus kohustab inimesi teatud ülesandeid täitma, mille seas pole kõrgemaid ega madalamaid ülesandeid, waid nad kõik on teatud tin- gitawa wäärtusega. Selle aja üüdsõna on: loodusesse tagasi, mida Holbach, Lamettrie, Rousseau (Russoo), Pestalozzi ja teised oma kirjatööde ja tegewuse lipukirjaks seadsid.

Peale materialistliku woolu tekkimist mõtteteaduses on XVIII aastasada silma- paistew ühiskonna küsimuste üleswõtmises, mis iseäranis elawalt Prantsusmaal aruta- mist leidsid. See on aastasada, kus mak- sew ühiskonna korraldus esimest korda põhjaliku arwustuse alla wõetakse, teda poliitiliselt, ja majanduslikult ja kultuura ning tsiwilisatsiooni seisukohalt loomu- wastaseks tunnistatakse ja uue ning parema ühiskonna korralduse plaanisid sepsitakse. Selleaegse ühiskonna- ja riigiteadlase Mon- tesquieu (Mongteskjöö) õpetus, mida ta „Seaduste waimus“ awaldas on weel prae- gugi kodanluse riigiõpetuses walitsuse wõi- mude jaotamises maksew.

Kaks rühma teadlasi ja mõttetarku kehas- tawad XVIII a.s. waimuilm: materialistide

rühm Condillac'ist, Holbach'ist, Helve- tius'est, Lamettrie'st ja d'Alambert'ist ja ühiskonna- ning majandusteadlaste rühm, kes füsiokraatide nime all tuttawad, sest et nad füüsisist wõi looduse seadusi ainsaks juhtnõõrideks pidasid, kuhu kuulusid Prant- susmaal Quesnay (Känä), Mirabeau, Turgot, Rousseau ja Inglismaal A. Smith.

Nende kahe rühma waimline side on pidew: looduse mõiste ühendab neid mõle- maid. Nende tööd etendasid walgustuse- aastasajal juhtiwat osa ja walmistasid laia- liste kihtide mõtlemiskäiku Suurele Prant- suse rewolutsioonile ette, mis nimetatud ajajärgu teoreetiliste õpetuste praktikaks sai. „Wabaduse, wennialikkuse ja üks- suuruse“ üüdsõna, mille lipu all Prantsuse esimene rewolutsioon XVIII a.s. lõpul kehas- tati, polnud muud kui looduse ehk loomu- likkude inimeste seaduste ja materialis- muse õpetuse järelendus.

Sellel õpetusel oli nii suur mõju, et ta isegi juba XVIII a. lõpul Wenemaale tun- gis ja seal aritlaste pead pöörutama pani ja neid XIX a.s. algul wandeseltside asuta- miseni ja lõpuks dekabristide mässuni wiis.

Walgustuse aastasaja tõi ka esimese kommunistide ühingu Prantsusmaal elusse, nimelt 1795. a., mis järgmisel aastal Baboeufi (Babëffi) juhatusel kawatses riigi- pöõret toime panna, kuid äraandmise tõttu enneaegselt likwideeriti. Kuna osa XVIII a.s. ühiskonnateadlasi ühiskonna poliitilise korra arwustamisega leppisid, ettepanekuid tehes seda korda klassiise ühiskonna pii- rides riigi asutuste parema sisseseadmise teel uuendada, ilmusid juba XVIII a.s. kirjamehed nagu Morelly, kes ühiskonna terwinemist ainult kõige ühiskonna maks- wa korra ümberloomises nägid ja selleks oma ettepanekutega esinesid, mis Thomas More ajast (XVI a.s.) peale utopistlikkudeks kut- suti. Baboeuf oli selle woolu aktiivne esitaja. Et nimetatud ajajärgul tööliste- klass käesolewa aja mõttes alles tekkimas oli, püüdis utopistlik wool oma kawatsusi arit- laste kihi kaudu teostada, kelledest ka Baboeuf oma „ühesuguste wandeseltsi“ asutas.

Kokku wõttes on XVIII a.s. Lääne-Euroo- pas ühiskonna kihtide erineuses ja klassi- teadwuse kaswamises tähelepanemisewää- riline. Kodanline klass tõuseb tärkawa tööstuse arenemisega ja kaubanduse laie- nemisega ühiskonna juhtiwaks jõuks, tema klassiteadwus kujuneb kindlamaks ja upsa- kaks, mida nii selgelt Prantsuse riigimees Sieyès (Sjäss) oma kirjatöös „Mis on kol- mas seisus?“ awaldas, wastates, et kolmas seisus, kodanlus, on *kõik*. Kuid kodanluse klassi erineuse kõrwal wõtaw algidu ka

töölise klassiteadwus, mida kinnitawad arwurikkad streigid ja walitsustele wastuakkamised, mis XVIII aastasaja jooksul Lääne-Euroopas, iseäranis aga Prantsuse suurtes tööstuse linnades, nagu Pariisis, Lionis ja mujal maad leidsid.

XIX aastasada esineb nii töörahw walgustuse aastasajana, nagu eelmine aastasada kodanluse walgustuse aastasada oli. XVIII a.s. tõi kodanluse klassiteadwuse 1789. a. rewolutsiooni aegadel märksal mõõdul elule, XIX a.s. aga proletariaadi klassiteadwuse, mis 1871. a. Pariisi kommuuna loomises ja Internatsionaalide asutamises kõrgemale astmele tõusis. Nende kahe elemendi wõitlus oma wahel sünnitabgi suurema osa mõõdaläinud aastasaja sündmustikka ühiskonna elus. Rewolutsioonid (1830. a., 1848. a., 1871. a.), alalised wastuakkamised isewalitsuse- ja kodanliste walitsuste wasta (dekabristide mäss 20-tes aastates, Lioni töölise wastuakkamised 30-tes aastates, Poola mässud 60-tes aastates, Mahtasõda 50-tes aastates jne), lõp-mata streigid, sõnasõjad parlamentides ja sulesõjad ajakirjanduses, töölise parteide tekkimine ja nende liikmete arwu kiire kaswamine, kõik need wälised tundemärgid ühiskonna sügawa sisemise käärimise kohta tõmbawad terve ühiskonna mõtlemise ja meeled kütkestawalt oma külge ja suruwad tema kultuura arenemise peale wastawa pitsati. Ühiskonna elu tundelisemad wäljendajad — ilukirjandus, luule, kujutaw kunst ja elukunst jagunewad ühiskonna küsimuste walgustuses kahte waenulikku woolu, üks neist andub kodanlise ilmawaate teenistusele, teine tarkawa ja arenewa proletariaadi kultuura loomisele. Kuna eelmistel aastasadadel, iseäranis aga antiikajajärgul mitmeskestise waimu kultuura saaduste seas üleinimliku wäärtusega warasid leidis, on XIX aastasaja ilukirjandus, luule ja kunst purlas klassiise waimuga läbi imõnud. Nad on kas kapitalistliku ja kodanlise elamiskorra ülistajad wõi selle eitajad. Esimest woolu ümbritseb rahwuslik läige, mis rahwusliku kapitali ja sõjawõimu kaswamisest oleneb, teine wool on rahwuswaheline ja ühendab kõigi maade töölisi kommunaalsete kultuurawarade loomises. * Kuid kõige selle kirju sündmustiku kõrwal, mida XIX aastasada suurtööstuse tagajärjel klassidesse erinemises awaldab, tõi see ajajärk siiski kolmes sihis üleinimlikka kultuura wäärtusid esile, nimelt suurtööstuse ja tehnika arenemises, teadustes ja rahwaariduse laialilaotamises.

Suurtööstusel on kultuuraajaloo seisukohalt üpris suur tähtsus, sest tema löi ühiskonna endise ilmawaate nii kõlbliselt kui teaduslikult ümber. Igasuguste üleüldismakswate, kõiki kohustawate tõdede ja kõlbluse seaduste asemele, mille otsimiseks inimesuugu tuhandeid aastaid ohwerdas, ilmusid maapealsed kõigile arusaadawad mõisted töökurnamisest, temast wäljakaswawast klassiwõitlusest ning klassilisest kõlblusest. Ja see *tõetundamine* on üleinimliku wäärtusega kultuurawara, mis tagatist pakub ühiskonna paremaks korraldamiseks, sest nüüd on tema puuduste põhjused töörahw massedele teada, kelle õlale langeb ka nende kõrwaldamine. Teine üleinimlik kultuura wäärtus seisab selles, et suurtööstus uue organiseerimise aluse esile tõi, mis oma suurepäralikkuse poolest kõik teised selletaolised nähtused warju jätab. Tööstuse koondamine teatud punktidesse, tema saaduste laialilaotamine üle maakera kergendatud weabinõudega, minimaalse jõutarwitamisega maksimaalne saadustewalmistamine, kõik see on suure organiseerimisetöö tagajärg, millest üksigi kultuur, olgu ta proletariaadigi oma, ei wõi lahti ütelda. Rahwuswaheline töölise liikumine kasutabgi töölise massede organiseerimisel neidsamu tsentraliseeritud korralduswõteteid, mida suurtööstus oma ettewõtete wiljakuse tõstmiseks ammugi käsile wõttis. Kolmanda üleinimliku kultuura wäärtuse tõi suurtööstus tehnika tõstmises esile. Kui wõrrelda XVIII aastasaja lõpul J. Watti poolt ülesleitud aurutööstusemasinat ehk R. Fultoni aurulaewa wõi XIX a.s. algul G. Stephensoni poolt ülesleitud wedurit käesolewa aja elektri ja turbini jõumasinatega wõi sisemise gaasipõlemisega Dieselimootoridega, siis peab imestama selle edu üle, mis inimesuugu üheainsa aastasaja jooksul kätte sai. Tehnika on looduse jõud peaaegu kõik suurtööstuse orjusesse rakendanud ja niiwõrd uusi rikkusi maapõuest wälja toonud, et terve maakera nendega on üle külwatud. Mõõdaläinud aastasaja jooksul tõi teadus lõp-mata palju wäärtuslikku ilmsiks. Siin on nii üleüldise tähtsusega põhjusemõtteid üles seatud, kui ka erilise ülesandega teatud teaduse wallas. Esimesest liigist tuleks ewolutsiooni ehk edenemisõpetust looduse ja ühiskonna wallas nimetada, niisama ka energia ehk töosuute püsiwuse seadust (Mohr, R. Mayer, Joule 40-tes aastates). Eriti rikastati füüsikat ja keemiat mitmesuguste uute uurimisaladega, nagu spektraalanalüüsiga (Kirchhoff ja

Bunsen 1859. a.), kineetilise gaasiteoriga (Clausius ja Maxwell), elektri ja valguse laente õpetusega (Hertz), wedelate gaaside kättesaamisega, elektrotehnika ja elektrokeemia loomisega ning Röntgeni kiirte ja elektroonide õpetusega. Loodusteadus tuli elawa looduse algtegurite—rakukeste leidmiseni (Schwann ja Schleiden, 1839. a.) ja füsioloogia elawa aine olu seletuseni keemilise protsessi seisukohalt. Loodusteadus sulas ühes füüsikaga ja keemiaga ühiseks teaduseks ja seadis uueilmawaate õpetuse—monismuse üles, mis terwet elu ja ilmalautuse ehitust kas mehaaniliste, keemiliste wõi elektromagneetiliste jõudude seisukohalt valgustab.

Nagu loodusteadused põhjapanewaid uuendusi läbi elas, nii töid majandusteaduslikud uurimised ja arheoloogilised leidused Euroopas, Aasias ja Aafrikas ajaloo seletusesse põhjalikka muudatusi, kuna rahwaste uurimine etnograafia ja uue kõlbluse õpetuse elule kutsus, millel suurem tähtsus on ühiskonna algnähtuste uurimisel ja mida iseäranis sotsioloogia ehk kodanline ühiskonnaõpetus, mis A. Comte'i (Konti) poolt 30-tes aastates süstemaatliku õpetusena elule kutsuti, ära kasutas. Niisama mõjus wiljarikkalt etnograafia möödaläinud aastasajal ka sotsialismuse õpetuse ja proletariaadi kirjanduse peale (Kautsky ja Engelsi tööd perekonna, eraomanduse ja riigitekkimise kohta; Kautsky kõlbluse õpetus; Mehringi ajaloo materialismus jne).

Ariduse laialilaotamine suuremas ulatuses on täielikult XIX aastasaja tööstuse teenus, kuna peatõukejõuna olid siin töölisteparteide alalised nõudmised sundusliku ja maksuta algariduse sisseseadmise kohta tegewad. Ehk küll see aridus, mida kodanlised ja monarhistlikud walitsused pakkusid, sisuliselt tööliste seisukohalt wastuwõtmata oli, laotas ta siiski kirjaoskamist massede seas laiali ja elustas nende mõtlemisringi, mida proletariaadi kirjanduse waral wõis ulgalt tööraha mõtlemiswiisini juhtida.

XIX aastasada on lõpmata ja põhjata uurimiseobjekt. Tema peategur — tööstus — kaswas saja aasta jooksul niisuguseks iiglaks ühiskonna edemise tõukejõuks, et säherdust wõimu pole enamalt ajaloos tuntud. Kõige selle juures tõi ta uue nähtuse ilmsiks: kiire muutlikkuse wõi liiku-

wuse kõigis ühiskonna eluawaldustes, nii kunstis kui teaduses ja kõlbluses. Ja see on arusaadaw, kui tööriistade kiiret edenemis käiku, mis aurujõutarwitamisest aastasaja algul juba tema teisel poolel elektrotehnika edenemisega elektri jõu kasutamiseni, siis iigla turbiinideni ja aastasaja lõpul Dieselmotoorini ulatas, mis walmistamist odawaks, lihtsaks ja wiljarikkaks tegi. Tööstuse masinate kaswaw töötamistakt tungis ka wäljaspool tehaseid olewatesse asutustesse, ühiskonna igapäewasesse elusse, seal kiiret töötamist ja loowust esile tuues, mille tagajärjel terwe möödaläinud aastasada säherduse kirju kultuura loowuse kogu omandab, et raske on sealt üksikasjalisi nähtusi eraldada ehk neid terwe kultuura arenemiskäiguga ühendusesse seada. Suurtööstus tõi põhjaliku muudatuse ühiskonna klassidesse jagamisesse, uue klassi — tööstuse proletariaadi esile tuues, teadusesse, temas piinlikku tööjaotamist elule kutsudes, kunsti ja luulesse, neid uue sisuainetega rikastades ja wormisid lihtsastades, kõlblusesse ja usku, nende olemasolemist sugugi mitte arwesse wõttes ja wägiwalla sunduse sisse seades. Kõige selle tagajärjel teeb teadus iga aastaga ulk uusi leidusid, põhjapanewaid muudatusi; kunstid arguwad mitmesugustesse wooludesse, silmapimestawa kirju kogu mitmesuguseid kunstitöid luues; tehnika leidused wõidawad igasugused loodusetõkkes ära, lõhuwad maakera mannermaad osadesse (Aasia lahutatakse Aafrikast Suez kanal kaudu, Lõuna Ameerika Põhja Ameerikast Panama kanali kaudu), kõrbeid teewad wiljakandwateks, ehitawad tunnelid läbi mägede ja kaljude, telefon ja telegraf ühendab walguse kiirusel üksikuid maakera punktisid.

Kõlbluse asemele tekib uus wäärjumal — konkurents ehk wõistlus, mille nimel kõik asjad on lubatud. Alguses tööstuse edenemisele kaasa aidates, muutub konkurents peagi tema kõidikuteks, laastawaid ilma södasid tekitades ja rahwaulkasid äärmise wiletsuseni wiies. Proletariseeritud rahwaulgad aga ärkawad kõigi nende wiletsuste rõhumisel waimlisest pimestusest ja akkawad end oma olukorra ja ühes sellega uue ilmakorra maksmapanemiseks organiseerima, kommunistliku ühiskonna ideaali üles seades.

III. Proletariaadi kultuura põhjooned.

Kultuuramõiste. Eelmistest peatükkidest on näha, et kuluur ainult seal tekib, kus töö on olemas. Ja nimelt tuleb ta siis awalikuks, kui tööd akatakse

elutarwiduste otstarbeks korraldama ehk organiseerima. Kui metsinimene tuld esimest korda leides teda eluwajaduste rahuldamiseks akkas tarwitama, siis tegi tema

tööd ja nimelt organiseerivat tööd, sest kala või liha tule peal küpsetades korraldab ta lahusolewaid asju — käesolewal juhtumisel tuld ja kala või liha — teatud otstarbel üksuseks, nimelt toiduks. Kui metsinimene kirwetaolise riista tarwitamiseni on arenenud ja tähele pannud, et puutüwi inimest wee peal kannab, ja siis puutüwe mõnusa liikumise otstarbel akkab õõnestama, korraldab ta jällegi lahusolewaid asju — kirwest ja puutüwe — teatud ainsaks otseks, see on paadi tegemiseks. See korraldaw töö ongi lihtsa näitusena kultuura loomine. Esialgses ajajärgus sünnib kultuuraloomine kahe või kolme asja või nähtuse organiseerimise tööga, kuid aegamööda läheb see töö ikka keerulisemaks, sest organiseeritawate, asjade ja nähtuse arw kaswab teatud kultuura astmega.

Üksiku inimese tööpingutused kannawad siis palju enam tagajärgi, kui neid teiste omadega ühendada. Sellega saadakse kasu nii aja kui raskuse wõitmise mõttes. Sel teel tekib ühiskondlik töö, mis suurema või wähema arwu üksikute inimeste tööst koos seisab.

Ühiskonna organiseeritud töowili on see, mida kultuuraks nimetatakse. Aga ka see organisatsiooni töö ise on kultuur, sest ka tema on eelmiste ajajärgude töowili. Ühiskond jõuab suuremale töötamise wiljakusele ainult sel teel, et ta oma töötamise wiisi alaliselt täiendab või teise sõnaga organiseerib.

Waimlise kultuura all mõistetakse neid ühiskonna mõtlemise, tundmuste ja tahte korraldatud kogemusi, mis ühiskonna tööd organiseeriwad. Ja need korraldatud kogemused sünnitawad kas teaduse ja kunsti või kõlbluse ja ariduse. *Teaduseks* saawad nad siis, kui peaorganisaatorina *mõtlemine* töötab, *kunstiks* kui peaorganisaatorina *tundmused* töötawad, *kõlbluseks* kui tahte ja ariduseks kui *kõik kolm kokkukõlalisel* esinewad. Teadus, kunst, kõlblus ja aridus on sellega waimlise kultuura osad ja nende ülesanne seisab selles, et abinõuks ühiskonna töö organiseerimisel olla.

Kui me pilku eelolewate peatükkide peale tagasi eidame, näeme meie, et nõndanimetatud aasialiku, antiik-, feodaal- ja kapitalistliku ajajärgu waimline kultuur polnud muud kui tolleaegse ühiskonna organiseeritud töowili, mis täielikult oma aja saaduste walmistamis- ja elamiswiisi peegeldab.

Waimlisel kultuural on see iseäraldus, et ta, ise ühiskonna organiseeritud töowili olles, ühiskonda ennast organiseerib või teise sõnaga waimline kultuur ja ühis-

konna organiseeritud töö awaldawad ühteise peale wastastikku mõju ja see mõju ilmutab end selles, et ühiskonna organiseeritud töö alaliselt waimlist kultuurat rikastab, kuna waimline kultuur *õpetawalt* ja *kaswatawalt* ühiskonna liikmete peale mõjub ja neid ühiste püüdmiste ümber koondab. Missugune kaswataw mõju waimlisel kultuural on, seda tunnistab muu seas arilik nähtus, et kapitalistlik ajajärk ja ka osalt proletariaadi diktatuura ajajärk ei suuda kuidagi keskaja kultuura jäänustest nagu Ristiust ja muust lahti rabeleda, kuigi temaaegse kultuura loomise alused ehk tarbeainete walmistuswiisid ja majanduslikud wahekorrad oopis teised on kui keskajal. Siin on meil keskaja kultuura kaswatawa mõjuga tegemist, mis põlwest põlwe on edasi antud, ja millest küll üksikud ühiskonna liikmed suudawad wabaneda, kuid massed mitte nii kergelt.

Proletariaadi kultuura põhijooned.

Et selgusele jõuda, milles proletariaadi kultuur eelmiste ajajärgude kultuurast lahku läheb, on waja esiteks need jõud ära tähendada, mis üleüldse kultuurat loowad, ja pealeselle tähelepanekut nende jõudude iseäralduste peale proletariaadi elus juhtida. Need iseäraldused määrawadgi proletariaadi kultuura põhijooned ära.

Iga klassikultuur oleneb kahte liiki põhjustest, esiteks majanduslikkudest, see on sellest, missugust osa see klass ainete walmistamisel etendab ja missugune tema elamise organisatsioon on ehk missuguse seisukorra ta ühiskonnas omandab, teiseks ideoloogilistest alustest, see on klassi mõtlemiswiisist, tundmustest ja tahtest, mis majanduslikul aluspinnal tekiwad ja arenewad. Meie ei akka siin nimetatud kultuura tekitawate ja edendawate tegurite üksikuid omadusi arutama, niisama ka neid üksikasjaliselt kultuurakäiguga siduma; seda pole ka waja, sest see on eelmistes peatükkides osalt ära tähendatud. Seal nägime meie üleüldistes joontes, et iga suurema ajajärgu kultuur pidewalt selle ajajärgu majanduse eluga ja walmistamiswiisidega ning elamise organisatsiooni wormidega oli seotud. Aasialik waimline kultuur tekkis idamaade orjade majapidamise ja naturaalkaubitsemise tasapinnal, millesse pärastpoole rahaline kauplemine tungis, kuna tema eraldatud wälise wormi kastade (klasside) elamiswiis ära määras; antikultuur tekkis ja tõusis laialiste asumaade kurnamisega kõrgele astmele, mil-

lele tollaegne demokraatlik elamisworm teatud sügawuse ja waba lennu andis; feodaalkultuur langes metsikusse olekusse rööw- ja naturaalmajapidamisega, kuna kapitalistliku ajajärgu kultuurale kaubakapital aluse pani, mis pärastise tööstuse kapitali tekkimisega ning edenemisega käesolewa aja väljenduseni on jõudnud. Kuid wiimastel aastakümnetel lopsakalt tõusew rahaline ehk finanskapital seab juba oma püüused tema muutmiseks üles. See on arusaadaw, et säherdune walmistamiswiisi muudatus, nagu finanskapitali tekkimine enesega kaasa toob, ka terve ühiskonna elu peale mõju awaldab. Ühiskonna majanduse elu juhatamist üksikute rahaasutuste kätte koondades, tekitab ta kõige pealt terawaid wastolusid selles klassis, kes säherduse kapitali koondamisel kannataja osa etendab ja see klass on proletariaat. Ja meie näeme, et kapitali organiseerimisega ühelt poolt proletariaadi organiseerimine ikka suuremat ja laialisemat oogu teiselt poolt wõtab, ja selle organiseerimise tasapinnal töötabgi proletariaadi kultuur oma iseäralduse jume välja. Proletariaadi kultuur on esialgsel astmel just nende organiseeritud kogemuste kogu, mis ta wõitluses iga liiki kapitalide wastu on kogunud. Aga ses kirjatöös ei taha me proletariaadi kultuurat ainult kui wõitlewa klassi kultuurat käsitada, waid me ülesanne seisab selles, et proletariaadi kuluurat kui loowa klassi tegewust innata. Sellepärast asume meie nende tegurite arutamisele, mis tema loowust elustawad ja kust tema kultuur oma edenemiseks jõudu ammutab.

Proletariaadi tööstusest osawõtmise wiis ja tema elamis worm linnades määravad tema kultuura põhijooned ära. Proletariaadi kultuurast kõneledes, ei tohi me siia kõike seda arwata, mis kurnatawate klasside poolt waimlist on loodud, kuigi näituseks kehwide talupoegade ehk endiste pärisorjade seisukord mitmes asjas proletariaadi omaga kokku läheb. Seda ei wõi me kõigi wäliste omaduste ühtluse peale waatamata teha, sest proletariaadi kultuurat ei loo eestkätt tema kurnamine ja sellest järgnw poolnälgane elamiswiis, waid see, mida proletariaat kui klass üleüldse majanduse elus loob. Ja siin on esimese tähtsusega tema töötamise wiis. Talupoeg töötab, oma tööd täies ulatuses ise organiseerides, individuaalselt ehk isiklikult, tööline tehases ei ole aga terve ülesande organiseerija, waid ta täidab ainult ühte osa suuremast ülesandest, mille teostamiseks arwurikkamat *töölistekogu* ehk *kol-*

lektiwi on waja. Talupoeg töötab üksikute tööriistadega aastaegade nõuetele wastawalt, tööline juhib keerulisi masinaid ja tarwitab igasugu tööriistu, mis temalt suuremat oskust ja terawat mõtlemist nõuawad, töötamiskäigu kiirus ei olene enam loodusest, waid masinatest mida tehnika püüab ikka kiiremale ja kiiremale taktile seada. Talupoeg näeb teatud üksikut tööd tehes alaliselt terwet töö plaani silmade ees, tööline on eriteadlane, kes peasjalikult ainult selle tööga saab akkama, mida ta on ära õppinud ja mis kõigest siis ta käes jõudsalt edeneb, kui ta kauemat aega on end sel tööalal arjutanud. Töölise organiseerimise ulatus on kitsas, selle alla käib kõigest tema wõimuses olew masin, kuid sellepärast nõub ta aga kui kõrgema kapitalistliku kultuura keeruline saadus palju suuremat aru (intellekti) ehk mõttetegewust. Kuid masinaga ümber käies, ei arjuta tööline mitte ainult oma aru, waid ka kehalist osawust ehk oskust kiirelt oma kehasid teatud masinataktiga ühte seada, mis töölise terwes tegewuses teatud kiirendatud, kuid ühtlase käikuna end ilmutab. Suurte tõste- ja jõumasinate liikumine, nende wõimukas tegewus, kõik takistused eest ära wõites, kaswatab ka töölistes jõu ja kollektiivsuse tunnet, sest tõste- wõi jõumasin on kollektiiwse jõupingutuse saadus, ühes sellega on ta ka alaliseks eeskujuks, kuidas üksikute osade organiseeritud ühendamine jõule ja wõimule wiib.

Masinate kindel ja seadusepärane käik kaswatab sellesamas sihis proletariaadi mõtlemist, teda terasloogikasse walades, nende koguline mõju ja wiljakus kutsub proletariaadi kollektiiwse tundmuse elule, kuna nende wääramata ja kõigutamata wastupidawus proletariaadi kollektiiwset tahtet raudsena teritab.

Proletariaadi kollektiiwset ehk kogulist tegewust suurendab weel tema elamiswiis linnades. Nii kui töökodades tööline ainult tööliste pere liikmena ühise ülesande saawutamisel töötab, alaliselt seltsimeestega koos töötades, ühiselt jõudu pingutades, nii on ta ka peale töökoja waba aega oma seltsimeestega, oma klassi liikmetega kas. tööliste kasarmutes wõi tööliste linnaosas elamas. Ühised töö- ja elamistingimised, ühised puudused ja ädad kaswatawad proletariaati teatud üksuseks, mille taolist teist klassi pole. Kõiki teisa klassisid juhib warade ahnitsemine ja wõistlus ehk konkurents, mis nende sise- mist olemist ja üksiku liikme tegewust masseliselt killustab. Ainus klass, kes käesolewal ajajärgul kõrgema kollektiiv-

suse mõtteni tõsis, on proletariaat, keda töötamisviis ühes elamiskorraga selleni wiis.

Waatame allpool üksikult need proletariaadi kultuura põhijooned läbi, mis eelpoolnimetatud töö- ja elamistingimistest on wälja kaswanud ja proletariaadi waimlise tegewuse aluseks on saanud, tema tööd ja elu organiseerides.

Töömõiste. Proletariaat on töowägi ja kui seesugune waatab ta töö peale kui eluülesande peale. Kõik teised klassid näewad töös orjusetunust, millest waja wabaneda, teda teise, see on proletariaadi klassi õladele pannes. Kuid proletariaati ei kohuta töö, ta teab et tema kui arwurikkam klass seda paratamata peab tegema, et ühiskonda ülewal pidada. Ta wõitleb ainult selle eest, et kõik ühiskonna liikmed jõudmööda saadusid walmistaksid, et ei oleks säherdusi, kes teiste tööwaewast end elatawad, ilma et neil terwise ja wanaduse seisukohalt selleks alust oleks. Aga iga töö pole ka proletariaadi töömõiste alune. Tema tunneb tööd, mis elutarwiduste walmistamiseks waja, ja see töö on tema klassiseisukohalt suurtöösus, kus tööline tööd organiseerib, kuna aur ja elekter, wesi ja gaasid töö enese ära teewad. Säherdune töö on proletariaadi kohane, see on tema eluülesanne.

Kui meie säherdusele waatele töö kohta asume, siis on meil juba üks tunnus ehk põhijoon proletariaadi kultuura indamisel käes. See põhijoon on põhjapanew ja tema abil on wõimalik osati kodanlise kultuura tooteid proletariaadi omast lahutada ja nende wahel piiri tõmmata. Toome siin näitusena paar salmikest luulealalt, mis ülewaltähendatud mõtteid piltlikult selgitawad. Me wõtame näitusi luulest, sest ta awaldab mõtteid ja tundmusi koondatult, see on kokkuwõetult ja lühidalt, peamõtet *elawas kujus* ilmutades. Proletariaadi luuletaja J. Sadofjew wäljendab järgmiselt töömõistet tehases, kus raske masinad alaliselt rütmiliselt töötawad:

Töörüüs inimesed mõistawad nende (masinate müra) kõnesid ja üüdmisi...
Töörüüs inimesed, kui uhked-waljud
Titaanid, on waiksed.
Nende waikus peitub Mõistus, Jõud,
Loowus, iha,
Aga liigutustest teras Kindlus,
Järeleandmatus, Tahte, Wõim.
Igapäew tehases wiibida, seal olla on
maitsemine...

Mõista Raudset keelt, kuulata
Saladuse Ilmutusi.

Masinate, tööpinkidelt õppida
määratsewat Jõudu — äwitamist,
Eledat — uut alaliselt looma.

Luuletaja waatab töö peale tehases kui töölise eluawalduse kehastuse peale, sealt omandab ta oma iseloomu jooned, sealt õpib ta wana korda äwitama ja uut elamiswormi üles ehitama. Tehas on elu- ja õpeasutus ühtlaselt.

Töö arenemiskäigus otsib proletariaat ka ühiskonna edenemise aluseid, mida eelpoolnimetatud luuletaja oma töös „Agoonia“ järgmiselt awaldab:

Kaewandused, sulatisahjud, tehased,
wedurid,
aurikud,
Musta ilma ilmutused:
Dünamit, tuli, metall,
Intensiivsust arendasid,
Wõidukaiku kiirustasid,
Lõhkusid,
Surmasid —
Wana Ilma...

— — — — —
Üles kutsusid
Wõitlejaid rõõmupidule...
sünnitasid
ja löid —
Uue parema Ilma...

(Waba tõlge sidumata kõnes).

Kuidas waatab kodanlus töö peale?
Wastust selle peale pole waja kaugelt
otsida. Tuletame A. Piirikiwi mõttesalmi
meele:

Wara tööle, ilja woodi
Nõnda rikkust tuppa toodi,
ehk jälle G. E. Luiga laulusalmi:
Kui on kadun'd kodumaalt
Wara, küllus, rikkus,
Kui tad kehwas koormana
Puudus püüdma tikkus:
Oh, siis tahan päewad, ööd,
Wende seltsis teha tööd,
Kuni kehwas kaduma
Peab su pinnalt, kodumaa.

Siin on töö kui *rikkuse abinõu*, millel omaette mõtet pole. Töö on siin ainult niiwõrd tarwilik, kuiwõrd ta lahedat elu ja mureta olekut pakub, pärast seda wõib tast jälle lahti õelda. Ühesõnaga on kodanlises kultuuras kehaline wõi saaduste-walmistamise töö mõõdamine wa tähtsu-

¹ Waba tõlge sidumata kõnes. Wõetud И. Садофьев, Динамо-стихи. „В заводе“.

sega, millest võimalikult peab kõrwale oidma ja mida ainult teoorjade ooleks jätma. Kodanluse mõttes on tööline üks osa masinast, tööline on seesama, mis aur, wesi, elekter või gaas. Proletariaadi mõttes on tööline aga auru, wee, elektri ja gaasi tegewuse organisaator ehk korraldaja, ta on loow jõud, kes looduse pimedaid jõudusid juhib.

Kuna kodanlus oma elusihiti mujalt otsib, päikesekiirte ja looduserikkuste järele oma ihade kustutamiseks jahti peab, waaatab proletariaat töö peale kui omaette sihiga nähtuse peale, mida Eesti luuletaja W. Proletaarlane osalt järgmiselt tabab:

Ei soowi ma *päikest*, mis õrnasti mind paitaks ja ellitaks,
see ainult lõdwendaks jõudusid ja unele suigutaks.

Ma soowin *äikest*, mis wägew on, et surnuidgi ärataks.
See peletaks unise laiskuse ja töödele wirgutaks!

Kollektiivsuse ehk kogu mõiste.

Proletariaadi enese mõistest järgneb tema kultuura kollektiivsuse mõiste. Suurtööstuslik walmistamiswiis on koguline ehk kollektiivne organiseerimise töö, millest üksikud töölised ainult kui väikesed osakesed osa wõtawad, kuna terve produkt ehk töösaadus tööliste-kogu ehk kollektiivi poolt terwikuna esile tuuakse. Sellest töolistekogust, kes teatud produktide walmistamisest osa wõtawad, kaswab mõiste laiendamisel kõigi maade tööliste kollektiivsuse mõiste wälja, sest töölised, ükskõik missugusel suurtööstuslikul alal, teewad sisuliselt ja tehniliselt ühist loovat tööd: nad organiseeriwad auru ja wee, elektri ja gaasi abil tooreid aineid elutarwidusteks. See ühine kultuuratöö mõte ühendab ka neid *üleüldiseks kollektiiviks, mis proletariaadi kultuura põhijoonena kõigist tema toodetest wälja paistab*. Proletariaat tunneb kogulist üksust, kuid mitte üksust, mis ühest koos seisab, waid üksust, kus miljonid ühte sulawad. Tööraha luuletaja Gastew käsitab oma töodes ainult säherdust üksust, näit.: „Meie lähema maa alla *tuhandetena*, meie läheme sinna *miljonitena*, sinna läheb terve *inimestemeri*!“ ehk „Ja sel silmapilgul, kui masinad külmaks muutudes terasjooksust puhkawad, langeme meie terve maailma tööraha *miljardiga* weel korð, kas nagu jumalad või demonid, weel tugewamini, weel

ullumeelsemalt maailma kallale.“¹ Need „töörahamiljardid“ pole mitte teatud linna, teatud maakonna või riigi töölised, waid nad on maailma töölised üleüldse. Proletariaadi kollektiivsuse mõte ei ole mitte karjamõiste, nagu kodanlased teda nime-tawad. See pole mitte kari, waid organiseeritud tööjõudude kogu, kel kindel arusaamine on kogulisest jõupingutusest. Luuletaja Gastew kujutab järgmiselt kollektiivsuse mõtet:

„Kui ommikused wabrikuwiled tööliste linnaosades uugawad, siis pole see kutse orjusele. See on tulewiku laul.

Meie töötasime kord wiletsates tööko-dades ja algasime tööd mitmel ajal ommi-kuti. Aga nüüd puhuwad wiled ommiku kell 8 terwele miljonile.

Nüüd algame meie ühiselt minuti pealt. Terwe miljon wõtab wasari ühel ja sel-samal silmapilgul.

Meie esimesed löögid kõlawad koos.

Millest laulawad wiled?

— See on *ommikulaul ühendusest!*“

Proletariaat kannab kollektiivse loowuse mõtte kõigile kultuuraaladele: tehases sün-dides tungib ta tööraha mõtlemiswiisil kunsti, luulesse, teadusesse ja aridusesse, igal pool organiseerimise tööd tehes.

Kuidas on lugu kollektiivsusega kodan-lises kultuuras?

Kodanliskapitalistide klassi silmapaist-wam omadus on ahnitsemise waim, mis kõigis selle klassi ettewõtetes end ilmutab. Ja see on arusaadaw, sest põlwest põlwe kokku kuhjatud warasid wõis ainult sel teel oma käes oida ja neid uute waradega rikastada, kui neid ühe omaniku käest teise kätte ahnitseti, peteti ehk wägiwallaga wõeti. Warade kogumiseks on palju teesid, mida lõpu arwel ahnitsemise instinkt ehk loomusund juhib. See loomusund wiib inimese nälgimisele, petmisele, nõrgemate rööwimisele, ühendab kõiki ahnitsejaid ühte, kui üksiku jõud on nõrk, loob iga-suguseid trustisid, tööstusesündikaata, lii-dab mitme rahwusest rööwikuid ühisesse rahwuswahelisesse warade ahnitsejate „rah-wasteliitu“ jne jne, ja kõik see sünnib sellepärast, et üksikute rikkusi rohkendada.

Majandusteaduse alusepanijad J. Smith, D. Ricardo ja J. Say seadsid ahnitsemise instinkti kõige majanduselu arenemise alu-seks, teda teaduslikult *wõistluseks* ehk *konkurentsiks* nimetades. Need majan-dusteadlased nägid ühiskonna paleust — ideaali *wabas wõistluses* ja töötasid selle

¹ Гастьев. Поэзия рабочего удара, «Мы по-срагнули».

wasta, et riigiwalitsused kapitalistide ahnitsemist püüdsid mõnes asjas piirata. Ehk kõik walitsused kapitalista toetasid ja neile tihtilugu piiramata wabadust andsid oma äranägemise järele tööliste kurnamises talitada, põrkasid riigiwalitsuste uwid kapitalistide uwidega kokku, mis peasjalikult walitsuste sissetulekute suurendamise puhul awalikuks tuli. Säherdused wõitlused walitsuse ja kapitalistide wahel „wabaduse“ nimel kestsid möödaläinud aastasaja esimesel poolel Inglise ja Prantsusmaal alalõpmata, mis kapitalistide wõiduga lõpesid, kes walitsemise ohjad oma kätte aarasid ja „wabadused“ maksuma panid. Muidugi pole siin mitte mingisuguse wabadusega laiemas mõttes tegemist, waid ainult wabadusega, mis töörahwast kontrollita lubab kurnata. Selle wabaduse mõiste kütketes siplewad praegugi kõikisugu „wabameelsed“ ja kodanlised sotsialistid, kes inimeses niisugust olewust näewad, kes ühiskonna üleüldisest kogust lahus olles ainult isikliku uwisid taga ajab ja seda üleüldise ja piiramata wõistluse abil ka kätte saab. Siin pole seltsimehelikust kollektiivsususest juttugi, üks on teisele alaliseks waenlaseks ja kuigi oma wahel kiskjad mõnikord ühinewad, siis teewad nad seda jällegi oma isikliku waranduse kaitsel wõi selle suurendamisel. Mis on aga selle ahnitsemise tegewuse tagajärg? Meie näeme kõiges kodanlikapitalistide klassi tegewuses ainult korralagedust, mis piiramata ahnitsemise loomusunnil tekkinud, kus arwustaw mõistus alwatud. Mitte ainult majanduselu pole korratusse olukorda sattunud, waid ka waimline. Meil on waja kõigest seda asjata wõistlust ette kujutada, mis teadusemehed minewal aastasajal igal teadusealal awaldasid. Meie teame, et iga rahwuse, isegi iga rahwuse üksikud teadusemehed oma jõudu, energiat selle peale tarwitasid, et mõne mõtte-teaduse, füüsika, keemia wõi keeleteaduse küsimuse wõi loodusteadusest mõne putuka elu ja olu uurimise kallal töötasid ja seda mitte pitsati taga kinnises ruumis toime-tasid ja kui nad lõpulikult oma elu waimastel päewadel mingisugusele tühise tähtsusega tagajärjele jõudsid ja seda akkasid ilmutama, lugesid nad oma imestuseks, et kusgi mujal juba leidusega on ette jõutud. Nende esimese sündimise õigus oli luhta läinud, nende mitmeaastased mõlgutused selle üle, kuidas nad teaduseilma oma töödega panewad imetlema, läksid wett wedama. Energia on asjata raisatud. Kuid see pole weel nii paha õpetlase isiklikult seisukohalt, sest ta on enesearimise,

täiendamise mõttes kaugemale asunud ehk küll elupäewade lõpul. Paha on see selles suhtes, et teadusliku energiakogu asjata mitmel pool ühe ja sellesama töö peale ära tarwitati, kuna nii palju tarwilikka ülesandeid on teaduses ja tehnikas otsustamata. Teaduste ühendamiseks on küll oma akadeemiad olemas, kus iga teaduse aru poolt teatud esitus on, kuid ka siin ei puudu wõistlus: üksikud akadeemiad wõistlewad oma wahel suuremate teaduslikkude teenuste nimel, kuna üksikud liikmed weawad oma wahel wägipulka, et kõrgemale teaduslikule astmele pääseda. Ja säherdune wõistlus tuleb kõigil kodanlise kultuura aladel ette. Ta sünnitab nõnda nimetatud indiwidualistliku woolu, kus üksiku inimese püüded ja teod „üliinimese“ ideaalis kajastuwad. Siin on ahnitsemise instinkt mõistusest tugewam, esimene juhib teist. Üksikud kehaliselt ja waimliselt tugewad inimesed lõowad end neil tingimistel küll „läbi“, kuid massed mitte. Massed langewad esimeste kurnamise alla. Proletariaadi kultuur, kui organiseeriw tegewus, wiib ühiskonna elu korraldusesse mõistuse elemendi ja äwitab ahnitsemise instinkti sootumaks sellega ära, et ta eramanduse kollektiivseks tunnistab ja tema rikkused kõigile töötajatele ühe wõrra annab tarwitada.

Kodanlised teadlased, kunstnikud ja teised kultuura loojad töötasid isikliku ehk indiwiduaalse loowuse sunnil ja tuletasid seda ilmale, mis nende isiklikkude waimusoodete tegewusel teadwusesse tekkis, mis nemad isiklikult üle elasid, mis neisse wälisest ilmast kujutusi jättis. Ja kõik seda töötasid nad oma isiklikul maittsel ümber ning kandsid awalikkuse ette. Nende saadused olid isikliku töö wili. Proletariaadi waimline tegewus sammub teist rada: kollektiivne mõistus ja tundmus toowad loojate isiklikkude omaduste peale waatamata masse ingeelu, tema üleelamised, tema ilmamõistmise ja ilmawaate esile. Kollektiivne korraldus aga juhib loowust neisse radadesse, kus töö weel on tege-mata, kus tööpõld söõdis, ja ühisel tööpingutusel on teda kergem üles kända ning uute leidustega rikastada, terwele ühiskonnale tulu tuues.

Seltsimehelikkus. Kollektiivse waimuga on seltsimehelikkus ühenduses, mis kõigist proletariaadi kultuura toodetest põhijoonena läbi jookseb. Kollektiivsus ja seltsimehelikkus tekiwad ühisel saaduste walmistamisel töökodades, kus töölisel oma wahel seltsimeheliku nõu-

ja abiandmisega raskemaid ja keerulise-
maid ülesandeid suudavad masinate abil
korda saata. See seltsimehetunne kaswab
alaliselt tugewamaks wälises wõitluses
kurnajate klasside wastu töowabastamise
nimel. See tunne ongi, mis tihtilugu
ühe linna wõi tööstuse aru töölisi strei-
gile wõi meeleawaldusele kutsub, et soli-
daarsust wõi ühismeelt naabrilinna wõi
mõne teise tööaru töölitele nende wõit-
luses majanduslikkude tingimiste lahen-
damise puhul awaldata, ehk küll kaasatund-
jad ise otsekohele streigi wõi wõitluse
õnnelikust kordaminekust ainelist kasu ei saa.

Kapitalistid püüdsid tööstusliku prole-
tariaadi tekkimise algul töölise sekka seda-
sama üüdsõna ja teguwiisi wiia, mis nende
eneste reas maksab: üks on teise waen-
lane, töölise seas wõistlustunnet töö-
pakkumisel elule kutsudes ja töowiljakuse
eest autasu makstes. Kuid see läks neil
korda ainult niikauaks, kui proletariaat
polnud veel uue walmistamiswiisi saladus-
tesse tunginud, aga kord neid paljastades
ja töötamiswiisiga ühte sulades pani ta
oma peremeeste salakawalatele püüetele
kindla jõu wasta: kõigi maade töölise
ühinemise ühisesse töowäkke.

Rahvuswahe- likkus.

Proletariaadi töötamiswiisid on rahvuswahelised, tema tööriistad on rahvuswahelise tehnika saadused, sellepärast on ka arusaadew, et terwe tema kultuur on rahvuswaheline. Ja teisiti ei wõigi olla, kui proletariaat töökollektiiv selle sõna laiemas ulatuses on. Rahvuslikud piirid on jõukatele klassidele waranduste eraldamise mõttes tarwilikud, mida proletariaadi elu ja mõtlemiswiis aga ei tunne.

Rahvuswaheline põhijoon töörahwa kultuuras lahutab teda terawalt eelmiste ajajärkude kultuurast. Kui kodanlikkapitalistlikku, feodaal-, antiik- ja nõnda nimetatud ida ehk aasialikku kultuura aru-
sida wadeldada, leiame meie, et nad teatud territooriumi piirides ja teatud rahwuse idee kandeulatuses tekkisid, kauemat aega seal kasutati ja alles pikapeale suuremal rändamisel teiste rahwaste juure tungisid. Endise ühiskonna tulusate ainete walmistamiswiisil pidi see loomulikult nii olema, sest siis ei tundud nii elawat tarwidust rahvuswahelise ainete wahetamise järele, pealegi oli tundmata turgude otsimine käesolewa aja mõttes, mis alles uuemal ajajärgul jõudsalt akkas arenema. Sellega pole öeldud, nagu ei oleks tuhandete aastate eest turgude otsimist wäljaspool rahvuslikka piirid tundud; ei, wanad fõnikialased wõtsid

juba wanal ajal suuremaid kaubareisa Wäike Aasiast Euroopasse kuni Atlandi okeaanini ette, niisama tunneb ajalugu, et Eesti- ja Liiwimaa tuhande aasta eest oli Saksa, Daani, Rootsi kaupmeeste turgudemaa. Kuid see turgude otsimine pole käesolewa aja kapitalismuse sellekohaste ettewõtetega wõrreldaw, sest siin on nii tehniline kui ka sisuline külg teine. Wanaaegne kultuur ei muutunud rahvuswaheliseks, sest rahwastewaheline läbikäimine oli üpris piiratud, ainult teatud kaubawahetus sündis nende wahel, kuna tema rikastamine ja tema saaduste tarwitamine ainult teatud rahwuse piirides sündis, ja üksi selle kultuura jätised ja ülearu saadused mujale rändasid. Uue aja kapitalistlik kultuur kaldub ainelisest küljest rahvuswaheliseks, kuid waimlist külge püütakse ikkagi rahwuse piirides oida. Teadusemehed põhjendawad säherdust nähtu-
tult igasugu rahwaste ingeomadustega, anderikkusega, tõuga, kliimaga jne, õiget põhjust — töörahwa pimestamist ja kurnamist rahwuse piirides — salates. Nende arwates on ainult Kaukasuse tõu rahwad kultuura loojad ja neist ka ainult „waimliselt kõrgemal“ seiswad jõukad klassid. Nii ei piirata kultuura loowust ainult teatud rahwusega, waid ka teatud rahwuse jõukate klassidega.

Rahwuse kütked on pimestawad, eksitawad ja ei luba mõtlemist äärmuse tõelikkuseni areneda. Wõtame näit. J. Jannseni „Isamaa laul“: „Mu isamaa, muu õnn ja rõõm, kui kaunis oled Sa! Ei leia mina iial teal, see suure laia ilma peal, mis mull' nii armas oleks ka, kui sa, mu isamaa!“ ehk L. Koidula „Sind surmani küll tahan ma kalliks pidada, mu õitsew Eesti rada, mu lehkaw kodumaa! Mu Eesti wainud, jõed ja minu emakeel, teid kõrgeks kiita tahan ma surmatunnil veel!“ Peale pimestawat ullustust ei leia midagi neis ridades. Mõtte piirawus, wõrdluse wõimetus, isiklik — individuaalne — elamise uwi, see on kõik, mis neist ridadest wälja paistab ja kodanlist klassi paneb waimustusega laulma.

Proletariaadi kultuur kui kõrgem tulewiku püüd wabastab inimessugu rahwuse pimestusest ja wiib teda ühtlase kollektiivse elamiswormi.

Liikuwus. Niisama kui eelmised proletariaadi kultuura põhijooned suur-
tööstuse töölise töötamiswiisist argu-
wad, nii kutsub see töötamiswiis ka proletariaadi kultuuras iseäraliku omaduse — alalise liikuwuse esile. Inimene, kes suur-
tööstuse walmistamiswiisist tegelikult otse-
kohe osa ei wõta, elab kaudselt neid ala-

lisi muudatusi läbi, mis valmistamiswiisis ette tulewad. Kuid tööline peab alatasa valmistamiswiiside täienemisega muutuma, peab end sellekohaselt ette valmistama, uusi kogemusi ja kiiremat töötamise wäldust omandama.

See katkestamata liikuwus töötamiswiisis kujuneb ka proletariaadi kultuura organiseerimises põhjapanewaks põhjoneks. See liikuwus pole muud midagi kui kodanlise õpetuse ewolutsiooni ehk edenemise õpetus, mis minewal aastasajal wälja kuulutati. Ewolutsiooni mõtte tõi suur-tööstusega kaasaskäiw ühiskonna elamiswiisi muutlikkus terawalt erile. Nagu teada muutis suur-tööstuse tekkimine ja kiire arenemine põhjalikult ühiskonna klasside wahekorrad ümber, klasside liikmete majanduskorda kõigutades ja neid ühest klassist teise ümber paigutades. Kuid see ühiskonna muutlikkus on teise järgu nähtus, kuna esimese järguna ta valmistamiswiisis awalikuks tuleb. Ühiskonna nähtuste muutlikkus tekib teatud mõttes juhuslikult, instinktiwswelt, valmistamiswiiside tõukejõul, valmistamiswiisid muutuwad aga kawakindlalt teatud tarbete täitmisel, kusjuures lugemata arw teadusemehi ja tehnikuid tema täienemise ehk edenemise tööst osa wõtawad. Ühiskonna edenemist takistab, nagu meie eelmisest peatükist nägime, kõige pealt maksew usuõpetus, siis klassiline ülewõim, mis wanast korrast püüab kinni oida, siis seisuste ja seltskonna arwamine jne, mis kõik waranduslikkude klasside uwides seisab. Walmistamiswiisid muudetakse aga ilma mingisuguse takistusega, ahnitsemise instinkti tõukel. Proletariaat, kes sellest passiiwse klassina seni osa wõttis, tarwitab seda muutlikkust ka oma kultuura aluspinnaks, sest oma kogemuste waral teab ta, et see ainus tee on parema elamiswiisi loomiseks. Proletariaadi kultuura loomine ehk tema elu organiseerimine sünnib mitme wariatsiooni läbielamisel, mida me ka nõukogude Wenemaal paari aasta jooksul nägime, kus riigiparati, majanduselu, sõjawäekorraldust, koolielu jne alatihti uute kawade järele ümber korraldatakse, milles Wenema parema tulewiku pant peitub, ehk küll kodanlised klassid arusaamatuses selle alalise muutlikkuse ees seisawad.

Proletariaadi ülewõimul kaowad säherdused ewolutsiooni wastujõud ära, nagu maksew usk, seisuste wahed, kapitalistide ja waranduse omanikkude uwid jne, mis uue elamiskorra makspanemisel wõimuga alla surutakse. Proletariaadi wõimu maksma panemisel läheb ühiskonna elu-

korra nähtuste, kunsti ja teaduse organiseerimine mõistuse juhatase alla, mis elu tarwituste järgi neid muudab, täiendab ehk ümber loob. Sellest selgub liikuwuse põhjusemõtte tähtsus üleüldisel proletariaadi kultuura loomisel.

Ajutised põhijooned.

Ettetoodud põhijooned on kauema kestwusega, see tähendab nende muutlikkust wõi ärakadumist on raske ette ütelda. Proletariaadi kultuuril on aga terve rida põhijooni, millel ajutine tähtsus on ja nimelt ülemineku ajajärgus. Siin wõime meie tema klassiseisukohta kui ajutist nähtust käsitada, sest sellest silmapilgust peale, kus kodanline kultuur proletariaadi poolt wõidetud, asub proletariaadi kultuur kui kõrgem ja jõulisem waimuawaldus üleüldliku kultuura seisukohale ja tema klassiwaim sulab terve ühiskonnawaimuga ühte. Nii kaua aga, kus klassiline ülewõim wastasrinna käes wõi kus wastasrind töörahwa riigikorralduse püüetele wastu töötab, püsib klassiline waatekoht kõigis kultuura toodetes ja seda waatekohta ei tohi millegi peale wahetada. Säherdustest muutlikkudest põhijoonetest wõime meie siin weel wõitluse ja kurnamise elementi nimetada. Proletariaat on wõitlew klass, kes enese ja terve inimkonna wägiwaldse kurnamise wastu wõitleb. Kuid see joon kaob tema kultuura toodetest aegamööda ära. Selle järele kuidas töö end kurnamisest wabastab, tõuseb wõitluse tungi asemele pikkamööda loowusetung, mis inimkonda uude elamiswormi — kommunismusesse juhib.

Nimetatud ajutised põhijooned pole mitte üksi proletariaadile omased, waid igale kultuuraklassile: iga kultuur on teatud makswa korra juures klassiline ja wõitlew. Iga kultuur on oma klassi elu organiseeritud wili ja wõitleb kõigi pealetungimiste wasta, mis tema iseseiswust tahawad äwitada. Selle wastu on aga suur-tööstuse töö ja kollektiwuse põhijooned säherdused, mis proletariaadi kultuurat omapäraselt teistest lahutawad.

Kui proletariaadi enese kultuura põhijooned on kindlaks määratud, pole kardetaw eelmiste järkude kultuurast neid tooteid omandada, mis proletariaadi põhijoonetele wastu ei käi, ja säherduste tööde arw pole wäike, ehk küll iga üksikut asja tuleb seal üksikasjaliselt indamisele wõtta. Seejuures ei tohi aga ametlikult talitada, proletariaadi kultuura põhijooni kui mõõtu indamisel tarwitades, waid peab ka innatawa asja sisusse tungima ja kaesolewa silmapilgu tungiwaid nõudeid ning mõõdapäasemata tarwidusi silmas pidama.

Üleilmlik ja klassiline kultuur.

A. Lunatsharski.

(Lõpp.)

II.

Kui jutt on proletariaadi kultuurast, siis segatakse tihtilugu mõiste selguse suureks kahjuks ära sotsialistlik kultuur proletariaadi kultuuraga, mis selle klassi poolt võitluses eneses juba kapitalistliku korra rüppes loodakse.

Suur jumalasõna õpetaja Toomas Akwiinas oskas kumeralt ja selgelt pilti kujutada sarnaduste ja lahkuminekute kohta, mis pidutsewa kiriku, pühade ja õndsate kogu ning võitlewa kiriku, usukannatajate ja usutunnistajate kogu wahel on.

Esimene — Ecclesia triumphans — on täiesti võiduwalgusega, rahuga, kokkukõlaga, õndsusega täidetud. Ecclesia militans — on sellewastu katsete, osaliste lüüasaamiste kätte antud ja tema tee läheb läbi kannatuste püüdumise poole. Seal on pühalinn kätte saadud, siin on ta otsitaw. Seal on kõik täide wiidud, siin on kõik mõistatuse peeglis. Seal on silmaga nähtaw, siin on ainult usk ja lootus.

Säherdune jaotus pole ainult Ristiusu mõistmisele omane, waid ta on omane igale liikumisele, mis ideaali lipu all sünnib. Sotsialismuses eraldame me täieliku kindlusega selle õie, millena inimessugu kord puhkema lööb, sellest käigust, protsessist ära, mis raskuse seaduse wastu ajab peenikese ja wõrdlemisi mitte meeldiwa warre üles. Tulewiku sotsialistlik kultuur on üleilmlik, wajaspool klassi, ta on harmooniline kultuur, oma tüüpuse järele klassikaline, kus sisu, mis kujuneb ja areneb terve orgaanilise protsessina, omandab täielikult wastawa wormi.

Wõitlewa proletariaadi kultuur on terawalt eraldatud, klassiline kultuur, mis võitluse peale rajatud, ta on oma tüüpuse järele romantiline kultuur, kus sisu põnewalt ennast määrab, wormist ette ruttab, sest pole aega säherduse tormilise ja kurbloomilise sisu jaoks jätkawalt määrawat ja täielikku wormi muretseda.

Iga klass, nagu ka iga rahwas, mis oma õitsemiseni jõudnud, on klassikaline oma kultuuras, iga võitluses kaswaw klass on romantlik, ja tema romantismuse omandab tüüpilikka „maru ja tungi“ jooni, iga lagunemisele ja närtsimisele pühendatud klass on teisiti romantlik, ta on romantlikurwameelsuse ja pettumuse romantismuse tüüpuse, deca-

dence'i (dekadansi, langemise) tüüpuse järele.

Kuid sellest, et sotsialistliku kultuura ja proletariaadi kultuura wahel peab paratamata nii palju sügawaid lahkuminekuid selguma, ei järeldata, et nende wahel pole sügawat sugulust.

Läheb ju võitlus kultuura, wennalikuse ja täieliku wabaduse ideaali eest, nimelt ideaali eest inimest wigastawat indiuidualismust ära wõita, ulgalise elu kollektiivismuse õitsemise eest, mis maksma pannakse mitte sunduslikkuse ja kurjususe alustel, waid isiku täiesti uue orgaanilise ehk parem — üliorgaanilise waba ja loomulise kokkuliitumise alustel üliisiklikkusesse üksustesse. Wähe sellest, et neid ideaali jooni teatud ühistootamise wormid juba võitluste raskustel ette kujutawad, kaswawad nad ise proletariaadi iseäralikust olukorrast wälja kapitalistlikus ilmakorras, mis teda kõige enam organiseeritud, kõige enam sisemiselt ühendatud klassiks tegi.

Ideal ei wõi idaneda mullas ja seemnest, mis temale täiesti wõõras on.

Metood ja tööriist, mille kaudu ideaali saawutatakse, ei wõi põhjusemõtteliselt üksteisele wastu rääkida.

Kuid selle peale waatamata ei ole meil õigust võitlewa proletariaadi kultuura käest nõuda mitte ainult seda wiljakuse toredust, seda wormide täiust, seda wõitajõu waba gratsiat, mis muidugi tulewikus ilmub, kuid meil on kõik alused ootamiseks, et proletariaadi, nimelt võitlewa, kannatawa ja edasitungiwa proletariaadi kultuural saawad paljud jooned omased olema, mis arwatawasti on täiesti ettekujutamatud pidutsewa sotsialismuse ühiskonna korras.

Aga kõige pealt, kas on sel võitlewal proletariaadil ka mingisugune kultuur?

Muidugi on. Kõigepealt pakub marksismuse peaaegu kõige tähtsamat, nimelt peenet ja wõimsat ühiskonna nähtuste uurimismetoodi, sotsioloogia ja poliitilise majandusteaduse alusmüüri, terwiku mõtteteadusliku ilmawaate nurgakiwi.

Selles mõttes on proletariaadil aru alal juba nüüd wäärtusi, mis wõiwad kõige suurema eduga wõrdlust kõige iilgawamate inimese mõistuse wõitlusega wälja kannatada.

Peale selle awaldas proletariaat mitmel maal määratud organiseerimise annet *poliitilisel* alal. See on õige, et surnu ikkagi weel pesitseb elawas kehas, et kodanline parlamentarism, kodanline natsionalism imbus proletaarlikkude parteide ja terve internatsionaali noore poliitilise keha soontesse. Aga kui teraw ka läbielataw kriisis poleks, kui irmus ka poleks aigus, mille eest meie, pahempoolsed sotsiaaldemokraadid, tema peiteastmel rahutult oiatasime, kui lähedal ka paljud sellele mõttele olid, et see aigus surmaw on — wõib juba nüüd kindlusega ütelda, et ta saab üle elatud, arwesse wõetud, ära kasutatud, ja et proletariaadi poliitilised organisatsioonid tulewad irmsast katses tugevnenult ja suurema mõjuga wälja kui kunagi waremalt. See oleks liialdus, kui öeldakse et see ideaal on wõitluses *majanduslikul* alal kätte saadud, mis proletariaadi mõtlejad ja tegewuse rajajad tööliste kutseühisuste liikumises ette kujutasid. Kuid kes ei jää imestuses kutseühisuste organisatsioonide keerulise ja kauni ehituse ees peatama, ehk ta küll mitte weel täielikult pole üles ehitatud, kuid siiski sätitawat uwi sõbra ja waenlase silmis elule kutsub.

Peaaegu niisama wõimsalt argusid proletariaadi kooperatiivid.

Stuttgarti rahwuswaheline kongress juhatas kutseühisuste liikumisele kätte sotsialistlikud sihid ja tõstis ta oma kuulsas otsuses poliitiliste sotsialistlikkude parteidega ühisele astmele.

Kopenhaageni kongress tegi peaaegu sedasama kooperatiiwide liikumise kohta. Ja wõis loota, et Wiini kongress kriipsutab neljanda proletariaadi kultuura wormi tervele määratumale, mõõtmatumale tähtsusele alla: *kultuur-ariduslikule* wõitlusele.

Kõrgemate proletariaadi koolide tekkimine paljude sotsialistlikkude parteide juures, terve rea õhtuste ja pühapäewaste *rahwaülikoolide* üleminek sotsialistlikkude organisatsioonide kätte, alaliselt kaswaw ulk igasuguseid *klubisid*, mis teaduslikka ja esteetilisi sihta püüawad kätte saada ja iseäranis ikka otsekohesemalt lähenemine nooresoo organisatsioonide kaudu proletariaadi *algkooli* korraldamise tähtsa põhjusküsimuse juure, küsimuse juure, kuidas proletariaadi *perekonna* uuendamise aluseid leida, proletaarliku kõõgi küsimuse juure, millest oli waja wabastada naisterahwast ja proletaarliku lastetoa küsimuse juure, mis kuni käesolewa ajani, oh ädal wõib öelda puuduwad — see on üleüldiselt kõneledes, ainult tähtsamaid üle

lugedes, see küsimuste rida, mille kohta akkas sotsialistlik proletariaat teoreetlikka ja praktilikisi sellekohaseid wastuseid andma. Kuni sõjani mõistsid ainult wähesed sotsiaaldemokraadid seda tõde, mida nii ümberlukkamata Spencer tõestas: nimelt, et isegi kõige parem *aru* aridus mõjub ainult wähesel moodsul tahte peale, kui tema kõrwal ei sünni *tundmuste* elu korraldus. Proletariaadi noorte põlwe *eetilise* (kõlbline) ja *esteetilise* (kunstiline) *kaswatus* sotsialistliku ideaali waimus on wääramata tarwidus.

Roosa Luxemburg on tuhat korda õige, kui ta ütleb, et ilma selle proletaarliku enesekaswatamise ülesande mõistmiseta meie küll paigast ei liigu.

Sellel alal, mida me kokkuwõetult wõime *ariduslikuks* nimetada ja kus proletariaadi loomus peab iseäranis selgelt awalduma, on wõrdlemisi alles weel wähe ära tehtud. Tarwidus tema järele aga tundus terawalt juba enne sõda; juba enne sõda algas töö selles sihis, sõda aga tõi säherduse silmi-lõikawa selgusega proletariaadile tema kultuura puudused tähtsamast küljest ette, et meil õigus on lähemas tulewikus üleuroopalise laastamise peale waatamata oodata töölisteklassi ja tema sõbrade jõu tõusu just selles sihis.

Wenemaal loob sõda ja korralagedus tragikalise seisukorra. Kõik meie oleme mahasurutud, wõimalikkude ädade kartuse ees, kõik ilma witsad on meie peade kohale tõstetud; täna kõneldakse leiwapuudusest, omme tööstusest, peale selle aga pealetungimisest jne. Ja see oleks ullumeelne, kes paneks kõige nende ädaohtudel silmad kinni. Kuid siiski proletariaat, kes alles wähesse aja eest wabale elule ärkas, kiirustab selle kuristiku äärel seistes ja ammuli suuga enese üle imetledes, waimlise maitsemise marju noppima. Selles ei awaldu mitte püüd maiustada, kuna see wõimalik on, waid määratu suur, wanenud waimline nälg ja mõnikord kaasa-tõmbaw selge proletariaadi äranägemine tarwiduse kohta oma inge korraldada: oma aru ja tundmust, sest iga wõitlus tugewneb ja selgub sellest.

Kunst on üleüldiselt kõige pealt üksikute isikute ehk gruppide, klasside, terve rahwaste jne ingeliigutuste korraldus. Proletariaadi kunst on tema ingeliigutuste elu korralduse käigu awaldus.

Kas peab proletariaadi kunstsihilik olema?

Mida nimetate teie sihilikuks? Teie mäletate neid Tshehowi kuulsa kirja witsutawaid ja ennastwitsutawaid lehekülgi, kus kõneldakse igasuguse jumaluse puudu-

misest nüüdsetes nõndanimetatud välisklassiliste kunstnikkude juures? Säherdust jumaluse puudust kunstnikkude juures, kes proletariaadi seast tulevad, kunstnikkude juures, kes proletariaadi waimuga läbi imbunud, ei wõi olla. Elulise wõitluse praktika, wiha ja satüür kurnajate wastu, tuline, ainus rahustaw lootus tulewiku peale, wennalikkus ja ühistunne ühe ja sellesama asja kordasaatjate seas, selle ettewõtte suurepäralisest üleinimlikust tähtsusest arusaamine, ideeline loowus, kõlbline loowus — kõik see woolab tormiliselt säherduse kunstniku ingesse ja täidab tema töid waimlise sisuga. Ilma ideeta ei wõi niisugune kunst olla. Mis jaoks tal sihilikkust otsida? Sihilikkus (tendents) on midagi kunstiliselt külge õmmeldud, külm ja wõõras tükk, mis arutaja peast on wälja tõmmatud ja loowuse ettekujutuse ebasse ja wesisesse saadusesse pandud.

Niisugune sihilikkus ei leia ühesgi tõsisest kunstis maad ja proletariaadikunst ei erane siin millesgi teistest. Juba 1905—6. a. paistis Wenemaal silma tõsine liikumine selles sihis Peterburi proletariaadi seas.

Juba siis ootasime meie palju sellest liikumisest. Teie ütlete, et ootused ei läinud täide. Aga ma ütlen, et ajalugu tõmbas siis kareda käega waba kultuuratöö kuldse niidi katki.

Ainult 1917. a. weebruarikuu päewad sõlmisid uuesti ta kinni ja ühiskonna jõud jätkawad nüüd sellesama kuldse niidi ketramist. Awitame neid. Jatkame sedasama tööd, mida reaktsioon nagu nuuga läbi lõikas. Püüame asjalikult järele waadata, missuguseid ülesandeid wõime meie, proletaarlased ja inimesed, kes proletariaadiga ühinesid, töölisteklassi kultuuraliste ülesannete alal täita, mis ta on kohustatud enese, Wenemaa, sotsialismuse ja terve inimesoo nimel täitma.

III.

Ühes wäikeses raamatukeses ei wõi kõiki aineid põhjalikult käsitada, mis oleks waja ülesseatud küsimuse walgustamiseks puudutada. Sellele küsimusele pühendatakse öieti terve seeria — „Töölisteklassi kultuuraliste ülesannete“ nime all. Kuid me peame tarwilikuks siin, meie seeria omalaadi sissejuhatuses weel asja ühe külje juures peatada.

Kes akkab proletariaadi kultuurat looma? Iseäranis tema kõige peenemaid ja otsekohest wõitlusest kaugemal seiswaid worme?

Kõigepealt muidugi proletaarlased ise. Meid ei tohi sugugi eksitada ütelus, et puuduwad aeg, ettewalmistus, abinõud, mis wõtta tööliselt wõimaluse ära end pimedusest wälja päästa ja teda suruwa olukorra põhjustest pead kõrgemale tõsta loowuse waba õhkkonda.

Kõige pealt peab meeles pidama, et inimest ei tee kunstnikuks ettewalmistus, aeg ja abinõud, waid anderikkus (talent). Mitte mingisugust alust pole arwamiseks, nagu oleks protsendi wahekorid anderikaste ja keskmiste inimeste wahel mingisugusel põhjusel proletariaadi seas madalam kui teistes klassides.

Talent, mis pimedas maanurgas talutares sündinud wõi tööstuse mehanismuse ammasrataste wahel sattunud, wõib muidugi wõrdlemata kergemini enneaegselt ja wiljata ääbuda, kui wõrdlemisi palju wäiksem talent, mis saatuse tahtel eades ja ellades elutingimistes õitsele lööb. Kuid sellepärast karastab ta end, kui ta elusse jääb, kannatuste tuest läbi minnes, puhas-

tab ta end sellepärast ja omandab selle tugewa kibeduse ja sügawa kaastundmuse iseäraliku buketi, mille poolest niisugused rahwa seast ilmunud suured waimud silma paistawad, nagu meie kaasaeglased Maksim Gorki ja Anders Nexe on.

Kõige selle juures awab proletariaadi seltskondliku mõju kaswamine uued teed tema anderikkamatele esitajatele. Kui nüüd kõlaksid weel kalgi irwitusest sõnad, et talent oskab igasugustel tingimistel omale teed murda, ei wõi siiski mitte eitada, et anderikkal proletaarlasel on märksalt suured lootused end ilmutada, toetust leida ja wälja arguda, töölisteklassi laia seltskondliku elu, tema organisatsioone, tema ajakirjandust, tema kultuur-ariduslikka ühisusi arwesse wõttes.

Kuid siin tabab meid teine wastuwäide. Meile öeldakse, et tööline, kes oma anderikkuse poolest silma paistab ja eriteadlaseks saanud, oma klassist ära wõõrduw, et tema peale ei wõi enam kui tõelise töölise peale waadata: tema on oluliselt aritlane (intelligent), proletaarlane sündimise poolest.

Sellel wastuwäitel pole mingisugust jõudu. Kui anderikas tööline ütleb oma klassi ideaalidest lahti, kui ta eesõigusi taga ajades wõimul olewa klassi juure üle läheb, muidugi eidetakse ta töölistewäe nimekirjast wälja. Aga kui tema süda tuksub oma klassi üleüldise südamega ühiselt, siis ei wii teda see ajalugu töölisteklassist eemale, et ta tööpingilt kirjutuslaua ehk maalilaua juure üle läks.

Sõjawäestaab wõitleb arwa käsitsi lahingus, kuid siiski on tema tähtsam ja muutmata sõjawäe elund. Töölisklass peab muidugi oma seast palju igasuguseid eriteadlasi aru ja üleüldise kultuuratöö jaoks eraldama, ta peab oma *staabi* looma, kuid mitte misgigugune lahkuminek ei ilmu selle tagajärjel tema enese aritlastekogu ja peawäe wahel.

Asjata on tähendamine nõndanimetatud tööliste bürokraatia, töölisteliikumise ohwitseride peale.

Siin on nagu kooperatiivide liikumises tegewad isesugused tingimised, isesugused woolud, mis enam nõrgemaid nägelemistele ja kokkuleppele wiivad.

See nähtus on palju arwem poliitilise wõitluse alal ehk neis sindikaatides, mis rewolutsioonilise waimuga läbi imbunud, neil kultuur-aridusliku töö aladel, kus ta tõeliste proletariikkude uute ja julgete radade mööda sammub.

Ja igal juhtumisel on talent kõige parem abinõu selle wastu, et proletariaati wäikekodanliseks lasta minna wõrdlewa mõnuse ümbruses. Talent ei unusta ja ei anna andeks esimisi lapseea muljendid, talent ei luba wendade oigamise eest kõrwi kinni toppida, talent ei luba klassi kunsti eneseteadwuse tuld kustuda.

Sellest on wähe, talent oiab proletariaadi aritlasi töölise ideaali keerlemise teel, tema tõmbab selle päikese juure ka mitteproletariikkude aritlaste silmapaistwamaid esitajaid.

Terwe rida suuremaid ja keskmisi kirjanikka ja kunstnikka, kes oma sündimise ja ariduse poolest suur- ja wäikekodanluse klassi kuuluwad, löid end wõimsalt temast lahti, põlgtusega kõrwaldasid nad

end tema turulisest, müüdawast kultuurast, mis inimese wäärtuse eitamisel üles ehitatud, nad langesid kord uhkete üksiklastena — usust taganejatena, kord tõmmasid nad oma geeniusega terve ühiskonna tähelepanekut oma peale, tema tahte wastu ja seisawad meie ees kui suured iseseiswad protestandid, kord leidsid nad wiimaks teed oma loomuliku liitlase proletariaadi juure.

Mida kaugemale — seda sagedamini tuliwad sarnased juhtumised ette, ja wõib ütelda, et wiimasel ajal jäi aruldane tõeline ja laialt aritud talent wõõraks kõige vähemalt pooleoidmises sotsialistliku liikumise ja tema lipu all minewa proletariaadi wastu.

Muidugi takistawad aritlaste individuaalismus ja tihti nähtawale ilmuw suur pimedus arwurikastes proletariaadi ringkondades, niisama ka paljud teised põhjused, millest meil siin koht pole pikemalt kõneleda, wastastikust arusaamist aritlaste parema osa, selle osa wahel, kes end tõsiselt peab inimessoo andide töötajateks ja püüab ka sellena olla, ja proletariaadi wahel, kuid ühendus nende wahel on siiski paratamatu. Tema kerkib juba esile. Ja seal, kus otsekohene talent, temale omase wastutulelikkusega ja kongeniaalsusega tihedalt suurele töölisklassile läheneb — imbub ta tahtmata tema waimuga läbi ja oskab teda awitada tema enese klassilise kultuura ehitusel teatud kunstniku soo peale waatamata.

Madalamad klassid meelitasid alati oma rewolutsioonilise tõusu ajal enda poole ausameelseid ülejoosikuid ülewalt poolt. Kunsti alal omandab proletariaat niisama oma Marxisi ühes oma Bebelitega.

F. I. KALIININ.

5. weebuaril 1920. a. kaotas tööliste-pere parema teadusliku jõu, töölise-mõtteleja

Rahwaariduse rahwakomissariaadi iseseiswate kultuuraasutuste osakonda.

mõtlemistöö kaudu proletariaadi ilmawaate ja kultuura aluste väljaselgitamiseni jõudes. Niisuguse mehena töötas Wenemaal läinud aastasaja teisel poolel puutööline Haltuurin, kes küll enam tegelik rewolutsionäär kui mõtleja oli, kuid siiski teatud ilmawaate üksuseni tõusis, mille tegelikul teostamisel ta tsaari timukate käes surma leidis.

Haltuurin andis tõuke sotsiaaldemokraatia tekkimisele Wenemaal, tema pidas teda ka tööliste wagudes, kõrvaldades aritlasi, kes kokkuleppe teele kodanlusega asusid.

Kadunud seltsimees Kaliinin tegi sedasama, kuid tööliste kultuura alal, kus ta selle vastu wõitles, et aritlased tööliste kultuurat kodanluse omaga püüawad lepitada. Kuna suur osa tegelikka tööliste mõtlejaid ja juhtisid oma peaaesannet poliitilises wõitluses kodanluse vastu näewad, asus Kaliinin iseseiswa tööliste kultuura loowuse küsimuse juure, püüdes poliitilist tegewust ariduse laialilaotamisega ja uue kultuura loomisega ühendada. Kui proletariaat 1917. a. oktoobrikuul Wenemaal wõimule pääsis ja Kaliinin täie jõuga iseseiswa tööliste kultuura loomisele walitsuse toetusel wõis asuda, tekkisid peagi juhtiwate tegelaste ringkondades arusaamatused tööliste kultuura iseseiswuse kohta. Üks wool Lunatsharskiga ja teistega eesotsas nägi mingisugust „üleinielikku“ kultuurat olewat, mida töölistemassedesse on waja wiia, et nende ariduse järku tõsta, ja alles kaugemas tulewikus wõiks nende arwates proletariaadi enese kultuurast kõneleda. Teine wool Kaliiniga eesotsas nõudis aga walitsuse käest

täielikku kaasabi iseseiswa tööliste kultuura loomiseks, millel kindel teaduslik alus marksismuse õpetuse näol on, kuna tegelikud kultuura saadused ja warad proletariaadi organisatsioonides ja massedes peituwad. Pealegi on kodanluse kultuura põhjused ja sihid niiwõrd tööliste massedele wõõrad, et neid tööliste sekka tuues klassi seisukohalt wõib kõigutada. Need kaks kultuurat on ühendamata. Wõitlus nende kahe woolu wahel kestab nüüd juba 2 aastat ja omandab mõnikord klassiseisukohalt lubamata kuju, proletkult, tööliste iseseiswa kultuura asutusi raskesse seisukorda seades: kord toetab neid walitsus, kord mitte. On ka juhtumisi, kus nad ära kaotatakse, nagu Moskwas, kus Moskwa proletkult ariduseosakonnaga ühendati. Tihtilugu põhjendatakse säherdust wõitlust ka sellega, et kaesolewal wõitlusejargul on wõimata tööliste tegewaid jõudusid proletkultade ja ariduseosakondade wahel killustada, kuid siin unustatakse ära, et ariduseosakonnad on ariduse laialilaotawad organisatsiooniasutused, kuna proletkuldad iseseiswa loowuse organisatsiooni asutused on, mis oma jõudusid massedest peawad ammutama ja neid organiseeritud loowusele juhtima.

Selles wõitluses astus kadunud seltsimees Kaliinin proletkultade tulise kaitsejana wälja ja siin tuleb paljugi sellest tema isikliku waimujõu arwele panna, et proletkultade wastaseid tagasioidlikumatessetegewuseraamidesse suruti.

Tema kaotust leinawad taga töölistemassed, iseäranis walusalt aga proletariaadi iseseiswa kultuura loojate rühmad.

PROLETARIAADI JA KODANLUSE KULTUURA TEED.

F. I. Kaliinin.

Proletariaadi kultuura tee ilmutas ennast eledalt ja selgelt kapitalistliku korra lõpulisel arenemise käigus. K. Marxi ütelse järele loowad „kodanlises ühiskonnas tegewad jõud materiaalsed tingimised antagonismuse lahendamiseks“ ühiskonna näitelawalt ära astuwa kodanluse klassi ja tema asemele astuwa töölisteklassi wahel. Nii siis peab proletariaat oma kultuura ehitamise lähtekohaks need ühised jooned, wõtma, mis selgelt wiimase imperiaalistliku ajajärgu tööstuse korras wälja kuju-

nesid. See ajajärk rahaasjanduses iseloomustab ennast anoniimsusega, kus kodanluse rahaasjanduse kuningate kollektiivid jagawad warandusi ästi läbi mõeldud plaani järele, kus üksikud osanikud, kui suured nad ka ei ole, ei wõi oma kapitaliga enese tähtmise järele talitada. Nad on sunnitud alla andma ja mehaanilise täpipealsusega rahaasjanduse juhtide ühiste uwide poolt ettekirjutatud määrused täitma. Sellega kaotawad nad tuntawalt oma kapitalide peale eraomanduse õigust. Tehnika

alal areneb tööstus sellesamas sihis. Isiklik algatus kaotab oma endise tähtsuse. Ülesleidmised ja tehnika edenemise organiseerimine on laboratooriumi uurimise büroosse üle viidud, kus leidused isiklikult õnnealalt süstemaatlikult kawatsetud kollektiivse teadwuse töösse wiidakse, kollektiivset ja tundmata katset kindlale arwele wõttes. Ettetwõtete üle walitsemises kaotatakse isiklik äranägemine ära, käsitöölise peremehelik silm jääb ainult mahaäänud wäikekodanlises tööstuses elutsema. Eeskujuliku tööstuse walitsemise süsteem areneb aga anoniimsuse ja automaatsuse poole, mida ettewõtte ehk terwe ettewõtete rühma ühised ülesanded ette kirjutawad.

Et selgelt ja kindlalt oma kultuura teed ette kawatseda, ei tohi töölisklass ka teist mõtet unustada: kapitalistliku korra tööstusejõud auduwad endid kodanluse ideoloogia koorest wälja. Ehk küll meie maal, õnneks, tööstuse pärandajaks oleme meie — töölised, siiski ei tohi meie unustada, et ideoloogial on wanameelne iseloom, liiga wintske laad. Ilma meie kindla aktiivse wahelesegamiseta oiab ta kõwasti oma wõrgus meie psühholoogiat ja arjumusi kinni.

Meie maalissime pildi ainult tööstuse ülemisest korrast, sellega ühes kestab elu weel alumistel kordadel, — weel on feodaalse orjapõlwe ja wäikekodanluse ajajärgu walmistuswiiside jäänused alal. Ja see läbipõimitud ideoloogiate mitmekordsus wõrgutab töölisklassi igast küljest. On waja suuri teadwuslikka pingutusi, et lõpulikult neist lahti rebeneda.

Tegelisel proletariaadi ülesannete täitmisel kasutame meie tihti wanu wõtteid. Kas sünnib meie praktiline proletariaadi diktatuura teostamine otse ette märgitud joont mööda ja uue tööstuse walmistuswiisi teel? Meie mõtleme, et tuhat korda mitte. Suurem jagu meie wõtetest sellel konkreetsetel teostamisel kannawad käsitööstuse töötamise laadi. Käsitööstus on meisse tunginud kui äraneeatud wanakorra ja tema ideoloogia pärandus. Meil kestab weel edasi isiklik äranägemine, lohakus, omawiisil töötamine. Sotsialistlikku korda elusse wiies teostame meie seda äraiganenud wõtetega, mis mitte ükski ei ole kohased sotsialistlikule korrale, waid isegi ei kõlba rohkem arenenud tööstuse kodanlisele korrale.

Paljudes eluküljedes proletariaat ei ole jõudnud oma seisukohta awaldada. Ja nüüd, kui üle maailma kõigi wahekordade määratu suur lõhkumine sünnib peab proletariaat oma waate wälja töötama,

oma plaani ja süsteemi wälja töötama, mis igale alale ulatawad, mis weel ei ole proletariaadi mõju alla sattunud.

Terwe elu oli siia saadik kodanlise ja feodaalse korra wõrkudes kamitsas, see kord on ühiskonna luusse ja lihasse kaswanud; isegi proletariaadi werde on ta pisielukad tunginud. Ja nüüd seisab töölisklassil ees üks ülesanne: wõimalikult rutem ja kõige wäheha jõu kulutusega wisata kolikambri wanakorra jäänused. Seda rohkem et proletariaadil on juba läbi katsutud wiis, mida ta peab oma kultuurat luues kasutama, see on teadlik kawakindell organiseerimine. Süsteemi eeskujuna on temal kokkukõlaline walmistuswiis.

Et proletariaadi kultuura ülesandeid tegelikkudes joontes ette tuua, peame meie wähe ideoloogia tähtsuse kui organiseeriwa teguri juures peatama

Ideoloogial on kaks omadust: jaataw ja eitaw. Esimene awaldab ennast organiseerimise suutes: seada kõik nähtused otstarbekohasesse loogilisesse kokkukõlakorda. Ideoloogia on see kanewa, mille peale meie tegewuse tehnikaline ja materiaalne osa ning angunud kultuura saadused ennast asendawad. Kunstis awaldatud ideoloogia pole mitte rohkem ega wähem kui shabloon, mille järele meie elu wõib orgniseerida. Need on arwuta elumudelid, mis ühiseid teesihta õpetawad ja näitawad. Selle juures ei tohi ära unustada, et iga ideoloogia worm, kas õpetlik, wõi näitlik, ei ole täpipealne elu ärakiri, ta on ainult ühine alustee tüüp. Ideoloogia jaataw külg on selles, et ta inimkonna kogemusi kristaliseerib, ühendab ja sellega ei lase neid laiali pilduda, ega muidu wiljata kaduda, nagu see teadwuseta looduse elus sünnib, kus kogemusi ei kasutata. Nii on siis ideoloogia juhatuses ja edasijõudmise lähtekohaks ning ta ei lase inimkonda juba käidud radasid korrata.

Ideoloogia eitaw külg on selles, et ta wanameelne on, et ta inimkonda sünnib arenemise teel kauem kui waja peatama. Mudel, mis täna lähtekoha aluseks oli, on õmme sisu poolest rikkam ja ta peab aktiivse tegewuse käigus tarwilikul moodsul selleks laienema, et uut kogemust oma piiridesse tõmmata. Kuid ideoloogia ei ole sedawõrd paenduw, uus sisu arilikult lõhub teda, kuid ka lõhutult oiab ta oma ainelisest sisust pidewalt kinni. Sellepärast on waja uusi ideoloogia worme, et organiseerida katset tema sisu kohaselt.

Sel wiisil määrab proletariaadi kultuur enese arenemise tee kindlaks, tema kuju

määrab see walmistuswiis ära, mis juba äraiganewas imperialistlikus kodanlises korras on ärkamas, organiseerimise wiisi aga määrab ta aine line walmistuswiis ja proletariaadi klassiline seisukord kindlaks.

Ideoloogia organiseeriw omadus annab wõimalust kõiki inimkonna aktiivsuse awaldusi ühendada ja koguda, kõiki ta konkreetseid tegusid kokkukõlalistesse süsteemidesse seada ja sel wiisil aitab ta inimkonna, — praegusel korral proletariaadi kogemuste alaloidmisele kaasa neid raiskamisest ja laialipildumisest ära oides. See edendabgi kawakindlalt kultuurat ja oiatab inimkonda selle eest, et ta wajuks oma jõudu mindud teede kordamiseks ei kulutaks, ning takistab teda leidud Ameerikate uuestileidmiseks.

Wanast kultuurast wõtab proletariaat ainult ained ja eeskujud, neid oma wiisi ja oma klassi loomu kohaselt ning kokkukõlas selle ideaali wäljawaatega organiseerides, mille poole ta püüab. Wana kultuurajäänused teewad arusaadawaks wäljasurenud klasside inge ja sellega oiawad jällegi möödalainud tee kordamisest ära, ning wõimaldawad proletariaadile sügawamalt ta praegusest seisukorrast aru saada.

Praegusel proletariaadi diktatuura ajal on meie maal töolisteklassi kultuura ehitamiseks kaks rada ühel ja selsamal teel, kaks wõimalust eesmärgile jõudmiseks. Nõukogude tööliste walitsus ehitab uut kultuurat esiti ainult oma riigis, kuid ühtlasi sellega paneb ka aluse terwe ilma tööliste kultuurale. Ta töötab nagu suurt mäge ümber, talle sotsialistlikku kuju anda tahtes. Sellel teel on nõukogude walitsusel suured takistused ees. Selle iigla mäe materjal, mitte ühetaoline olles, ei sisalda tarwilikku siduwat omadust, millega paratamata killud on seotud. Nõukogude walitsusel tuleb klassisõda pidada. Peale meelega ja arusaamata waenuliste klasside ja rühmade wastupanekut, ei leia ta isegi tarwilikku arwu inimesi, kes tema poolt üles seatud sotsialistlikku programmi wõiksid järjekindlalt kuni lõpuni läbi wiia. Niisugused ühiskonna wõitluse tingimised wiiwad pääsemata kalduwustele, mis teadwast tahtest ei olene, sotsiaalse ehituse arenemist kinni pidada ja wõimaldawad looduse teguritele korralikku plaani ja kindlasse sotsialistlikku süsteemi tormata. Et meie tööliste ja talupoegade walitsuse kultuurariduslikku tööd kergendada, peab proletariaat, kui rohkem arusaaja ja distsiplineeritud klass, laboratooriumi-stuudiumi töö tüüpuse looma, ja sellega wõimalust mööda proletariaati kõigist kodanlistest

wooludest eraldama ning sel wiisil rohkem organiseeritud tingimisi proletariaadi loowate jõudude ilmutamiseks looma.

Selle iigla mäe juures, mida meie nõukogude walitsus ümber töötab, annab talle sotsialistlikku kuju töölisteklass, selles töös kõige tegewam olles, sellega ühes, just kui selle mäe jalal, — woolib ta kujumudeli niisugusest sitkest ainest nagu proletariaat, kes oma ühiskondlikus klassilises seisukorras kõige kohasem on sotsialistlikka aateid tunnistama. See kuju-mudel peab eeskujuks olema, mille järele tööliste ja talupoegade walitsuse iiglamäel on kergem kujuneda.

Kodanlise kultuurateel, tema tekkimise koidu ajal, oli mingisugune sarnasus sellega, mida praegusel silmapilgul elab proletariaat läbi. See oli siis, kui kodanluse ideoloogia ühiskondlikule näitelawale astus, kui ta wõitles äraiganenud feodalismusega, wõitles, toetades arusaamise realismuse peale. „Esiteks nende walmistawate jõudude arenemise wormideks olles, ütleb K. Marx, saawad nende warandusewahekorrad omale ahelateks.“ See oli ainult kodanluse nooruse ajal, kui tal waja oli oma walitsewat seisukorda pudenewa feodaalse mõisnikuseisuse kõrwal alal oida, mille asemele ta pärast ise tuli. Kui ta aga nooruse ja keskea läbi elas ja wanaduse ajajärku astus, määras ühiskonna arenemise loogika ta paratamata surmale. Kaswaw, täis jõudu ja määratumat wõimu proletariaadiklass sundis kodanlust irmu tundma, see ädaht sundis kodanlust silmi kinni panema, kunstlikult mõistuslikka ja talle eneselegi arusaamatuid müstilisi teooriaid selleks looma, et pettekujusid oma wõimu katastroofilise langemise kauguse ajast tekitada. See tingimine sundis kodanluse ideoloogisid teadwalt wõi teadmatalt teooriaid looma, mis mõistuse jõu murrawad. Mõistuse kuulutasid nad wõimetuks, nende ideoloogiasse langes kõik mõistatuslik ja arusaamatu. Sellel pinnal ilmusid intuiitiwismuse mõtteteaduse müstilised teooriad, futuristlik ajaloo ja ajalooliselt kogutud inimkonna katse eitamine — kõik, peale arenewa mõistuse jõu. See ideoloogia määrasgi indiwiduaalse kultuura arenemise ära.

Oopis wastandi seisukoha wõttis proletariaat. Kõik ta arenemisejõud seisab kaswawa mõistuse wõimises, see on sügawas ajaloo käigu arusaamises, organiseeritud ja distsiplineeritud teadwuses. Sotsialistlik ühiskond kujutab eeskujulikku, täielikku organiseeritud ja distsiplineeritud, see tähendab rohkem süwenenud teadwust.

Ainult selles mõttes võib Engelsi arusaada, kui ta ütles, et üle minnes sotsialistlikku korda meie üppe teeme sunduse riigist wabaduse riiki. Sotsialismuses jõuab mõistuse laienew wõim maksimaalsele kõrgusele. Looduslik, organiseerimata juhuslik wõim kaob kordkorralt ära ja sureb wälja. Tema asemele astub mõistuse wõim, mis wabaduse riiki tähendabgi. Inimeste orjalikkus kaotab kordkorralt oma olenemise looduse jõududest ära ja looduslike ühiskonna wormide orjusele tuleb lõpp.

Kodanline ideoloogiline-waimline kultuur areneb looduse ja metsikute instinktide — individuaalse õnneliku juhuslikkuse poole. Proletariaadi kultuurat määrab ainealine alus, mis kodanlikes kapitalistlikus ühiskonnas tekkis, seesama loob ka tingimised proletariaadi kultuura arenemiseks nägemata distsipliina, korrapärasuse ja organiseerimise poole. Isiklikul tahtel ja äranägemisel ei saa kohta olema, — inimkonna tegewust ei saa isikud juhtima, waid süsteemide loogika ja nende sisemine mõte.

REWOLUTSIOON JA MUUSIKA.

Kodanline kultuur — eriti mitmesugused kunsti osad, ülewalt alla rahwakihtide tihnikusse imitsedes, jääb seal alwa ja maitseta, kuid terwel pealispinnal looduslikul jõul laiiali kantud pärana alale. Proletariaat — linna rahwaklass, kehaliselt kodanlusega ja ta kultuuraga lähedases naabruses, ja sellejuures peaaegu ilma oma kunsti loomise wõimaluseta olles, ei wõinud mitte wäljaspool kodanlise kultuura mõju jääda.

Proletariaadi muusika teadwusesse tungisid suure õlpusega ja kergusega äälte, laulu ja kõige rohkem laiililagenenud muusika ja, järglikult, alwemat seltsi elemendid. Odawad ja mõteta lõbustused nagu operetid, kafee-shantaanid, oirad, pupsikud, leierkastid, grammofonid läila repertuaariga — tegid oma ukkasaatwat tööd rutulise linnaelu tempoga.

Sisemist wastupanekut proletariaadi poolt ei olnud ja ei wõinudgi olla: wana talurahwapärandus laul kõdunes põrmuks ja ei pidanud masinate mürinale ja sunnitöösarnastele töötingimistele wasta; kultuurilised wäärtused ei olnud poliitilise wõimu tõttu kättesaadawad, kuid lühike puhkeage sünnitas kortsus wärdjase — korutawa rahwalaulu (частушка), mis esteetilise tunde langemise tundemärk on.

Tugewal ja animu organiseeritud Lääne-Euroopa proletariaadil ei olnud siiamaani oma elu-olu laulu; wõitluse muusika ei ole aga tema oma, ta ei ole mitte selle looja. Noorel, weel mitte tugewnenud Wenemaa proletariaadil ei olnud seda niisama, weel alwem, masses oli ta muusikaliselt rikutud. Rewolutsioon leidis teda suurte kunstiliste-wõitluse ülesannete teostamiseks ettewalmistamata eest, mis ter-

welt tema, kui eesliinil wõitleja oladele oli pandud.

Kõigil on meeles uimastaw kontrast enneolemata suurepäraliselt, tuhandete lip-pudega ehitud korralikkude rongikäikude wahel, mis esimesel nädalal peale weeb-ruuari pööret toimepandi, ja selle äälte tühjuse wõi abituse wahel, mis neid rongikäikusid saatis. Raskest „Internatsionalist“ rääkimata, — „Marseillaise“, „Warshawianka“ ja isegi lihtne marss „Julgesti, wennad!“ lauldi täitsa wale toonides, äältest kõrwale kalduwate warjunditega ja tihti ilma rütmuseta. Arwa, meeldiwa ja ootamata erandina läks laulukoorike korralikult „Dubinushkat“ lauldes, mis wana Wene rahwameelsuse wastukajana tundus. Proletaarlikka muusikakoorisid ei olnud esimestel rongikäikudel sugugi.

Kui aga nõukogude algatusel tekkisid suuremates keskkohdades mitmesuguste kunstide ja selle ulgas ka muusika kollektiivid ja sektsioonid, ärkasid kohe ammu- sed, kuid rewolutsioonilises ümbruses ise- äranis põlewad küsimused sihtide üle ellu, nimelt missuguses sihis masselist tööd peab tehtama.

Kahest taktilisest sihist, nimelt „puhtast kunstist“ ja kodaniku kunstist, mis esimesest rewolutsioonilisem on, wõitis esimene siht, kusjuures Moskwas läks wäljalt ja püsiwamalt kui Peterburis „wälisparteiline wool“ läbi. Kontserdid-miitingud näituseks olid esimestel rewolutsiooni kuudel Moskwas aruldased juhtumised. Seesama eesmärk nagu „rahwa muusikalise tasapinna tõstmine“, „klassikaliste muusika-kunsti eeskujudega tutvustamine,“ wõttis wõimust ainult wäikestes ringides, nii pealinnas kui ka prowintsis. Masse, audi-

toorium töötas ainult kui passiivne asi, mille peale esteetika oma mõju avaldab ja tööliste kontsertide eeskavad ei eraldanud end peaaegu millesgi „rahwalikkudest“ rewolutsioonielsete kontsertide eeskawadest. See ajajärk, mis oma alla märtsi ja septembri kuu waheaja wõttis, kannab aritlaste pitsatit ja seda wõib kui muusika kultuurakandjate *ajajärku* tähendada.

Proletariaat indas neid puhtsüdamlikka katseid temaga sõbrust sobitada. Suurt tähelepanemist, peaaegu waimustust, tekitasid nii kuulsuste wäljaastumised ja sümfoonia kontserdid, kui ka vähemate artistide tagasiõidlikud klubiõhtud, mis keewates rewolutsioonilistes prowintsi pajades — Iwanowjes, Orehowe-Zuewjes suuremateks sotsiaal-kunstilise tähtsusega sündmusteks muutusid.

Iseenesestgi mõista, tulid massed iseäranis soojalt wokaaleeskawadele vastu: inimese ääl ja sõna mõjus kergemini ja tungisid sügawamale. . . Puhtalt instrumentaaläält nõuti sedasama, sellepärast nõuti ka igalpool ettekande „seletusi.“

Aga edaspidine rewolutsiooni edenemine ja klassiwõitluse terawamaks minemine töid teistsugu nõudmisi esile. Mõttelist muusikat ei tahtnud masse ästi kuulata — ainult wäikesed kammer-kontserdid, kus kuulajate kogu juba wähe ette walmistatud oli, leidsid tarwilikku edu. Oktoobris, suurema agitatsiooni päewadel asutawakogu walimiste eel, dikteerisid massed oma tahtet: „tahame ja nõuame ääli, kuid mitte niisuguseid ainult mõttelisi, waid jõulisi, üüdwaid, wõitlewaid! Las' annab sõnaga kokkujoodetud ääl tarwilikku jõudu tõise, reaalse wõitluse tarwis. Mitting-kontsert — niisugune on muusika päewaüüdsõna.“

Suuremale osale artistidele-kultuurakandjatele ei olnud eeskawade rewolutsioneerimine jõu kohane — ühelt poolt repertuaari puudusel, teiselt poolt psühholoogilistel põhjustel. Wähemus tuli eameelega elunõuetele vastu.

See joon oli õige lühikeaegne. Oktoobrikuu pööre katkestas mitmeks nädalaks organiseeritud tööd, aritlaste muusikajõudusid laiali pillates. Artistide keskel, peab tähendama, leidis õige wähe saboteerijaid ja sektsiooni töö algas uuesti. Üksnes walmunud erakorralised wälise poliitika sündmused — Brest, sakslaste pealetungimine jne — ei wõinud mitte eitawalt muusika elu peale mõju awaldamata jätta. Tuntawalt wähenesid nõuded muusika järele, kuid siiski kanti sel ajal eduga tõiseid

„puhta“ muusika eeskawasid ette, isegi ilma sissejuhatause kõnedeta. Oktoobri päewade järele tekiwad ka esimesed proletariaadi isetegewuse püüdmised: katsed oma laulukoori ja orkestrid korraldada. Tuli wilunud juhatajate puudus tärkawates muusika kollektiivides nähtawale, mis wana aja poole kaldusid, nimelt püüdsid nad ebarahwalikku loowust elustada ja alwa maitsega mänguriistu, iseäranis fatar-i balalaikad tarwitusele wõtta. Need isetegewusest imitsewad ojakesed leidsid tunnistust ja toetust proletariaadi kultuurariduslikkude konwerentside resolutsioonides, mis tulewiku tähtsamaks ülesandeks tunnistasid: „proletariaadi loowate jõudude ilmutamist muusika kunsti wallas,“ proletariaadi muusika ja laulu ringide iseseiswat tööd süwendades ja muusika koolisid korraldades (Konwerents Moskwas, webruar 1918). 1-sel mail kanti proletaarliku kultuuralossi awamisel Peterburis, peaaegu wist esimest korda ajaloo — uusi hüm-nuseid ette, mille autorid luuletaja ja komponeerija — töölisid olid.

Suwine ooaeg ei toonud midagi uut, peale uulitsa kontsertide programmide puhastust endistest labasustest (Moskwas) ja rahwa konserwatooriumi awamist Nizhni-Nowgorodis 1. septembril 1918.).

Ainult mõned nädalad tagasi algas see tõsine rewolutsiooniline loow tegewus, millest weel kewadel unistati. Süstemaatilisel, laiast ja põhjalikult — kuni wabrikute sisseseadmiseni orkestride muusikariistade muretsemiseks — asuti proletariaadi *klassilise muusika-kultuura* istutamisele.

Põhiprintsiip on kollektiivsus, kooriline alus mitmesugustes wäljendustes: wokaalilises, orkestrilises, deklamatsioonilises. Asja juure asuti õieti, kui omaks tunnistada, et talurahwa laulu „wäikekoda-nlikkus“ ilmutab laulmistes, äälitsemistes ja sagedases täielikkude koosäälsuse tarwitamises. Rutulises tempos läheb raioonide juures koori laulude, orkestri kromaatiliste domrade mängu (kusagil ilmuwad ka „suurwene“ pillikoovid), muusikalise õpetuse ja muusika kuulmise kursuste loomine.

Meie ei nimetanud weel kõige täielikumad, kalli ja efektilise äältekunsti osa — ooperit. Kõige vähem on siin rewolutsiooni mõju tunda. Selleks on palju põhjusi: tehnilised, repertuaari, rahalised ja teised. Osaline repertuaari uuendamine („Lohengrin“ „Nõukogu“ ooperis ja teised), baleti ülekaal ja selle sarnased — ei awa uult loowat lehekülge ooperi elus. Ettekannet ei saada sõnaline seletus, mis roh-

kesti oleks wastuwõtte intensiivsust kõrgendanud; ei ole isegi trükitud libretto käsitusi, tarwilikku eriliste miinimum-seletustega. Wõib olla, sellekohaste eriteadlaste puudusega võib seda seletada.

Kuid, igatahes, wabariigile ja wõitjale proletariaadile on waja wõimsat sümfooniat ja muusikalist draamat kangelase ja kõlb-lise repertuaariga, sest wõitluseelu ei ole ilma mõttelise eluta täielik. A. U.

UUE KUNSTI TEEDEL.

W. Fritshe.

Proletariaadi diktatuura esimene aasta¹⁾ on mööda.

Kas on selle lühikese ajajooksul uuele kunstile alus pandud? Et selle küsimise peale kosta, peame meeletulema, milles kommunistliku ühiskonna kunst kodanlik-kapitalistlikust kunstist lahku läheb.

Kommunistlikus ühiskonnas põhjened nii kunst kui ka kõik ühiskonna nähtused kolmel põhialusel: natsionaliseerimisel, demokraatiseerimisel ja sotsialiseerimisel.

Kõik kunstivarad, mis eraomanduse maksimisel suurel osal erasikute käes olid, peawad kommunistlikul elamiswiisil riigi (wõi kohalikkude nõukogude) omanduseks saama: neid peab *natsionaliseerima* (wõi munitsipaliseerima). Kunsti aridus, wõimalus luua, mis kodanlikes ilmas ainult osa kodanikkudele oli kätte saadaw, peab kõigile ja igale üksikule kättesaadawaks saama: kutsekunsti aridust peab *demokratiseerima*. Lõpuks peab kunst, mis eraomanduse walitsemisel rikaste — kapitalistide salongisi kaunistas, kõikide waranduseks saama ja selleks peab ta kodanlike losside neljaseina wahelt tänawale wälja tulema; teda peab *sotsialiseerima*.

Kas on neis kolmes sihis proletariaadi diktatuura mööda läinud aasta jooksul midagi korda saadetud?

Esimese kahe punkti kohta jätkub kahest sõnast. Kunsti toodete oiukohad, olgu nad seltskondlikud wõi eraomad, kuulutati tegelikult riigi omanduseks (mõned era-oiukohad ka nõukogu omadeks), kuna wooli-, skulptuura- ja ehituskunstikoolid, mis wabadeks rahwatöökoolideks ümber nimetati, kõigile soowijatele awanesid ja iga tööline võib nüüd tööliste studiumides — töökodades kunsti õppida.

Selle kunstivarade natsionaliseerimise ja iseäranis selle kunstiariduse demokraatiseerimise tulusad tagajärjed tulewad loo-

mulikult alles enam-wähem kaugemas tulewikus ilmsiks ja nimelt ühest küljest selle läbi, et massede ilutunde (esteetiline) kultuur tõuseb, kuna teisest küljest uued kunstnikkude-meistrite põlwed töölisteklasi keskelt loowuse lawale tekiwad.

Kuid kas ei ole praegu — ehk küll punasest oktoobrist kõigest aasta on möödas, uue kunsti, selle kunsti sära märgata, mis kommunistliku korra waimule wastab, kõigile rõõmu toob ja kollektiivi elu kaunimaga täidab? Wõi teise sõnaga: kas on uue tulewiku „sotsialiseeritud“ kunsti idusid märgata?

Selle küsimise peale wõime meie rahuldawa tundmusega jaatawalt wastata.

Kunst tuleb tõesti meie silmade ees kitsast erakorterist laialisele ühiskonna elu awarusele. Meie silmade ees kordub ajalugu. Nagu wanas Hellases (Greekas), nagu keskaegsetes linnades, akkab uuesti ehituse- ja skulptuurakunst õitsema, mis kodanlikes ühiskonnas langemise ajajärguni jõudis. See uus kunst on kollektiivse elu nõuete kohaselt koolutatud.

Kunstnikkude peas tärkawad loomulikult suurepäraliste skulptuurehituskunsti ettevõtete kawad, mis uue elu waimu ja wõidurikka proletariaadi ideaalisid peawad kehastama.

Tõsi küll, ühe niisuguse mälestussamba kawa oli juba enne rewolutsiooni, juba sõjaaastatel kokku seatud ja wõrsus oluliselt teisest meeolust. See on kunstniku Iwanowi-Shadri „Ilma kannatuse mälestussammas“. Kunstnik tuli selle mõtte peale wõistluse mõjul, mis ukka-sanud hospitalilaeawa „Portugali“ mälestuse põliseks tegemiseks wälja kuulutati. Moskwa linnawolikogu, kes wõistluse wälja kuulutas, nõudis usulist kiriklikku suzheti käsitamist, mille mõjul ka nimetatud „Ilma kannatuse mälestussammas“ usulise, Ristisu jume omandas. Päratu suurt graniidi ehitust kujutades, pidi mälestussammas, kõiki enesse mahutates, looduse ja kunsti,

¹⁾ See kirjatöö ilmus 1918. a. albumis „Вестник жизни“ № 2.

ehituskunsti ja skulptuura, maalikunsti ja sõna esteetilisist sünteesi pakkuma. Wärawad, mille kõrwal mõistukujud seisawad, wiivad meid kannatuseaeda, mis pisarate järwe ümbritseb, kuna sammaste bareljeefid, igalpool ülesseatud gruped ja sammaskujud inimese üksikuid teekondi elu Golgatal kehastawad, kuna ta uute wärawateni jõuab, mis piramiiditaolisesse oonesse, walguse ja õndsuse riiki wiib, kus igasugune kurbtus waikib ja ing wiimset rahu maitseb.

Meile ei paku see mälestussammas wäartusi suzheti usulise käsitamise poolest, waid suurepäralise mõtte poolest, mis graniidi wormis on kehastatud. Kui arwesse wõtta, et kunstnik oma esialgset eskiisi meie aja waimus kawatseb ümber töötada, teda kui inimkonna apoteost kujutada, kes õudsuse ja were, kurnamise ja wägivali walla merest läbi üksisuuruse, wennalikuse ja wabaduse piramiidele on lähenenud, siis peab tunnistama, et säherdused monumentaalsed mälestussambad, mis *sellest* waimust läbiimbunud, tõelikku kommunistlikku ühiskonna kunsti ilmutawad.

Kui kunstnik Iwanow-Shader oma „Ilma kannatuse mälestussamba“ juba enne rewolutsiooni wälja mõtles ja nüüd ainult teda, punase oktoobri waimus ise uuesti sündides, meieaegsete ideaalide ja mõtete kohaselt koolutab, asus teine kunstnik Patsiorkowski samasugusele suurepäralisele arhitektuur-skulptuura ehitusele, kuid juba proletariaadi rewolutsiooni otsekoheisel mõjul. See töö kannab „Ilma rewolutsiooni mälestussamba“ nime.

Kunstnikku näib nagu waimustawat luuletaja Gastewi lüüriline hümnus „Tõstekraan“, kus töölised ilmatuma tõstekraani metallist löid ja ulljulgelt kawatsesid maakera sellelt paigalt ära nihutada, milles ta ilmalautuses asus, et talle teist, kaunistat nagu anda ja teise kohasemasse seisukorda asetada.

„Me kangutame, me kangutame oma kodumaad—maakera paigalt“ kõlab proletariaadi wõidukindel üüd üle maailma. „Me katsume maad kõigutada“.

Sellesama rewolutsiooniliku proletariaadi waimupõuest, mis Gastewi hümnuse esile tõi, wõrsus ka kunstniku Patsiorkowski mõte. Üleimilikult jõudu pingutades, nihutawad töölised maakera oma paigalt, see on ühelt poolt kaunis sümbol igla raske proletariaadi tööst, mis uusi wäartusid soetab, aga teiselt poolt kujutab ta seda suurepäralist rewolutsiooni tungi, mis teda waimustab wana korda maha-

lõhkuma, teda uue elu loomiseni wiib, maakeraplaneedile uut nägu ja paremat seisukorda ilmalautuses sunnib andma.

Ja kuni tundmatuseni muudetud maakerast kaswab uue inimese kuju wälja, kaswab kommunistliku töökogukonna poeg wälja ja see on nagu tahtmata pildistus Gastewi teise hümnuse sõnadele (Siinid):

„Nagu sünniks raudpingutustest, nagu tõuseks ilma peale, kaswaks täna weel tundmata, kaunim esimene ilmalautuse ime, suurematu tööline-loomaja — inimene.“

Kunstnik ei ole arwatawasti neid luuletaja hümnusid lugenud: seda tähelepanemisewäärilistem on see, et proletariaadi rewolutsiooniwaim oma wäljawalitute peale alla tulles paneb üksikute loojate kujutusesuute kumama, sünnitab nende inges ühiseid kujutusi.

Need mõlemad tööd — Iwanowi-Shadri „Inimkonna mälestussammas“ (see on „Ilmakannatuse mälestussamba“ teine wariant) ja Patsiorkowski „Ilmarewolutsiooni mälestussammas“, mis püüetud arhitektuur-skulptuura wormides on kawatsetud, pole weel teostatud, waid nad elutsewad seni ainult mõttes, mudelis, kuid nad on selle kunsti eeskujude, mis monumentaalne oma ülesannete poolest ja rewolutsioonilik-proletaarlik oma waimu poolest on, ja mis kommunistlikus ühiskonnas endise kapitalistliku ajajärgu „koduse“ ja kodanlise meeolu kunsti asemele asub.

Kui püüetud monumentaalsete teoste kunstialal kawatsused alles weel teostamata on, pandi nõukogudewalitsuse algatusel monumentaalsele kunstile juba alus wäheamas mõodus.

Rahwakomissaaride nõukogu otsuse järele tehti ettepanek linnade (ja kõige pealt pealinnade) platsid ja aiakesed rewolutsiooni ja sotsialismuse, teaduse ja kunsti tegelaste ausammastega kaunistada. Moskwas seatakse niisugusi sambaid üle 80 üles. Siin on wana alliaja rewolutsionärid Spartakus ja Tiberius Gracchus, ja Suure Prantsuse rewolutsiooni tegelased Robespierre, Marat, ja meie dekabristid Pestel ja Rõilejef, ja sotsialistid-utopistid Owen ning Fourier, ja meie „narodowoltsõid“ Perowskaja ja Zheljabof, ja Wenemaa töolisteklassi esimesed juhid P. Aleksejef ja Haltuurin, ja suured rahwuswahelise töolisteliikumise juhid Marx ja Engels ja palju teisi. Ja rewolutsiooni ning kommunistmuse teoreetikuste ja praktikuste seas langewad silma kõigi maade kirjanikkude ning luuletajate, teadusemeeste ning kunst-

nikkude kujud. Tõsi küll, nõukogude-wõimu juhtisid siin kõigepealt poliitilised kawatsused. Temal oli tähtis üheltpoolt rewolutsiooni ja sotsialismuse ideesid skulptuurakujudena massedesse wiia, kuna teiselt poolt teda tarwidus juhtis ära näidata ja selgitada kodanluse laimu, mida ta proletariaadi kohta laiali laotas, nagu oleks proletariaat barbaridetaoliselt terwet wana kultuurat eitanud.

Kuid selleks wõeti kõik abinõud käsile, et terve ettewõtte kunstiwäärtust kihuse-töömõttega ei alandataks, milleks kõik Wenemaa skulptorid tööle kutsuti ja kui siiski nende mälestussammaste kunstiwäärtus kahtlane on, siis on see üleüldise skulptuurakunsti seisukorraga seletataw, mis kodanlises ühiskonnas unustusele mõisteti ja selle tagajärjel wõimetu on esimeseklassi meistreid uuele ajajärgule eraldama.

Aga ka sel juhtumisel on meie ees sellesama otsitawa kunsti idud, mis rikkamehe kitsast eluruumist ühiskonna näitelawa laialdasele awarusele tungib. Suured rewolutsiooni ja teaduse, kommunismuse ja kunsti tegelased, mis seni ainult üksikute südames elasi, tõusewad kunstikujudena uuesti elule, ja linna-platsile ilmudes, kus igapäewane elu mühab, ümbritsewad nad meid igalt poolt oma suurtsuguste ja mehiste nägudega, ümbruses iseäralist kunstilist wägilase õhkkonda sünnitades ja ühes sellega linna kultuura panteooniks ja kunstimuseumiks muutes.

Kui nimetatud mälestussambad oktoobri-rewolutsiooniga pole otsekohele seotud, siis on teine kunstialgatus temaga tiheidalt seotud.

Et Punasel platsil kawatsetaw oktoobri-langenute mälestussammas mitte niipea weel walmis ei saa, siis otsustas Rahwakomissaaride nõukogu ajutiselt Punaseplatsi senati torni külge mälestuslauda lüüa. Kawad telliti kuue kunstniku käest. Nende ülesandeks seati proletariaadi rewolutsiooni ideed wõi waimu kujutada. Nii-sugust ülesannet oskab ainult see ästi täide saata, kes terve oma olemusega proletariaadi südamega ja tahtega on ühte kaswanud.

Kahjuks on meie kunstnikud kodanlise kultuura kaswandikud, kes terve eluaeg tema õhkkonnast elutsesid, mille tagajärjel üksigi neist ülesande kõrgusel ei seisnud. Selle peale waatamata pakuwad mitmed kawad kui rewolutsiooniajajärgu kunstitööd tähtsat wäärtust. Kõige lähemale jõudis ülesseatud ülesandele kunst-

nik Gürdzhan, kes selleks ennemalt tema poolt loodud bareljeefi „Wabaduse teed“ ära kasutas. Wabrikute tagapinnal, mida päikesekiired katawad, kujutatakse rewolutsiooniliste soldatite wõitlust rahwakurnajatega. Terwe kuju on pilt, mida massede-liigutused täidawad ja mis osati suurt tõusu awaldab. Wõitluse keskpaigal seisab tööline-sõjamees, kes seltsimehi wiimsele wõitlusele julgustab, kuna kujude ja suurtükkide ulgalise kogu kohal rewolutsiooni jumalanna kuju õljub, mis surma ja elu kujutus on. Gürdzhani bareljeef oleks laitmata punase oktoobri idee kehastus olnud, kui ta mitte liiga palju kujusid poleks tarwitanud ja liiga palju sõjamaalikunsti poole kaldunud. Kunstnik Babitschew kehastas ülesseatud ülesannet mausoleumi, see on auasamba kawana, miljel noormees wõimsas seisakus nõõk käes seisab, langenuid wõitlejate rahu ja nende werrega wõidetud töowabadust kaitse-des. Skulptor Mesentsef kriipsutas enam ülesande matusemotiwi alla, kujutades langenuid kangelaste aual seltsimeest töölist auakõnet pidamas, nende kangelaste mõtet ja tähtsust seletades, kuna mehed ja naised pärjad käes audadele lähenewad. Arhitektor Dubenetski andis päratusuure kiwi rahnu, äärtel murtud ahelatega, mis selle igawese surwe kiwi ja raua taolise raskuse sümbol on, mida proletariaat punasel oktoobril õhku laskis ja mille tükid tööliste ülesannete eest langenuid wõitlejate kehad oma alla matsid.

Auinna wääriliseks tunnistati skulptor Konenkowi eskiis: walge naisterahwas seisab uhkes seisakus lipuwars ühes käes, kuna teist kätt ta wälja sirutab, alla audade peale aga langeb punane lõuend kirjaga: „rahwaste rahu ja wenna-likkuse eest langenuid wõitlejatele au.“ Ja kui seda pealkirja poleks olemas, oleks wõinud walget naisterahwast kuninglikus seisakus „Wene riigi“ sümboliks wõi wõidurikka imperialismuse kujutuseks pidada, nii wähe on temas rewolutsiooni ja proletariaadi waimu.

Kui ülewalmimetatud mälestussammaste linnaplatsidel ning aiakestes ja Punase platsi Senatitorni mälestuselauale weel Nõukoguplatsil Moskwas nõukogu maja ees ehitaw päratu obelisk juure arwata, kus Nõukogude Wabariigi konstitutsioon sisse raiutud ja mis sel kohal seisab, kus alles iljuti obuse seljas tsaari kindral ratsutas, kes sõjawaelasi tsaari auks weris- sisse wõitlusesse ajas, siis on selge, et me ühe aasta lühikesel wältusel märksa sammu

kunsti teel edasi jõudsimel, mis rikaste-kapitalistide eraeluonete seinad maha tõmbaks ja, seltskonna laialisele tänavale tulles, kollektiivi elu liitaineks saab, ja mis nüüdsest peale kõigi ja iga üksiku wara on ja kõige selle juures uue elu waimuga proletariaadi ideaalidega läbi imbunud.

Aga proletariaat?

Tema on rewolutsiooni looja, nõukogude konstitutsiooni looja, tema on selle uue elu looja, aga kas ta iseennast kunstis on awaldanud? Me oleme õnnelikud, et me ka selle küsimise peale wõime jaatawalt kõsta.

Ülewenemaalise konferentsi ajal proletkuldade poolt korraldatud näitusel olid esimeste meistrite-töölise esimesed tööd kokku kogutud. Mitmete loowused nende seast kandsid nagu teise ilma pitsatit, nagu elaksid nende loojad teisel kaugel planeedil. Ukseoidja Galkina „õunad portselaanil“ esinesid säherdušena, niisamasugune oli ka maaliija Sonatski niit päikese käes, mis tehniliselt ästi oli teostatud. Teiste loowus löi ilmasõja were sajul õitsele, nii on lätlase Bodneki, ameti pooltest laewapõhjade korraldaja, loowus, kes meid Riia linna wiib, kus Läti kütid Saksa wõitlejaid püüawad kinni pidada, wõi jälle kaewikutesse, mille kohal raketid lõhknewad, mitme-wärwilisi tulesid laiali pilludes. Ja peale selle näeme me, kuidas werisest ääsitulest rewolutsioon sünnib. Soldat Aleksejew toob punased päewad Peterburis ette, kuna

eestlane Emsen kujutab mõistekujul rewolutsiooni wõitlust wanakorra luupainawate jõududega wanaaegse linna kitsatel uulitsatel.

See kõik on uue kunsti paljutõutaw oras, ja kui ta ka oma waimu pooltest mitte alati proletaarlik pole, siis on ta see oma tekkimise pooltest. Aga kui palju waewleb neid tundmatutes ja waesuses, kui palju on weel säherdusi ilmale tundmatuid loojaid... Üks niisugustest iseõppijatest-kunstnikkudest, nüüdsest peale wabastatud rahwa massede kunstnikkudest, leidis kauni sümboli, mis mitte ainult peale oktoobrit tekkinud elu uuenduse olemust ei awaldada, waid kõigi selle kohta kokkuwõtte annab, mis kunsti alal tehtud.

Saraatowi linna Roditshewi muuseumis on kunstnik Birjukowi pilt oiul. Nagu pealkirjast näha, ei tunne tema looja kirja-keelt, järglikult on see meister rahwatihnikust wälja tulnud.

Tumedate pilwede mere kohal, mis ülewalt elendawad ja elkjaspunasesse wärwi üle lähewad, tõuseb wõidu päike kumawates kiirtes...

Nii tõuseb minewikku kaduwate wana elu warjude kohal uue kunsti koit, mille esimesed wõsud juba ilmunud. See kunst saab peale selle, kus ta kõigi waraks muutunud, kollektiivi igapäewase elu liitaineks; ta on see kunst, milles Inglise esteetikuse ja sotsialist W. Morris nägi põhjalikult kunsti arenemiskäigu sihti peituwad — see on kunst, mida rahwas ise rahwale loob

REWOLUTSIOONLIK TEAATER.

W. Kerzhentsew.

Oleme otsekohe sed: teatri alal on möödaläinud proletariaadi kultuura aastal wähe korda saadetud. Wähem kui seda oleks tahetud! Ja see on täiesti arusaadaw ja kergelt seletaw. Proletariaadi ees olid tähtsamad otsekohe sed ülesanded poliitika ja majanduse elu ülesehitamise piirkonnas, kuhu ta ka kõik oma tähelepaneku ja energia juhtis. Töölisklass wõis uue kunsti saawutuste tööd ainult pikkamööda algada, selle järele kuidas Nõukogude Wenemaa end kindlustas. Sellepärast jäid nii weebuaruari kui ka oktoobrirewolutsiooni järgi teatrid ja näitekunsti loowus tegelikult wanade teatritegelaste kätte. Ja kõigest käesolewal aastal wõisid proletariaat ja

nõukogude organisatsioonid osalt teatri-töösse end segada ja tema peale mõjuda. Kõigest teisel rewolutsiooni aastapoolleandis see uue klassi mõju teatri peale end tunda.

Selles uue teatriloo wuse iljaksjäämises on ka osawate tööliste puudus süüdi, kes teatrit tunneksid ja temale kui rewolutsionäärid läheneksid. Süüdi on ka üleüldised teatri elu tingimised, mille järele näiteseltskond ja repertuaar kewadel kokku seatakse. Kommunistid, kes ilisel sügisel wõimule pääsesid, leidsid kujunenud teatri ja ettewalmistatud repertuaari eest. Nõu-

*) See kirjatöö ilmus 1918. a. albumis „Вестник жизни“ № 2.

kogude võim pidi sellepärast esialgu saboteerimise vastu näiteilmas võitlema ja abinõusid, peaausjalikult puhasadministratiivse iseloomuga, ette võtma.

Missuguse teatri pänduse sai Nõukogude võim kaasa? Kõige pealt riigi endised keiserlikud teatrid: kaks ooperi, kaks draama, üks prantsuskeelne teater. Pealinnades oli mitu väljapaistvat kõrge kodanluse kultuura teatrit, mis väljamaal tuttavad olid. Prowintsis polnud mitte vähe äid näiteseltskondi, ästi sissesseatud teatri mehhanismusi.

Kuid kõigi teatrite peal, olgu nad era või riigi omad, lasus mingisugune väsimuse, koltunud oleku pitsat, mingisugused närtsimise kortsud. Võis kindlalt märgata kõige enam kiidetud teatri (Kunsti teatri) üleminekut otsimise ajajärgust klassikalise ja rahulise tasakaalu ajajärku. Wärsked algatused (Komissarzhevski stuudium, kammerteater, Ewreinowi katsed, Meierholdi näiteseaded) awaldasid kindlat kalduwust wormi, „teatraalsuse“ õhina poole. Selsamal ajal tundus enam kui iial, et paremad teatrid ja terve näitekunsti loow töö on laialistest rahwamassedest lahutatud. Näitekunsti tarwitajate kogu tõmbas end tihedasse „ülema kümnetuhande“ ringi ja ooperis käimine, Kunstiteatri stuudiumis ja uwitawal etendusel käimine sai iseäranis rikaste ja iseäranis väljawalitute aruldaseks eesõiguseks.

Wene teater, mis omalajal terve ilma ees oma saawutuste tõttu iilgas, seisis nüüd umbtee ees, millest väljapääsemise teed pole näha. Uuesti kuulduisid „teatri kriisise“ arutused, et „teater kui niisugune“ on surnud jne.

Neil kriisise tingimistel pidi nõukogude võim uue teatri ülesehitamisele asuma, kusjuures tal näitlejate koguga tegemist oli, kes kehaliselt proletariaadile wõõras oli ja saboteeris, kuna tal asjatundjate ja kogenenud tööliste kogu selleks puudus. Nõukogude tegelased seadsid omale esimeses järjekorras kolm ülesannet üles: nende näitekunsti ettewõtete ja saawutuste ettewaatlik oidmine, mis ennast kunstiküljest on soowitanud, uute otsimiste ja algatuste toetamine ning laialiste massede lähendamine teatrikunstile.

Minu arwates läks tööliste ja talupoegade walitsus liig kaugele kodanluse teatri paremate töde kaitsemises äwituse eest. Nagu tahaksid nad käidawat süüdistust „enamlaste barbaarsuse“ ja kultuura wihkamise kohta ümber lükata, nii awaldasid nõukogude teatritegelased tihtilugu lubamata tagasioidlikkust riigiteatrite vastu.

Õige küll, tarbetu Prantsuse näiteseltskond lasti lahti, kuid üle jäänud riigiteatrite ümbermuutmise seisis ainult walitsemise ümbermuutmises, alamate teenijate ja näitlejate palkade tõstmises ning osalises näiteseltskondade uuendamises.

Prowintsi nõukogud ja pealinnade nõukogude kunstiariduse osakonnad tegid esialgse niisamasuguse walitsemisekorra muutmise ja näitekunsti ettewõtete kaitsemise tegemist.

Näib nagu oleks pidanud tol korral vähem „wiisakust“ üles näitama, sest oluliselt polnud isegi suur osa kiidetud teatritest muud midagi kui kestade lasu, mis rewolutsiooni tuulepuhangul pidi laiali pillutama.

Kuid näitekunsti pändust kaitseades, püüdis nõukogude võim kohe teed kõigile wärskele ja uutele püüdmistele ning otsimistele tasandada.

Esimest kord wõisid kõik puhtsüdamlikud näitekunsti uuendajad walitsuse wõimu toetusel ja kaasabil oma katseid awaldada. Näiteseltskonna palkamise maks wasse era kaubaetewõtte süsteemi tungides ja kapitalistlikku surwet äwitades, mis teatri peal lasus, tõi uus võim sel teel loomulikumat tingimised loowa kunstitöö tegewuseks ette.

Lõpuks on palju tähelepanekut teatri demokratiseerimise peale pandud ja nimelt selles mõttes, et laiu rahwamassesid teatritele lähendada. Esimest korda awanesid riigiteatrite ukсед proletariaadile, kuna Kunsti ja teiste paremate teatrite etendused raionides wõi tsentrumisse jäädes, ainult tööliste pealtwaatajatekogule ette kanti.

Esialgu kahtlustawalt uue pealtwaatajatekogu peale waadates, nägid näitlejad peagi ära, et uus kuulajatekogu palju tänulik, palju oolikamalt ja puhtsüdamlikult teatri vastu on kui endised kodanlised pealtwaatajad.

Mõnes nõukogude Wenemaa linnades tehti katseid teatrid nõukogu kultuuraridusliku osakonna kätte anda.

Selle juures ei püüdnud nõukogud üleüldist teatri õhkkonda mitte ainult sise-mise ümbermuutmise, uute kuulajate toomise jne mõttes wärskendada, waid ka repertuaari uuendamise mõttes.

Käesolewa ooaja algul tekkisid esimest korda Moskwas nõukogude raiooni draamanäiteseltskonnad väljawalitid repertuaariga. Nii lähenes esimest korda tõelik teater tööliste ja talupoegade massedele.

Kuid rahwa massede lähenemises teatritele ei paistnud weel selle panti, et rewolutsioon oma uue iseäraliku teatri loob.

Tähtis oli uue klassi, uute ühiskondade rühmade loowuse wäljendust näitekunstis näha.

See tööliste ja talupoegade kalduvus iseseiswa näitekunsti loowuse tööle ilmutab ennast imetsemisewäärilise jõuga peale oktoobrit. Igaüks, kes talupoegade ja tööliste elu on wiimasel ajal tähele pannud, võib kümnetest näiteseltskondadest kõneleda, mis ilma mingisuguse juhatuseta näitelawale seadmise kallal töötawad. Iseloomulik on see, et need seltskonnad eameelega oma poolt loodud ja kirjutatud töösid armastasid näitelawale seada.

Sellega tuli loomusunnil nende rahulolematuus nii kodanluse teatri wormiga kui ka sisuga ilmsiks.

Korraldatud uue teatri loomise töö sündis Moskwa ja Peterburi proletkulda poolt. Selle juures seati kaks teed tõõrahwa teatri küsimuse äraotsustamiseks üles. Moskwa proletkult pidas põhiülesandeks uute näitlejate kogu luua, kelle kaudu kõigest wõimaldatakse töölisteklasi ülesannete, uue ingeteaduse ja uute otsimiste wäljendamist näitelawal. Sellepärast asutasid moskwalased lühikese aja jooksul (kolme kuu jooksul) wiisteistkümmend raiooni näitestuudiumi. Neis stuudiumites ei tehtud mitte ainult pedagoogilist tööd näitetehnika wäljendamiseks, waid walmistati ka uusi ettekandeid.

Peterburi proletkult katsus üht kesknäiteseltskonda uue eeskujulise repertuaariga (Gastewi, Whitmani töõde näitelawale seadmise) luua ja uut liiki eeskujulist teatrit esitada. Peterburilased panid pearõhku uue repertuaari peale, täitmise tehnikat ja proletaarlikkude näitlejate ettewalmistust kõrwaliseks pidades; moskwalased aga panid pearõhku anderikaste ja näitekunsti armastajate proletaarlaste ettewalmistuse peale.

Nõukogude wõimu teine aasta algab täie ooga uue teatri ehitamist. Ehk küll esimesel aastal ei suudetud palju ära teha, kuid siiski seati eelolewa aja peale kindel töökawa kokku, koguti jõudusid uute kawade teostamiseks, puhastati laialist teed näitekunsti loomiseks.

Lähem tulewik toob meile uwitawaid saawutusi proletariaadi näitekunsti alalt, mida töölisel ise loowad. See seni wähe märgataw, kuid tõsine töõ akkab ikka enam

ja enam tähelepanemist oma peale tõmmama. Kahtlemata ammutab teater ainult sellest allikast omale uusi jõudusid, mis kodanluse näitekunsti juurteni rewolutsiooneeriwad.

Üleüldises näitelawa poliitikas seati niisama küllalt selge kawa selle kohta üles, mis esimeses järjekorras tuleb teostada. Teatrite natsionaliseerimine tuleb täielmöödul täide wiia, see tähendab, on waja näitlejate kauplemine-palkamine kõrwaldada ja teatrid omalaadi sündikaatidesse seada.

See abinõu lubaks korralikult administratiiv-tehnilist ja kunsti aparati sisse seada, mis teatrid juhiks, kuid ühes sellega ei äwitaks ta üksikute teatrite iseseiswat ja algupäralist kuju.

Natsionaliseerimise teel on ka uute teatrite repertuaari küsimus kergem korraldada.

Natsionaliseerimisega on ühendusis nõukogude wabariigi näitejõudude arwelewõtmine ning nende otstarbekohasem laiali-paigutamine möõda riiki. Nagu nüüd üksikutes piiriäärsetes linnades niisugused näitejõud wälja astuwad, kes seni ainult tsentrumis töötasid, nii peawad ka talupoegade külad ja wabriku alewikud, kel seni teatrist aimu polnud, paremaid näite-tükka nägema ja paremaid näitlejaid kuulama.

Peale selle on nõukogude wõimu ülesanne tõelikka riigiteatrid wõi üksikuid näidendid luua, mis üleelatawa ajajärgu wägilase ja rewolutsioonilist waimu kajastaksid.

Kuid peatähelepanek ja pealootus tulewad selle wärske näitewõsastiku peale panna, mis praegu tööliste linnaosades ja külas ilmsile tuleb. Ja just need iseseiswad proletariaadi algatused teatrialal lubawad meile tulewikus kõige kõrgemaid saawutusi.

Juba lähem aasta näitab meile uue, alles weel tärkawa sotsialistliku teatri wõimsust. Wene proletariaat kobas juba omale õige tee kunstiloowuse loogeldawate teede seast üles.

Tema läheb seda teed möõda kindlalt ja ustawalt, kuid selle juures ei katkesta ta ennast arwustamast ja kainelt oma saawutusi indamast.

Wenemaal tekkisid ühiskonna-poliitiliste wahekordade uued wõimud, siin on ka uue teatri äll.

ARIDUSE TÖÖ ASUNDUSTES.

Eesti asunikud elasid kodumaalt välja rännates rasketes majanduslikkudes tingimistes, alalist wõitlust olemise eest pidades. Kauema rändamise ja otsimise järele leidsid nad omale alalise elukoha, üks salkkond Peterburi, teine Pihkwa, kolmas Wologda jne kubermangus ja nüüd on nad suure Wenema pinnal nagu muud rändajad rahwad laiali pillatud. Need asunikud, kes Eestimaa piiri lähedusesse asusid, seadsid peagi ühenduse kodumaaga jalale, kuid wäljarändajad, kes põhja, ida ja lõuna Wenemaal alaliselt jäid pidama, kaotasid kodumaaga sidemed, mõnikord arwa sealt kõstrit-kooliõpetajat kutsudes. Lääne asunikud, paremale järjele jõudes, ehitasid omale kooli ja seltsimajasid, tellisid Eestist lehtesid ja raamatuid, unistasid imperialistliku sõja ajal juba oma keskkoolist jne. Kaugemate asunduste waimline juhtimine oli aga Luteriusu konsistoriumi käes, kes rändawad papid ametisse seadis, neile kohuseks tehes kord ehk kaks korda aastas igas asunduses jutlust pidama, (et asunikud 1) Wene usku ja 2) laiale teele ei läheks).

Ehk küll asunikud suuremalt jaolt maa-proletariaadi seast wõrsusid, oskas Eesti kodanlus neid ka Wene pinnal oma mõtlemiswiisiga kütkestada, neis isamaa ja rahwuslikku tunnet ning eraomanduse ja wäikekoha pidamise aadet kaswatades.

Oktoobrirewolutsioon tuli asunikudele kui wäik selgest taewast kaela, millest nad seni pole weel toibunud ja millest nad ka niipea ei toibu, sest wäikekohapidamise ja eraomanduse ideaal on neis sügawalt juuri ajanutu, peatregi ajas neru omna kōntrakesse sisseseadmise püüd kodumaalt laiale Wene-maale rändama.

1918. a. akati esimest korda asunikude seas nõukogude riigi poolt kultuurariduslikku tööd tegema. Tsaari walitsus ei oolitsenud üleütlse ariduse laialilaotamise eest, weel vähem oli tal südamel Eesti ja muu rahwaste ariduse edendamine. Ainult töörahwa riik on see, kes oma majandusliku elu korraldamiseks ja inimesewäärtuse tõstmiseks peab paratamata tarwiduseks kõige laiemaid rahwamassesid ariduse ja kultuura walda juhtida. Ja selle teostamiseks Eesti asunikude seas asutati 1918. a. Rahwasajade komissariaadi juure Eesti osakond, kes Moskwas ja Peterburis töötades kawatses-riiklises ulatuses asunikka uue ilmamõistmise walgustuses töörahwa riigi

ja kultuura loowusele tõsta. Seda kawa on aga üpris raske teostada, sest Eesti asundused on sadades ja tuhandedes kohtades laiali pillatud, mille olemasolemise paigad keskkohale sugugi mitte täiel arwul pole teada. Eesti asunikud on Wenemaa tihnikutes mitmel pool niiwõrd waimliselt maha jäänud, et nad lehti ei loe ja tihtilugu oma asunduse piiridest kaugemale ei tihka waadata, mille tagajärjel paljud asundused nõukogude walitsuse ariduse kawadest midagi ei tea. Kõige suurema eduga on Peterburi kubermangus ariduse organiseerimise tööd tehtud, kus mitmeti asunikude kongressid asunduste sisemise elu ja ariduse küsimuste lahendamiseks kokku kutsuti ja paarkümmend uut kooli ellu kutsuti. 1918. a. lõpu poole läks ariduse juhatamine rahwasajade komissariaadi osakondadest rahwaariduse komissariaadi rahwuskoolide osakonna kätte, kus Eesti seksioon asutati, mis endist tööd suurema südidusega ja laiema ulatusega jatkas.

1918. a. ja järgmise aasta esimesel weerandil asutatud uued töökoolid ei jõudnud weel täiel kujul Peterburi kubermangus akata töötama, kui juba Balahoowitshi walged wäed nad ära äwitasid, koolimajad ära lõhkusid ja rüwetasid, õpematerjalid laiali loopisid ja osa kooliõpetajaid taganedes kaasa wiisid. Selle tagajärjel jäi töö suuremas osas koolides 1919. a. seisma ja suwe jooksul enamwähem uuesti sissesetatud koolid pidid lõpulikult sügisel Judeenitshi sõjakäigul oma tegewust lõpetama.

1919. aasta oli Jamburi, Luuga ja Peterhowi maakondadele raskemaks katse-aastaks. Rääkimata majanduse elu äwitamisest suigusid surmale ka maatöölise kultuurariduslikud ühisused ja seltsid, kadusid koolid ja ärksamad aridusetegelased, kes kas wangidena walgete poolt Eestisse wiidi wõi koha peal üles poodi wõi walgete wastu wõideldes wõitlusedes langesid.

Möödaläinud aasta lõpul ja 1920. a. algul asuti uuesti koolide ülesehitamisele. Kuid nüüd on E. töökoolide juhatusel palju laialisem ülesanne: suur osa Siberist ja terwe Uurali ümbrus on waenlastest waba, sellega on ka arwurikkad kohalikud Eesti asundused töörahwa aridusetegewuse piiridesse sattunud. Ja et seal suur tarwidus on ariduse järele, seda tunnistawad kirjad, mis peale wabastamist Komm. partei Eesti organisatsioonidele ja töökoolide juhatusele

saadeti, kust kooliõpetajaid, kirjandust ja ajalehti nõutakse.

Kaheaastane praktika asunduste koolide organiseerimises tõi nii paljugi esile, mille kõrvaldamine kibedaks päewaküsimuseks tõusis ja tulewase töö edu ära määrab. Siin on esimesel paigal kooliõpetajate puudus, kes töökooli põhjusemõtteid sedawõrd tunneksid, et nad kõigewähemaid nõudeid uue kooli loomises suudaksid teostada. Asi on seda alwem, et üleüldse kooliõpetajaid pole. Teiselt poolt tuleb aga lõp-mata teateid uute koolide asutamise kohta ühes nõudmisega õpetajaid saata. Kooliõpetajate puudus on säherduseks põuaks muutunud, et ariduse keskaigaks — Peterburis — 1919. a. teisel poolel ja 1920. a. algul mitmed Eesti töökoolid tulid ühendada, wastasel korral oleks lapsed õpetu-seta jäänud.

Suureks takistuseks koolitöös on täielik õperaamatute ja abinõude puudus. Eal juhtumisel on klassis 4—5 õperaamatut lastel tarwitada, kuid ariliku nähtusena on õperaamat ainult õpetejal juhtnõõriks. Nii-samasuguses olukorras on asi õpeabinõu-dega, iseäranis raske on ta uutest koolides, mis käesolewatel tingimistel peawad end abinõudega warustama. Eftide, tindi, pliiat-side puudus on arilik asi, isegi kriiti ei leidu igas koolis.

Wäliskooli aridusega pole asi parem. Siin on täielik pöud ettewalmistatud instruktoritest. Pole inimesi, kes asundustes rahwamajade kui töörahwa kultuura laiiali-laotamise ja iseseiswa kultuura loomise keskkohdade mõtet selgitaksid ja elustaksid. Ühenduse puudulikkuse tõttu ei ulata needgi kirjanduse tooted ja ajalehed ning ajakirjad asundustesse, mis Peterburis Eesti keeles ilmuwad. Rääkimata kauge-matest asundustest ei saa Peterburi enese all olewad asundused korrapäraliselt lehta ega kirjandust kätte.

Arusaadaw, et W. K. P. E. osak. keskkomitee ja Eesti töökoolide juhatus kõige enam kohustust tunnewad nende puuduste kõrvaldamisele kaasa aidata. Selles sihis astusid ka nimetatud asutused 1920. a. algul otsustawaid sammusid, ariduse tööd uuel alusel korraldades.

11. jaanuaril kutsuti W. K. P. Eesti osakondade keskkomitee ja Peterburi komitee korraldusel Peterburis asuwate poliitiliste ja kultuurariduslikkude organisatsioonide esitajate koosolek kokku, kus eestkätt Peterburi kultuurariduslikkude asutuste tegewus arutusele wõeti ja selle järele ka asunduste kooliküsimus läbi sõeluti. Esitajaid tuli 16 Peterburi asutuse poolt kokku, kes

kõige pealt esitawate asutuste 1919. a. tegewuse aruanded ette kandsid, kus aridusetöö raske olukorra tingimised õige laias ulatuses päewawalgele toodi. Keskkomitee teate järele seati nõukogude keskwalitsuse juures Moskwas uuesti rahwas-asjade komissariaadi Eesti osakond käima, mis wahepeal oli ingusele läinud, niisamati algati uuel jõul tegewust rahwa-ariduse komissariaadi Eesti sektsioonis Moskwas, mis jõudude puudusel ei suutnud jatkawat tegewust awaldada. Moskwa asutuste organiseerimiseks ja juhtimiseks saatis keskkomitee ühe oma liikmetest Moskwa, kellele kohuseks tehti kohalikka jõudusid aridusetööle rakendada.

Esimesel päewal oli esitajatel nii palju südame pealt pakitsewat ära ütelda, et peale 6 tunnilist koosolekut tuli 15. jaanuaril uuesti esitajaid töö jatkamiseks kokku kutsuda. Sellel koosolekul arutati Peterburi koolide ja klubide keskjuhatuse korralduse ning õpetajate ja instruktorite ette-walmistamise küsimust.

Koosolek otsustas Peterburi töökoolide juhatuse juure ariduse kolleegiumi asutada, mis oma tööd ka Peterburi kubermangu peale seni laiendab, kuni asunduste ariduse asutuste esitajate konwerents kokku tuleb ja uue töökorralduse aparati loob. Ariduse kolleegiumi ülesandeks on ariduse küsimuste sisuline arutamine, kuna majanduslik külg sellekohaste Wene nõukogude käes on. Kolleegiumis on esitatud W. K. P. E. osak. keskkomitee, Peterburi komitee, keskkubi, Peterburi töökoolide ühendus ja E. T. K. ülikool, igaüks ühe esitaja kaudu.

Õpetajate ja instruktorite ettewalmistamiseks otsustas koosolek partei organisatsioonidest, klubidest, asundustest jne arenenud seltsimehi Wene sellekohastesse õpeasutustesse ja kursustele õppusele saata. Teiselt poolt oldi aga selle poolt, et Peterburis tuleks õpekoda awada, millest ka need wõiwad osa wõtta, kes Wene keelt ei tunne. Õpekoda ühendaks igasugu liiki kursused, näit. parteikooli, wäliskooli-ariduse instruktorite, klubide ja näitekunsti jne instruktorite kursused. Säherdune õpekoda on tulus nii kollektiivse töömõiste kasvatamises kui ka õpejõudude ja kulude koondamise mõttes. Kõigil eelpoolnimetatud kursustel on ühised poliitilised, parteilised ja ühiskondlikud ülesanded, mispärast wõib ka neile ühiseid ettelugemisi neil aladel korraldada, mis lektorite puudusel ainus wäljapääsemise tee on.

Jaanuaris algas ariduse kolleegium Peterburi nõukogu rahwaariduse osakonna Eesti

töökoolide sektsiooni juures töötama ja on nii mitugi tegelikku otsust vastu võtnud, näit. awada 1. aprilliks töökooliõpetajate instituut kolmeaastase kursusega, milleks eeltööd juba käimas; asutada Peterburis keskraamatukogu, kuhu kogutakse likwideeritud Eesti seltside raamatukogud; kirjutada lähemal ajal lugemisraamatuid koolidele ja kirjandust üleüldiseks tarvitamiseks; kohustada õpetajaid end ettelugemistele klubides ja ringides ette walmistama ja palju teisi.

Ariduse töö asundustes, niisama ka Peterburis, ei saa ennem kiratsewast seisukorrad wälja, kui rahwamassed ise ariduse tööle tegelikult asuwad, ja selles mõttes ongi kawatsetud Eesti töökooliõpetajate instituut elule kutsuda, kuhu iga suurem asundus on kohustatud ühe õpilase selle tingimisega saatma, et ta temaga terwe õpetuseaeg lähedas ühenduses oleks, see täh. nõuaks tema käest teateid õpekäigu

kohta ja oma poolt saadaks õpilasele teateid asunduse elu üle.

See oleks esimene samm asunduste ariduse tegewuse aratamiseks. Teiseks tulewad igasse asundusse rahwamajad lugemisetoaaga, raamatukoguga, poliitilise ringiga ja kontserdi- ning teatrisaaliga awada, kus asunikude massed ulgaliselt ariduse woolu wõiwad tungida.

Rahwusasjade komissariaadi Eesti osakond kawatseb Peterburis aprilli kuul asunikude kongressi toime panna, kus suurem osa päewakorra küsimusi aridusele pühendatakse. Kongressi edule aitaks märksalt kaasa, kui asunikud kohtadel aegsasti päewakorra piirides ettekanded läbi arutaksid ja läbitöötatud kawadega esitajatekogu ees esineksid. See on kongressi töö wiljakuse pandiks, sest ulgaline töö wõib kõige kiiremal käigul rahwamassesid waimlisest tardumisest kõigutada ja neile uut sihti töörahwa elamiswormides kätte juhatada.

EESTI KOMMUNAALSETE ÕHTUKURSUSTE TEGEWUSE ÜLEWAADE.

A. Laast.

Sel ajal kui õhtukursused oma tegewust algasid, elas Peterburi ärewaid päiwi üle. Pulkowi kõrgustikkudel mürtsusid wahetpidamata waenlaste suurtükid ja ähwardasid Peetri linna kommunaaride wabadusele tõkkeid teha. Sellepärast polnud siis ka ime, et mitmetgi seltsimehed kahtlewalt õhtukursuste awamise peale waatasid, arwates, et aeg selleks küllalt kohane ei ole. Kuid siiski otsustas kursuste juhatus oma ülesseatud sihtide teostamiseks wiibimata tööle asuda, teades, et ainult laia silmaringiga ja põhjaliku aridusega tööline suudab oma klassiuwide eest alati walwel olla, ning mõök ühes ja wasar teises käes — tulewasele kommunistlikule ilmakorrale kindla aluse panna. — Sellest seisukohast wäljaminnes, et ainult aridus ja teadus meie wabadust kõige paremini kindlustab ja et ainult ariduses ja teaduses peitub töölisteklassi kallim wara, mida üksigi waenlane meilt riisuda ei saa — on Eesti kommunaalsed õhtukursused oma algatuse saanud.

Kõige esimesed raskused, milledega kursuste juhatusel oma tegewuse alal kokku puutuda tuli, kandisid majanduslikku laadi.

Ruumide küsimus lahendati sel teel wõrdlemisi ästi, et Wassili Saare V-ma Eesti töökooli ruumid ariduse komissariaadi poolt õhtukursustele tarwitada anti. Seal on kaks awarat klassituba sellekohase sisseadega, koolipinkidega, tahwlitega, klaweriga jne. Peale selle on kooli juures weel mõned füüsika ja keemia õpeabinõud olemas. Palju keerulisem ja tülikam kui ruumide saamine, oli ruumide walgustamise küsimus. Siis anti elektrit ainult kell 8—12 õhtul, kuid peale kella 8-t oli wõimata sellekohase määruse järele ilma lubata uulitsatel liikuda, nii et tahes ehk tahtmata kursused sunnitud olid lambiõli walgusel tegewust algama. Ühes sellega oli ka küttematerjali kriisis sedawõrd teraw, et ainult erakorraliste abinõudega seda lahendada wõis. Kuid ka siin ei lasknud aridusejänulised kommunaarid endid eidutada: mobiliseeriti kõik aktiivsed jõud ja mindi Neewa peale pargast puid laadima, kust teatud osa õhtukursustele oli lubatud.

Toitluse asjus astus õhtukursuste juhatus juba aegsasti energilisi samme, nii et kuulajad ühes lektoritega iga õhtu $\frac{1}{3}$ naela leiba ja klaas teed wõisid saada. Peale

selle anti ¼ naela maiustusi kuus ja tramwai piletid neile kuulajatele, kes kaugemal elasid. Kursuste juures sai ka lugemise- laud korraldatud, kus alati värsked ajalehed saadaval olid. Lõpuks saadi nii-kaugemale organiseerida, et endine P. E. Üli-õpilaste Seltsi raamatukogu sedawõrd korda pandi, et sealt kuulajatele raamatuid lugeda wõis anda.

Majandusliikkude raskuste kõrwal tuli õhtukursuste juhatusel ka teisi takistusi ette, milledest õpejõudude puudus üks terawamatest oli. Mitmed Eesti töökoolide õpetajad ütlesid endid töörohkeuse põhju- sel kursustel ettelugemistest lahti, kuid Wene õpejõudusid ei pidanud juhatus mitte soowitawaks, sest kuulajate tead- miste tasapind oli sedawõrd madal, et nad ettelugemistest teaduslikus Wene keeles ei oleks suutnud küllalt aru saada. Siin tuli palju waewa näha, enne kui lektorite koosseisu kätte wõis saada. Wiimaks läks see ometi korda, nii et lõpuks kaheksa lektorit regulaarseid ettelugemisi pidasid.

Rahwaariduse komissariaadi õhtukur- suste põhjusseaduse järele on kursuste kestwuse aeg kaks aastat. Õpetus on kõi- gile maksuta ja emakeeles. Kursused jaga- takse kolme tsüklusesse, mis igaüks kaheksa kuud pikad on. Esimene kaheksakuuline tsüklus annab kuulajatele iseseiswa lõpu-liku teadusteringi esimesejärgu töökooli programmi piirides. Teine ja kolmas tsük- lus (16 kuud) kordab põhjalikumalt esi- meses tsükluses läbimindud õpeaineid, annab kuulajatele teisejärgu töökooli ari- duse, ning walmistab ülikooli astumiseks ette. Wasiili Saarel awati esialgu üleüldis- ariduslikud kursused kahe osakonnaga, kuhu järgmised õpeained kuulusid: 1) ajalugu (üleüldine ja kodumaa), 2) poliitiline majan- dusteadus ühes W. S. F. N. W. konsti- tutsiooni tutvustamisega, 3) loodusteadus, 4) maadeteadus, 5) arwuteadus, 6) raamatu- pidamine, 7) Eesti keel, 8) Wene keel, 9) muusika ja 10) laulmine. 13. nowembril 1919. a. otsustati peale selle veel füüsika, keemia, mineraloogia, Saksa keel, joonista- mine ja maalikunst õpekawasse üles wõtta, ning matemaatika ja Wene keele tundide arwu kahekordseks tõsta. Sest ajast peale muutusid ka wälised tingimised märksa lahedamaks, nii et endise kahe tunni asemel wõis iga õhtu neli tundi ettelugemisi pidada. Kursused funktsioneerisid neli päewa nädalas, nimelt iga esmaspäewal, teisipäewal, neljapäewal ja reedel. Et ette- lugemisi kõigile kättesaadawaks teha, said kuulajad kahte astmesse jagatud, nende teadmiste ja oskuste järele, mis kursuste

tööle palju produktiivsemaid tagajärgi andis. Üleüldse on 15. oktoobrist 1919. a. kuni 1. weebbruarini 1920. a. õhtukursustel 315 ettelugemist mitmesuguste üleüldis- aridusliste õpeainete üle peetud. Kui meie ettelugemised õpeainete järjekorda seame, siis wõime neist järgmise ülewaate saada:

1) Wene keel . . .	58	ettelugemist
2) Matemaatika . . .	43	"
3) Ajalugu	} . . . 40	"
4) Sotsioloogia		
5) Eesti keel . . .	30	"
6) Loodusteadus . .	30	"
7) Raamatupidamine	23	"
8) Maadeteadus . .	22	"
9) Muusika	21	"
10) Saksa keel . . .	20	"
11) Joonistamine . .	14	"
12) Füüsika ja keemia	14	"

Kokku 315 ettelugemist.

Nagu ülemaltoodud arwudest näha, lan- geb kõige suurem osa ettelugemistest Wene keele peale, mis ka arusaadaw on, sest et igapäewases elus eestlasel Wene keelega tihti kokku puutuda tuleb. Pealegi on Wene keele puudulik tundmine eestlasele alati takistuseks olnud edasijõudmises ari- duse teel. Et füüsika ja keemia üle wõrd- lemisi wähe ettelugemisi on peetud, tuleb sellest, et tähendatud õpeaine alles detsembri kuul sellekohase lektori puudusel õpe- kawasse üles sai wõetud. Mis õhtukur- suste õpewiisisse puutub, siis kandis see ettelugemiste laadi, kus lektorid kuulajatele arusaadawal keelel igasuguseid õpeaineid wõimalikult mitmekülgselt ja põhjalikult püüdsid käsitada.

Kuulajate üleüldine arw, kes endid õhtu- kursustel olid registreerinud ja kellele kohta kindlad statistikalised teated on olemas — tõusis kuni 59 kuulajani, kelledest 46 nais- ja 13 meeskuulajad oli. Ülemal- tähendud 59 kuulajaist on järjekindlalt ettelugemistel umbes 50 kuulajat käinud. Igaõhtune osawõtjate arw kõikus läbisega- mini 20—30 kuulaja ümber. Ameti poolest jägunesid kuulajad mitmesse liiki, kellede ulgas nõukogu asutuste teenijad ja käsi- töölised rõhuwas enamuses olid, nimelt 19 mitmesuguste asutuste teenijat ja 17 käsi- töolist. Selle järele tulid lihttöölised (8), mitmesugused ametimehed (6), wabriku- töölised (4), töötatöölised (3) ja inwaliidid (2). Kommunistliku partei liikmeid oli kuulajate ulgas 20, mis ligi 35% üle- üldisest kuulajate arwust wälja teeb. Ari- dusliku tsensuse järele wõiks kuulajaid

nelja osasse jägada, nimelt algkooli aridusega (44), neljaklassilise aridusega (10), keskkooli aridusega (4) ja koduse aridusega (1). Mis veel iseäranis tähelepanemist äratas, on see et wiimasel ajal E. T. K. ülikoolist umbes 20 kuulajat õhtukursuste ettelugemistel käisid.

Kursuste tegewust juhtis nõukogu, kes lektoritest ja kuulajate esitajatest koos seisis. Peale selle oli kuulajate poolt walitud majanduse komisjon, kes toiduainete jagamise ja kontrolleerimise alal tegew oli.

Peale uutaastat tuli kursuste elus järsk põõrang, mille tõttu kõik endine töö suuremalt jaolt kokku langes. Nimelt olid pühade waheajal mitmed lektorid maale sõitnud, kust nad enam tagasi ei tulnud. Sellega oli kursuste waimlise elule raske oop antud, millele waewane kiratsemine ja

wiimaks koguni lõpulik kursuste kinnipanek järgnes.

Siisgi, kui kõike ülemaltoodud materjali kokku wõtta ja õhtukursuste kolmekuulise tegewuse peale tagasi waadata — peab tähendama, et kõigi puuduste, wigade ja eksisammude peale waatamata on korda läinud mõndagi ära teha, millel oma tähtsus meie ariduse alal ei puudu. Õhtukursuste asutamine Peterburi Eesti töölistele oli eluline tarwitus, mida ariduse komissariaadi rahwuskoolide osakonna Eesti sektsioon omalt poolt wiibimata püüdis rahuldada. Praegu on kawatsusel Peetri linna eestlaste jaoks tsentraliseeritud õpeasutust n.n. „õpekoda“ elule kutsuda, kuhu iga-sugused kursused, ühes sellega ka kommunaalsed õhtukursused, ühte liituksid. Kuipalju sellel kawal elujõudu on, näitab tulewik.

K. MARXI NIMELINE EESTI EELKOOLIEALISTE LASTEÜHISELUMAJA.

K. Marxi nimeline Eesti eelkooliealiste 3—7 aasta lasteühiselumaja on ainukene sellesarnane Eesti asutus kogu nõukogude Wénemaal. Ta sai oma alguse sellest lastearwust, mis Kolozhitsast peale walgete tagasilööki augusti kuus Peterburi üle toodi. Praeguse nime all töötab asutus minewa aasta oktoobri kuu keskpäewadest peale. Lapsi oli alguses 15. Nüüd, jaanuaris, kõigub see arw 25—30 wahel. Töölisi — 12. Suurem osa ühiselumaja tööliste jõudu on selle kolme kuu jooksul nende otsata raskete majanduslikkude puuduste kõrwaldamiste peale kulunud, mille all kogu Peterburi wiimasel ajal on pidanud kannatama. Otse imestama peab, mis suure tahte jõu juures suudawad inimesed läbi wiia. Weoabinõude puudusel on töölised omal jõul ühiselumaja kraami teise korterisse üle tassinud, töölised käiwad ühiselumaja jaoks parkasid ja majasid küttepuudeks lahutamas, parkadest puid wälja tõstmas, neid tihti koguni mitme wersta tagant omal jõul wedamas, isegi puid seljas internaati kandmas, igapäew saagimas jne. jne. Teada on, kui palju tööd annab weel lisaks jooksmine mööda asutusi enne, kui midagi asja kätte saada, toidu- ja kütte ainetest algades, asjaajamiskonna paberi lehekese ja pliiatsi pärast lõpetades.

Üheks tähtsamaks asjaks sisemises töös on tööliste eneste wastastikune ühiskondlik kaswatamine olnud. Ulk waewa on selleks ära kulunud, et kõik töölised käesolewa töö otstarbet õiete indaksid, mille tagajärjel nad walmis oleks ädakorral 12—18 tundi ööpäewa jooksul nõrga söögiga ja wiletsates riietes tööd tegema. Pealegi on ühiselumajas peale ühe meesterahw, kõik ainult naistöölised, kellel sarnaste tööde kogemuste puudusel tuleb tihti ilmaaegu jõudu kulutada.

Kõigest on aga siia ajani läbi löödud, mille tagajärjel on suudetud asutus mitte ainult wee peal oida, waid nii mõnesgi küsimuses ülesseatud eesmärgile lähendada. Mitte wähe ei ole jõudu selleks ära kulutatud, et töölisi ühiselumaja seisukohast wälja minnes kommunistiliselt mõtlema ja talitama õpetada, seda nii ästi ühissöökide kui ühiselumaja teiste küsimuste alal tehes. Tuleb tähendada, et kapitalistliku ajajärgu eraomanduse mõistega läbiimbunud töölise juures, kus nad kommunismuse aatega teoreetiliselt tuttawad ei ole, seda küsimust sugugi kergelt ei lahendata, pealegi weel praegusel puudust kannatawal ajajärgul. Siisgi on ses küsimuses paljugi tööliste juures kätte saadud, mida ühiselumaja praegune sisemine kord kinnitab. Ühiselumaja sisemise korra loomise ja

korraliku tööedu mõttes peavad töölised üleüldiseid sega- kasvatuse- ja juhatuse koosolekuid. Töölistel kommunistidel on oma kollektiiv, kes kõigis asjus tooniandja ja osalt administratiivseks ühiselumaja jõuks on. Laste söökide, jalanõude ja riiete poolest on ühiselumaja võrdlemisi eas korras. Nendes asjades tuleb juba nõukogude walitsus kõigite wastu ja teeb, raskuste peale vaatamata, mis wähegi wõimalik. Lapsed on riiete ja jalawarju poolest külma wastu korralikult warustatud. Süüa saavad lapsed võrdlemisi ästi, nelikorda päewas, ning kosuwad lühikese ajajooksul kaswu ja kaalu juure wõttes.

Ühiselumajal on arst, welsker ja arstirohud käepärast, nii et arstiabi poolest wõib täiesti rahul olla. Kasvatuse alal töö printsiibist wälja minnes, on püütud lapsi õpetada igasugust tööd austama ja tegema, mis kõige pealt nende eneste ümbruses ette tuleb; ei tehta siin wahet tööpõlgamise mõttes ei õõpoti ära wiimises, ei tassipesemises, põrandapühkimises, ei laulmises, joonistamises, ei sawitõodes. Iga töö pakub omamoodi uuitust ja nõuab, kas lapse enese, ehk laste ühiskonna uwide pärast täitjad. Muidugi peab iga töö laste jõu ja oskamise kohane olema. On pandud rõhku iseloomude paranduse, wastastiku lugupidamise kasvatuse, wastastiku aitamise, ühistöö mõiste ja tarwituse aru-

saamise peale jne. Kõiges nendes küsimustes on rahuloldawaid tagajärjesi kätte saadud.

Siisgi ei wõi tähendamata jätta, et kasvatuse alal palju, wäga palju soowida jääb. Üheks takistuseks on siin olukord, kus kaswatajad oma otsekoheste ülesannete juurest alaliste erakorraliste majanduslikkude tööde peale wälja kistakse, aga weel rohkem takistusi teeb kaswatusele sellekohaste tööabinõude puudus. Selle all kannatab ühiselumaja wäga raskete, kuna asja paranduse mõttes ei ole jõutud weel kuigi palju ära teha ning sel alal on praegustes oludes ka wäga raske üleüldse midagi ära teha. Lähem tulewik peab siin parandust tooma.

Osalt kütte materjali puuduse pärast ei ole saadud laste arwu tuntawalt suurendada, mille tagajärjel ka sarnane loomuwastane laste wastuwõtmisewiis walitseb, kus punasewäelaste ja majandusliselt nõrgalt warustatud wanemate lastele eesõigus antakse, nagu ei oleks *kõikide* laste kaswatamine riiklik ülesanne.

Laste ühiselumajas walitseb täiesti waba waim, täis rõõmu ja elu kõlab „Internatsionaal“ ja teised rewolutsioonilised laulud, mida lapsed juba ommiku wara ergutuseks ja ka enne sööki kas laua ääre tules, wõi seal olles elawa ja tööka meeleolu tõstmiseks ja üleüldise tähelepanemisekorra alguseks ette kannawad. E. L.

EESTI TÖÖRAHWA KIRJANDUS 1919. A.

Wiimase kolme aasta seast paistab 1919-s a. kirjanduse wiljakuse seisukohalt silma. Kuna 1917. a. lahti puhkenud rewolutsioon töörahwast poliitilisesse tegewusesse tõmbas ja juhtiwad jõud partei organiseerimisele kohustas, neid kirjanduslikust tegewusest kõrwaldades; wõis järgnewal aastal Wenemaa pinnal kawakindla kirjastuse tööle asuda. 1919. aastal tõusis kirjastamine juba suurema wiljakuseni, mille kohta me siin ruumipuudusel ainult statistilisi teateid wõime tuua, kirjastatud tööde sisust ja arwustamisest lahti õeldes.

1918. a. ilmus W. K. P. Eesti osak. keskkomitee kirjastusel ainult 7 raamatukest, Permi Eesti sektsiooni kirjastusel 3 raamatukest, mis ühte kokku umbes 50.000 eks. kirjawara pakub. Ajakirju oli sel aastal ainult üks, nimelt „Eesti Kool“, mis 8 nr

üleüldse 20.000 eksemplaris ilmus, iga nummer 32 suurt lehekülge suur. Kogu kirjastatud tööde eksemplaride arw on sellega 70.000.

1919. aastal ilmus rewolutsioonilist kirjandust nii sisuliselt kui arwuliselt ulga rohkem. Eksemplaride arwu järele ilmus üle poole miljoni kõige mitmesugusemat kirjandust, küll agitatsioonilise ja ajaloolise, küll marksistliku teooria ja parteilise, küll teadusliku ja eriti kaswatusteadliku jne sisuga. Niisama arwurikas oli ka ajalehtede arw. Aasta algul ilmusid Eestis „Kommunist“ Tallinnas, „Eesti Kütiwäe Teataja“ Narwas, „Edasi“ Tartus, Wõrus ilmus oma „Nõukogu teataja“, isegi Narwajõesuus ja mujal anti ajuti lehti wälja. Kewadel töötasid: „Kommunist“ Tallinnas, „Tööline“ Luugas, pärast Staraja Russas

ja Waldais, „Edasi“ Peterburis, „Punane Ommik“ Riias. Sügisest peale liideti „Tööline“ ja „Edasi“ ühte.

Weebruarikuul asutatud E. T. Kom. kultuura ja ariduse walitsuse kirjastuse osakond, mis juulikuul K. p. E. kesk. k. Wenemaa büroo alla läks, andis esimese aasta jooksul 56 raamatut 437949 eks. wälja, mille lehekülgede kogu ühes eksemplaril wõetud 1610 ja poognate arw 100^{5/8} suur on, ajakirju aga 23 nrt—1176 weergu—73^{1/2} trükipoognat—144000 eksemplaris. Pealeselle on 8000 eks. rewolutsioonitegelaste ja sõjawäelaste pilta ja 6500 eks. lendlehta kirjastatud, kuna wiimase kuu lõpul trükist 27000 eks. suuremaid töid oli ilmumas. Üleüldine trükitööde eksemplaride arw esimesel tegewuse aastal on 623449.

Eksemplaride arwu poolest on järgnewal kohal erakirjastusel 1919. a. algul ilmunud Marxi ja Engelsi „Kommunistlise partei manifest“—36775 eks., mille seas täie-

likuna ühes eessõnadega 9595 eks., ilma eessõnadeta 10080 eks. ja ainult eessõnadena 17100 eks. ilmus.

Kolmandal paigal seisab aasta teisel pool el asutatud W. K. P. Eesti osak. keskkomitee kirjastus, mis seni 7 nrt 33000 eks. wälja andis.

Peale selle ilmutas Kiiewi Eesti osakond 2 nrt, arwatawasti 6000 eks. Riias aprilli- ja maikuul kirjastatud lendlehtede ja broshüürede arw pole meil teada, kuid nende eksemplaride arw tõuseb vähemalt 20000.

Kõigi kirjastatud trükitööde eksemplaride arwu kokkuwõttes saame 719224 eks.

Kõik see töowili on suurt tahtejõudu tarwitanud, sest ainelised tingimised olid 1919. a. üpris rasked: alaline paberi, trükimaterjalide, isegi trükikirja puudus, siis Peterburi ädaohtlik seisukord kewadel ja sügisel, mil kõigi wäliste segaduste peale waatamata kirjastus ometi wahetpidamata tööd jatkas.

SISU: E. T. K. ülikool uut ariduse süsteemi otsimas. — *A. Polestshuk*: Eesti Tööraha Kommuuna ülikooli õpewiis. — E. T. K. ülikool arwudes. — *F. Karpa*: E. T. K. ülikooli poliitilisest elust. — *A. Wallner*: Proletariaadi kultuura põhijooned. — *A. Lunatsharshi*: Üleinimlik ja klassiline kultuur. — F. J. Kaliinini elulugu. — *F. J. Kaliinin*: Proletariaadi ja kodanluse kultuura teed. — *A. U.*: Rewolutsioon ja muusika. — *W. Fritshe*: Uue kunsti teedel. — *W. Kerzhentsew*: Rewolutsioonlik teater. — Ariduse töö asundustes. — *A. Laast*: E. Kommuunaalsete õhtukursuste tegewuse ülewaade. — *E. L.*: K. Marxi nimelise Eesti eelkoolialiste lasteühiselumaja. — E. tööraha kirjandus 1919. a.

Wäljaandja: EESTI TÖÖRAHWA KOMMUUNA ÜLIKOOI.

Toimetaja: A. WALLNER.

EESTI KIRJASTUSE OSAKOND

Fontanka 53, k. 9, Peterburis. Telef. 43602.

Ilmumisel:

Fr. Mehring: Ajalooline materialismus.
K. Kautsky: Karl Marxi majanduslised õpetused.
Dösshler: Miks ja kuidas põllutöökommunaasid asutada.
G. Sinowjew: N. Lenin (W. Uljanow).
Ijin (Lenin): Riik ja rewolutsioon.
N. Buharin: Klassiwõitlus ja rewolutsioon Wenemaal.

Buharin ja Preobraschenski: Kommunismuse aabits.

Mehring ja Lafargue: Friedrich Engels.

Saadawal on weel „Tööraha Kultuura“ eelmised nr-id: nr 1-2 32 rbl, ja nr 3-4 35 rbl. Terwe komplekt 107 rubla.

Rariteet

ENSV

17-nes riigitrükikoda, Peterburis, 7. roodus, 26.

Riikl. Avalik Raamatukogu Ind 40 rbl.

EESTI RAHVUARAAMATUKOGU AR

12052